

JAARBOEKJE

VOOR GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

VAN

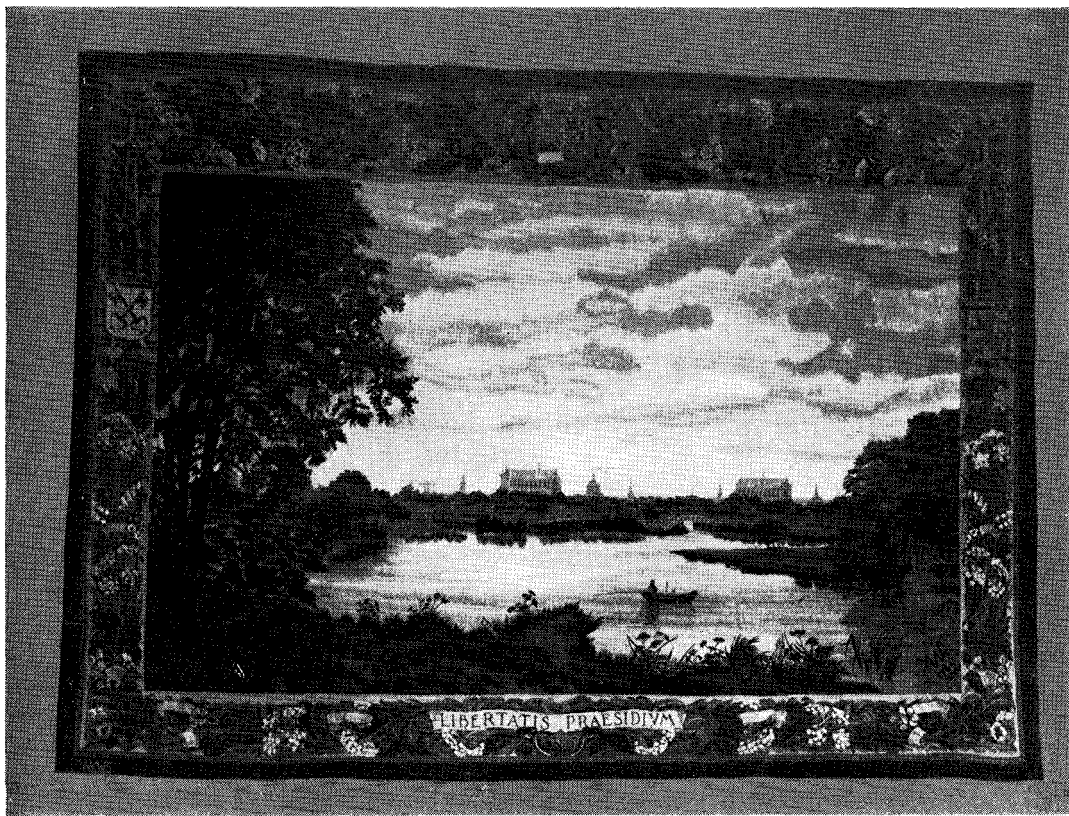
LEIDEN EN OMSTREKEN

1949

GEDRUKT VOOR DE VERENIGING „OUD-LEIDEN”
DOOR A. W. SIJTHOFF'S UITG. MIJ N.V. TE LEIDEN

LEIDS JAARBOEKJE
1949

WANDTAPIJT IN HET GROOT-AUDITORIUM DER LEIDSE UNIVERSITEIT, vervaardigd naar ontwerp van H.K.H. Prinses Wilhelmina en door Hoogstdezelve aan de Universiteit geschenken.

JAARBOEKJE

VOOR

GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

VAN

LEIDEN EN OMSTREKEN

1949

EENENVEERTIGSTE DEEL

GEDRUKT VOOR DE VERENIGING „OUD-LEIDEN”
DOOR A. W. SIJTHOFF'S UITG.MIJ N.V. TE LEIDEN

EEN WOORD VOORAF

Het is ons een groot genoegen geweest, in het najaar **MR. S. J. FOCKEMA ANDREAE**, die ook reeds in vroeger jaren als zodanig zitting heeft gehad, wederom tot de redactie van het Leidse Jaarboekje te zien toetreden.

Met grote ingenomenheid heeft de redactie het door het Bestuur behartigde verschijnen begroet van het door **IR. G. L. DRIESSEN** samengestelde register op de levensberichten, artikelen en schrijvers, welke in de 40 reeds verschenen jaargangen van ons Jaarboekje te vinden zijn en waardoor de waarde dezer serie zo duidelijk aan het licht treedt ¹⁾. Wij willen niet nalaten hier tevens de aandacht te vestigen op de door deze nestor onzer vereniging samengestelde en telkens bijgehouden klapper van het gemeente-archief op namen en gebeurtenissen, welke in dezelfde jaargangen voorkomen.

De beschikbare middelen gedoogden nog niet het opnemen van de reeds lange jaren ongedrukt gebleven ledenlijst.

Schreven wij het vorig jaar, dat het immer een zekere verrassing is, of het zal gelukken de nodige afwisseling te bieden, dit jaar is er o.i. wel afwisseling en zelfs een „elck wat wils”, maar het merkwaardige feit doet zich voor, dat het merendeel der bijdragen niet zo zeer op Leiden zelf als wel op de omstreken der stad betrekking heeft. Moge hierdoor nog eens blijken, dat de Vereniging „Oud-Leiden” een breder veld bestrijkt dan haar naam doet vermoeden en moge hierdoor enerzijds de belangstelling der stedelingen voor hun omgeving, anderzijds de belangstelling van de overige Rijnlanders voor ons Jaarboekje groeien.

DE REDACTIE

¹⁾ Reeds in 1934 had onze Vereniging een soortgelijk, door Meijffrouw **A. VERSPRILLE** samengesteld. register uitgegeven.

VERENIGING „OUD-LEIDEN”

OPGERICHT OP 5 NOVEMBER 1902

door

PROF. DR. P. J. BLOK EN **MR. DR. J. C. OVERVOORDE**

BESTUUR :

DR. T. P. **SEVENSMA** (1943), *Voorzitter*.

DR. W. C. **BRAAT** (1931), *Onder- Voorzitter*.

Mevrouw J. **VAN LEUR-DE** Loos (1946), Secretaresse, Plantage 5a, tel. 23783. (Niet opb. 14-16 u.)

Mejuffrouw F. A. **LE POOLE** (1946), Penningmeesteresse, Van Slingelandtlaan 5, giro 175228.

DR. J. E. **KROON** (1933).

A. **BICKER CAARTEN** (1936).

IR. H. A. **VAN OERLE** (1938).

N. J. **SWIERSTRA** (1943).

E. **PELINCK** (1949).

JHR. MR. F. H. VAN KINSCHOT, aangewezen door het Gemeentebestuur (1946).

IR. D. **BOOGERD** (1945), Directeur der Gemeentewerken.

J. B. F. **VAN HASSELT**, aangewezen door het L.S.C. (1948).

Mejuffrouw **MR. H. C. W. VAN WAGENINGEN**, aangewezen door de V.V.S.L. (1945).

Ere-Lid: **IR. G. L. DRIESSEN**.

Commissie voor de redactie van het Leidse Jaarboekje.

Ingesteld December 1902.

E. PELINCK (1938), *Voorzitter*.

MR. N. KOLFF (1943), *Secretaris*, Beestenmarkt 14.

DR. J. E. KROON (1935).

Mej. **F. A. LE POOLE** (1937).

MR. R. VAN ROIJEN (1938).

MR. S. J. FOCKEMA ANDREÆ (1948).

Commissie inzake het herstel van Gravensteen.

Ingesteld op 23 December 1937.

Ere-Voorzitter :

MR. A. VAN DE SANDE BAKHUYZEN.

Werk-Commissie :

IR. G. L. DRIESSEN, *Voorzitter*.

IR. H. A. VAN OERLE, *Secretaris*.

A. BICKER CAARTEN.

IR. D. BOOGERD.

MR. L. H. N. F. M. BOSCH RIDDER VAN ROSENTHAL.

MR. DR. N. G. GEELKERKEN.

Commissie „Het Leidsche Woonhuis”.

(Beheerster van het gelijknamige Fonds, waarin
opgenomen het legaat **MR. E. RIJKE**).

Ingesteld op 1 Juni 1945.

PROF. MR. A. N. MOLENAAR, *Voorzitter*.

A. BICKER CAARTEN, *Secretaris*, Pieterskerkhof 13.

NOTARIS J. C. VAN ECK, Penningmeester, Breestraat 56,
giro 85873.

G. VAN DER MARK.

MR. J. SLAGTER.

Bestuurskamer : Regentenkamer van het Bronchovenhof,
Papengracht 16.

CORRESPONDERENDE LEDEN IN RIJNLAND

voor :

Aarlanderveen : MEVR. F. TH. VAN DER WIND-PEEREBOOM
VOLLER (1945).

Alkemade : G. M. ZOETEMELK (1946).

Alphen aan den Rijn : E. VAN ELK (1945).

Hazerswoude-Dorp : B. OFFRINGA (1936).

Hazerswoude-Rijndijk : J. D. DE KORT (1943).

Hoogmade : MR. A. J. SORMANI (1941).

Katwijk : MEVR. M. L. H. EERDBEEK-CLAASEN (1936).

Koudekerk aan den Rijn : J. W. VAN OMMERING.

Leiderdorp : G. SCHEEPSTRA (1943).

Noordwijk : PROF. L. OSWALD WENCKEBACH (1941).

Oegstgeest : W. J. VAN VARIK (1941).

Rijnsburg : S. C. H. LEENHEER (1945).

Voorhout : C. J. N. DE GRAAFF (1949).

Voorschoten : D. J. BRINKS (1940).

Warmond : P. H. ROMEIJN (1936).

Wassenaar : DR. H. J. HONDERS (1942).

Zoeterwoude : A. H. J. PAARDEKOOPER (1944).

Vertegenwoordiger van „Oud-Leiden” in de Monumenten-
commissie der Gemeente Voorhout :

E. PELINCK (1942).

Idem in die der Gemeente Rijnsburg :

IR. H. A. VAN OERLE (1944).

MUSEA, MONUMENTEN ENZ. TE LEIDEN

Stedelijk Museum De Lakenhal

Oude Singel 32

Geopend : van 1 Nov.—31 Jan. 10—15, van 1 Febr.—
31 Mei en van 1 Oct.—1 Nov. 10—16, van 1 Juni-30
Sept. 10—17 ; Zon- en Feestdagen, opening : 13 uur.
Entree : f 0.10. Maandag : f 0.25. Zon- en Feestdagen :
gratis.

Gemeente-archief

Boisotkade 2a

Geopend op werkdagen 9—12 en 14—17 uur. Zaterdags
9—12 uur.

Academiegebouw

Rapenburg 73

Bezichtiging vooraf aan te vragen ; in de vacaties van
9—12 en van 14-17.

Academisch Historisch Museum in Academiegebouw

Te bezichtigen Dinsdags en Vrijdags van 10—12.30 en
van 14-17; op andere werkdagen en in de vacaties
na aanvraag.

Hortus Botanicus bij Academiegebouw

Geopend : Alleen werkdagen van 1 Oct. tot 1 Apr. 9—12
en 13.30—16; van 1 Apr. tot 1 Oct. 9—12 en van
13.30—17, Zondags 10—16.
Entree : gratis.

Prentenkabinet

Kloksteeg 25

Studiezaal en tentoonstellingen, buiten de universitaire
zomervacantie, geopend 14-17.

Rijksmuseum van Oudheden

Rapenburg 28

Geopend : van 1 Nov.—16 Febr. 10—16, van 16 Febr.—
1 Nov. 10—17 ; Zon- en Feestdagen, opening : 13 uur ;
1 Jan. en 3 Oct. gesloten.
Entree : f 0.10, Maandag : f 0.25.

Rijksmuseum voor Volkenkunde

Steenstraat 1A

Geopend : van 1 Apr.—1 Oct. 10—16, van 1 Apr.—1 Oct :
10—17. Zon- en Feestdagen, opening : 13 uur ; 1 Jan. en
3 Oct. gesloten.

Entree : f 0.10, Maandag f 0.25.

Rijksmuseum van Natuurlijke Historie

Raamsteeg 2 A

Geopend : Werkdagen 9—12 en 13.30—17 (behalve Zater-
dagmiddag).

Entree : gratis.

Rijksmuseum van Geologie en Mineralogie

Garenmarkt 1B

Geopend : Werkdagen 9—12 en 13.30—16.

Entree : gratis.

Rijksmuseum voor de Geschiede& der Natuurwetenschappen
(voormalig Nederlandsch Historisch Natuurwetenschappe-
lijk Museum)

Steenstraat 1A

Geopend : Op werkdagen, behalve Maandag 10—16 ;
Zondag : 13-16. Gesloten 31 Augustus en 3 October.

Nederlandsch Legermuseum Generaal Hoefer, v.m. Pesthuis.

Pesthuislaan 7

Bezichtiging in groepen van 10—15 personen vooraf aan
te vragen.

Pieterskerk

Ter bezichtiging geopend op werkdagen van 9—12 en
14—17.

(Woensdags doorgaans dienst).

Entree : f 0.25.

Archief Ned. Herv. Kerk.

Hooglandsche Kerk

Ter bezichtiging geopend op werkdagen van 9—17. (Woens-
dag doorgaans dienst).

Entree : f 0.25, bij groepen f 0.10.

Marekerk

Ter bezichtiging geopend op werkdagen 9—12 en **14-17.**

Entree : f 0.25.

St. Anna Hofje

Hooigracht g

Kapel te bezichtigen op werkdagen van 10—18.

Entree : f 0.25, bij groepen f 0.10.

Hofje Meermansbrug

Oude Vest **159**

Regentenkamer te bezichtigen op werkdagen van 9-16.

Entree : f **0.25.**

Kloksteeg no. 2, „In de Spaensche Pot”

16de-eeuws woonhuis, eigendom van de Ver. Oud-Leiden.

De bewoner, de antiquair en kunstschilder H. WERTZ,
is bereid het inwendige, voor zover daartoe geëigend,
aan leden van „Oud-Leiden” te tonen.

STATUTEN

VERENIGING OUD-LEIDEN, GEVESTIGD TE LEIDEN

Overgenomen uit „Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant*”

van Vrijdag 23 en Zaterdag 24 Juni 1933, no. 121

en Donderdag 15 April 1948, no. 73.

Art. 1. De vereniging Oud-Leiden is gevestigd te Leiden en stelt zich ten doel de bevordering van de kennis van en de belangstelling in de geschiedenis van Leiden en omstreken en het behoud en herstel der aldaar nog aanwezige bouwwerken, benevens het behoud van voorwerpen, belangrijk voor de locale en kunstgeschiedenis.

Art. 2. Zij tracht dit doel te bereiken door :

- a. het houden van voordrachten, excursies en tentoonstellingen, het uitgeven van geschriften en het steunen van pogingen, door anderen in de geest der vereniging ondernomen ;
- b. het steunen van de pogingen van de Commissie voor het Stedelijk Museum tot het bijeenbrengen van voorwerpen, belangrijk voor de geschiedenis van Leiden en omstreken.
- c. het verzamelen van gegevens over in Leiden en omgeving nog aanwezige oude gebouwen en historische voorwerpen ;
- d. het in eigendom verwerven van gebouwen in Leiden en omstreken, welke van belang zijn uit hoofde van hun kunstwaarde, merkwaardige indeling of geschiedkundige herinneringen, en van zodanige, waarvan de afbraak noodzakelijk is tot het herstel der kunstwaarde van andere gebouwen ;
- e. alle andere wettige middelen, die aan het doel bevorderlijk zijn.

Art. 3. Lid der vereniging is ieder, die zich hiertoe bij het bestuur opgeeft en de vastgestelde contributie betaalt.

Lid-begunstiger is ieder, die een contributie betaalt van minstens f 10,— per jaar of een bedrag in eens van minstens f 100,—.

Het lidmaatschap, zowel van gewone leden als leden-begunstigers en corresponderende leden, eindigt door overlijden, bedanken en roeyement bij besluit van de algemene vergadering, op voorstel van het bestuur.

Art. 4. De contributie der gewone leden bedraagt minstens f 4,— per jaar of zoveel meer of minder als door de algemene vergadering zal worden vastgesteld. Het verenigingsjaar loopt van 1 Januari tot en met 31 December. Het bestuur kan corresponderende leden benoemen, buiten Leiden woonachtig. Dezen betalen geen contributie, doch hebben gelijke rechten als de leden, behalve ten opzichte van de door de vereniging uit te geven werken.

Art. 5. De leden hebben recht van toegang tot alle leden-vergaderingen en door de vereniging te houden tentoonstellingen.

Zij ontvangen de door of met steun van de vereniging uit te geven werken gratis of tegen verminderd tarief.

De corresponderende leden genieten alleen van deze laatste bepaling, indien zij de voor de gewone leden vastgestelde contributie betalen.

Art. 6. Het bestuur bestaat uit minstens 6 leden. De verkiezing van de leden geschiedt door de binnen de eerste 3 maanden van het jaar te houden algemene vergadering, telkens voor de tijd van 4 jaren. Jaarlijks treedt volgens een door het bestuur op te maken rooster een gedeelte van de leden af en heeft de benoeming plaats van de nieuwe leden ter vervulling van opengevallen plaatsen. Een tussentijds benoemde treedt af op het tijdstip, waarop degen, in wiens plaats hij is benoemd, zou zijn afgetreden. De aftredende leden zijn terstond herkiesbaar.

In de algemene vergadering wordt tevens verslag gedaan van het afgelopen verenigingsjaar en rekening en verantwoording over dat jaar afgelegd.

Art. 7. De besluiten worden in alle vergaderingen genomen bij volstrekte meerderheid van stemmen, uitgebracht door de aanwezige leden.

Bij staking van stemmen over personen beslist het lot.

Blanco stemmen worden beschouwd als niet te zijn uitgebracht.

Leden-begunstigers en corresponderende leden hebben gelijk stemrecht als de gewone leden.

Art. 8. Naast de door de algemene vergadering te benoemen bestuursleden kunnen zitting nemen een lid, aan te wijzen door burgemeester en wethouders van Leiden, een lid, aan te wijzen door het collegium van het Leidsch Studentencorps, en een lid door het bestuur der Vereniging van Vrouwelijke Studenten te Leiden.

Deze 3 bestuursleden moeten lid zijn der vereniging.

Art. g. Het bestuur benoemt uit zijn midden een voorzitter, een onder-voorzitter, een secretaris en een penningmeester en regelt onderling de werkzaamheden.

Art. 10. De inkomsten der vereniging bestaan uit contributies, legaten, giften in eens, entrees op te houden tentoonstellingen, opbrengst van uit te geven werken en andere mogelijke baten.

Art. 11. Zij, die zich bijzonder verdienstelijk voor de vereniging hebben gemaakt, kunnen door de algemene vergadering tot erelid worden benoemd ; zij betalen geen contributie, doch hebben gelijke rechten als de gewone leden.

Art. 12. Het bestuur benoemt de leden van de op 1 Juni 1946 ingestelde commissie „Het Leidsche Woonhuis” en regelt de werkzaamheden van die commissie. In de in art. 6 vermelde algemene vergadering wordt mededeling gedaan van het door de commissie „Het Leidsche Woonhuis” aan het bestuur uitgebrachte verslag van het afgelopen verenigingsjaar en van de verantwoording van de gelden over dat jaar.

Art. 13. De vereniging, oorspronkelijk opgericht 5 November 1902, is, te rekenen van 5 October 1932, opnieuw aangegaan voor de tijd van 29 jaren en 11 maanden, en eindigt alzo 4 September 1962.

Art. 14. Niet in deze statuten voorziene gevallen worden door het bestuur beslist.

Art. 15. Wijzigingen in deze statuten mogen alleen gebracht worden door besluit van de volstreckte meerderheid der leden, aanwezig op een algemene vergadering, nadat het voorstel hiertoe minstens een week te voren aan de leden is medegedeeld.

Deze wijzigingen treden eerst in werking, nadat hierop de Koninklijke goedkeuring is verkregen.

Bij ontbinding der vereniging wordt bij het ontbindingsbesluit geregeld op welke wijze gehandeld zal worden met de eventueel in het bezit der vereniging zijnde voorwerpen.

Het archief wordt aan het gemeentebestuur van Leiden aangeboden ter plaatsing in het gemeentearchief en het eventueel batig saldo, na aftrek van alle lasten, wordt aangeboden aan de Gemeente Leiden, om te strekken tot aankopen ten behoeve van het stedelijk museum, behoudens de inachtneming van de voorschriften van art. 1702 B.W.

(Volgen de ondertekeningen).

Goedgekeurd bij Koninklijk Besluit dd. 17 Februari 1948
no. 21.

Mij bekend,

De Minister van Justitie.

Namens de Minister,

Het Hoofd der rste Afdeling,

TH. V. SASSE V. YSSELT.

BEPALINGEN

MET BETREKKING TOT HET FONDS EN DE COMMISSIE „HET LEIDSCHÉ WOONHUIS”

1. Het Fonds „Het Leidsche Woonhuis”, hierna te noemen het Fonds, is ingesteld bij besluit van het Bestuur van de Vereniging „Oud Leiden” van 26 Nov. 1943. Hierdoor is geen afzonderlijke rechtspersoon in het leven geroepen.

Naam van het Fonds

2. Aan het Fonds zal verbonden zijn de naam van Mr. E. Rijke en van hen, die aan de Vereniging „Oud Leiden” ten behoeve van het Fonds legaten vermaken of schenkingen doen van ten minste vijfhonderd gulden (ƒ 500.—), zodat thans de naam van het Fonds luidt : „Fonds Het Leidsche Woonhuis” (waarin opgenomen het legaat-Mr. E. Rijke).

Doel van het Fonds

3. Het Fonds heeft ten doel de middelen te verstrekken voor het door de Vereniging „Oud-Leiden” aankopen en daarna, zo nodig, restaureren en onderhouden van één of meer typisch Leidse woonhuizen, die waard zijn voor het nageslacht te worden behouden.

Geldmiddelen van het Fonds

4. In het Fonds worden gestort :
- a. het door Mr. E. Rijke aan de Vereniging „Oud Leiden” vermaakte legaat ten bedrage van ƒ 500.— ;
 - b. het door de Vereniging „Oud Leiden” in de loop der jaren gemaakte reserve-kapitaal ten bedrage van maximaal ƒ 2000.— ;
 - c. de rente van de gelden van het Fonds ;
 - d. de aan de Vereniging „Oud Leiden” te beurt vallende legaten en gelden, tenzij door de legataris of het bestuur de bestemming daarvan anders is (wordt) aangegeven ;

- e. de helft van het batig saldo der jaarrekeningen van de Vereniging „Oud Leiden”, aanvangende met het batig saldo over het jaar 1944 ;
- f. de gelden, welke de hierna te noemen Commissie „Het Leidsche Woonhuis” ontvangt ;
- g. de baten der exploitatie van de woonhuizen, die de Vereniging „Oud Leiden” eventueel in eigendom mocht verkrijgen ;
- h. het bedrag van een door de Vereniging „Oud Leiden” te nemen hypotheek op een bij de hierna te vermelden Commissie in beheer zijnd woonhuis.

De namen van hen, die ten behoeve van het Fonds tien gulden (f 10.—) of meer schenken, worden door de hierna te noemen Commissie in het Guldenboek van het Fonds vermeld.

Instelling Commissie aan Beheer

5. Het Fonds wordt beheerd door een bij besluit van het Bestuur van de Vereniging „Oud Leiden” van 1 Juni 1945 ingestelde Commissie „Het Leidsche Woonhuis”, hier na te noemen de Commissie. De Commissie bestaat uit een Voorzitter en ten minste drie leden, waarvan ten minste één lid bestuurslid van de Vereniging „Oud Leiden” moet zijn. De Voorzitter en de leden worden door het Bestuur van de Vereniging „Oud Leiden”, hierna te noemen het Bestuur voor vijf jaren benoemd. Bij besluit van 1 Juni 1945 zijn benoemd de heer Prof. Mr. A. N. Molenaar tot Voorzitter en de heren Notaris J. C. van Eck, Mr. J. Slagter en A. Bicker Caarten tot leden.

De Commissie kan zich door een adviseur ter zijde doen staan.

Taak van de Commissie

- 6. De Commissie heeft tot taak :
 - a. het beheren van de gelden van het Fonds ;
 - b. het voeren van propaganda voor het Fonds ;
 - c. het dienen van advies aan het Bestuur met betrekking tot het aankopen van woonhuizen ;
 - d. het beheren, onderhouden en het restaureren van de door de Vereniging „Oud Leiden” in eigendom verkregen woonhuizen.

De vermelde adviezen worden uitgebracht op verzoek van het Bestuur dan wel eigener beweging. Onder het beheren van de huizen wordt mede begrepen het verhuren, met dien verstande, dat de overeenkomst tot verhuren wordt gesloten door de (rechtspersoonlijkheid bezittende) vereniging „Oud Leiden”.

De kosten van het beheren, onderhouden en restaureren van de woonhuizen komen ten laste van het Fonds.

Rekening en begroting

7. De Commissie zendt vóór 1 Maart een exploitatie-rekening van het Fonds over het verstreken kalenderjaar bij het Bestuur ter goedkeuring in. Indien de Commissie één of meer woonhuizen in beheer heeft, dient zij bovendien vóór 1 November een exploitatiebegroting van het Fonds voor het volgende kalenderjaar in.

Buiten de bij de begroting geraamde bedragen mogen geen uitgaven door de Commissie geschieden dan met voorafgaande toestemming van het Bestuur.

Vastgesteld in de vergadering van het Bestuur van de Vereniging „Oud Leiden” van 12 Juli 1945 en gewijzigd in de vergadering van 2 Nov. 1945.

'JAARVERSLAG 1948

De secretaresse meende dit jaar niet te mogen klagen over weinig aanwas van leden ; de ledenlijst groeide kalm in de eerste maanden van het jaar om in de laatste maanden bepaald sterk toe te nemen. Eind December waren er volgens het lijstje **103** nieuwe leden bijgekomen, maar vergelijking met de ledenlijst van de penningmeesteresse leerde dat voor contributie zóvelen onvindbaar waren geweest, dat ze als leden geschrapt hadden moeten worden en de totale winst ten slotte maar 33 nieuwe leden was. In Januari 1949 was het aantal leden 875 tegen 842 in 1948, waarbij gerekend moeten worden dezelfde twee donateurs. Ongetwijfeld is er dus winst terwijl verleden jaar alleen verlies te constateren viel.

Met veel vreugde begroette het bestuur de nieuwe leden, die, geboortig uit Leiden, wonen in een andere stad en desondanks lid werden van Oud-Leiden, uit zuivere verknochtheid aan deze stad. Zo verzocht iemand de secretaresse hem als lid in te schrijven ; hij woonde in Den Haag en zijn familie kwam uit Dordrecht en op de verbaasde vraag, wat ter wereld hem bewoog lid van Oud-Leiden te willen worden, antwoordde hij eenvoudig : „Ik heb in Leiden gestudeerd en daarom voel ik me Leidenaar.” In den zomer kreeg een Leidse in Amsterdam acuut heimwee naar haar stad en gaf zich op als lid ; het middel werkte probaat. Te Oss kwam, na een vrolijke drie-octoberviering, waarvoor de secretaresse feestprogram en decor voor de optocht had geleverd, een afdeling van Oud-Leiden tot stand met drie leden. En zulke bewijzen van aanhankelijkheid bemoedigen het bestuur.

In het bestuur had een mutatie plaats. De heer **KLOKKE**, vertegenwoordiger van het L.S.C., studeerde af en vond het ogenblik gekomen zijn functie over te geven aan den heer J. B. F. **VAN HASSELT**, die in September dadelijk een groot aantal eerstejaars als leden wierf.

Bij K.B. van **17** Februari 1948 nr. **21** werden de wijzigingen in de statuten goedgekeurd. Men vindt de volledige statuten in dit jaarboekje.

De algemene ledenvergadering werd dit jaar in Januari gehouden. Na het gebruikelijke, vervelende huishoudelijke gedeelte hield de heer **PELINCK** een korte boeiende inleiding met illustraties op den muur over den jongen **REMBRANDT**, n.a.v. de toen te verwachten aanwinsten uit de stichting Nederlands Kunstbezit, waaronder **REMBRANDT's** jeugdwerk „De gerechtigheid van keizer **TITUS**”. De aanwinsten zijn thans in de Lakenhal te zien.

Opgewekt uitte het verenigingsleven zich in lezingen en excursies: 2 Maart: Jhr. Dr. **E. VAN NISPEN TOT SEVENAER**, directeur van den Rijksdienst voor de Monumentenzorg over „Restauratie van onze monumenten”; 2 April: Mr. **A. STARING** over „Oorlogsschade aan onze kastelen”. 21 April bezocht Oud-Leiden in groten getale op een stralenden lentedag de opgraving der Romeinse castella te Valkenburg. Er was juist veel te zien, waarbij men zich wat kan voorstellen.

Op 8 Mei bezocht Oud-Leiden het Rijnlandshuis, daar veel leden dat nog niet kenden.

De volgende maand, op 26 Juni, toog de vereniging naar Gouda om de onvergelykelijke glazen in de St. Janskerk te zien en de beide musea o.l.v. den directeur van het museum, den heer **G. C. HELBERS** en mevrouw.

De laatste excursie voor de zomervacantie was niet de minst geslaagde op den broeierig heten zomeravond van 27 Juli, naar het St. Jorisgilde in Noordwijk k-Binnen, de enige overgebleven kruisboogdoelen benoorden het Hollandsch Diep.

Op 16 October ging een troepje Oud-Leidenaars naar Haarlem om onder beproefde leiding van de bestuursleden der zustervereniging „**Haerlem**” kerk, stadhuis en andere bezienswaardigheden te zien.

3 December begonnen de winterlezingen met een voordracht van Dr. **P. GLAZEMA** over „Oudheidkundige opgravingen in de door den oorlog verwoeste kerken van Nederland”.

Behalve passief uitstapjes en lezingen te ondergaan, hebben enige bestuursleden en leden, bijgestaan door studenten, zelf dit jaar vreemdelingen hun stad kunnen laten zien. Het Ned. Bureau voor Buitenlandse Studentenbetrekkingen had de organisatie op zich genomen van de reis door Holland van 300 Amerikaanse professoren en studenten, die in Europa het Marshallplan in werking kwamen bestuderen. De Amerika-

nen hadden verkozen in Leiden verblijf te houden ; werk- en plezierprogramma waren zeer overladen en daarop kwam o.a. voor een rondleiding door de stad door de vereniging Oud-Leiden. De heer **SWIERSTRA** en de secretaresse hadden 10 wandelingen samengesteld, overwegende, dat men in 1 à 1½ uur tijd toch de hele stad niet kon zien. De rondleiding was vastgesteld op Zondagmorgen na den kerkdienst ; het punt van samenkost was op het laatste ogenblik veranderd en er was enige moeite voor vreemdelingen en gidsen om elkander te vinden maar toen men elkander eenmaal had, liep de rest vanzelf. Sommige wandelingen werden plichtsgetrouw afgelopen, andere half en enkele gidsen gingen rustig met hun Amerikanen in De Turk een kopje koffie drinken, met het gevolg, dat ieder zich, dank zij het improvisatietalent der gidsen en de grote vrijheid, die hun toegestaan was, te handelen naar de luim van het ogenblik, voortreffelijk geamuseerd heeft. Nooit zijn er in korter tijd zoveel foto's van Leiden gemaakt, want elke Amerikaan had minstens één kiektoestel aan zijn hals hangen.

De winkelweekcommissie organiseerde in de feestweek ter ere van het Regeringsjubileum van H. M. de Koningin een etalagewedstrijd. In de etalages werden foto's van Leiden van 50 jaar geleden en ouder, zonder onderschrift, tentoongesteld en het publiek moest raden welke straat of steeg en welk gedeelte daarvan of welke gebeurtenis was afgebeeld. Heel oud en jong Leiden liep uit en te hoop voor de winkels en er kwamen honderden inzendingen binnen, die beoordeeld moesten worden, bij welke beoordeling de heer **BICKER CAARTEN** en mevrouw **VAN LEUR** met den secretaris der winkelweekcommissie, den heer P. J. **VAN DER ZANDEN** als jury fungeerden. De prijsuitreiking had 30 September plaats en werd met een korte wandeling door Leiden aan de hand van lantaarnplaatjes beëindigd. Na de winkelweek werden de foto's in de Lakenhal tentoongesteld met opschriften en verkocht ten bate van het huisje Kloksteeg 2, welk gul gebaar het bestuur en de commissie „Het Leidsche Woonhuis” zeer op prijs hebben gesteld.

Bovendien heeft deze wedstrijd veel nieuwe leden bezorgd onder de Leidse burgerij.

Oud-Leiden verleende verder medewerking bij het organiseren van een cursus „Historie en Schoonheid van Leiden” door Kunst en Ontspanning.

Op initiatief van Oud-Leiden heeft Dr. **BRUNSTING** de opgraving op de Woerd te Valkenburg, die hij verleden jaar aangevangen had, dit jaar voortgezet met merkwaardig resultaat.

In afwachting van een uitvoeriger verslag schreef de heer **BRUNSTING** ons, dat van 7 tot 21 September 1948 het onderzoek op de Woerd te Valkenburg Z.H. werd voortgezet. De eigenaar van het land, de heer **N. ZANDBERGEN** te Rijnsburg, gaf ook dit jaar geheel belangeloos zijn toestemming en medewerking.

Zoals reeds verleden jaar werd geconstateerd, ligt het oorspronkelijk oppervlak hier veel dieper dan vroeger is aangenomen. Een proefsleuf langs een landweg, de enige van dit jaar, dwars op de richting van Rijn en weg Valkenburg-Leiden, werd daarom tot gemiddeld 2 m uitgediept. Op 1.60 m diepte kwam een Romeinse woonlaag uit het midden der 1ste eeuw voor den dag.

Een dam van zandigen grond, 6 m breed en nog 1½—2 m hoog, aan weerszijden verstevigd met paalwerk, sluit deze woonlaag aan de rivierzijde af en geeft, naar het schijnt, voor het eerst een idee van een Romeinse dijkweg, „agger”, uit dezen tijd. Hier is blijkbaar een Romeinse weg doorsneden, die langs den Rijn naar Utrecht loopt. Een plaveisel is niet aanwezig, maar kan met de hoogte (de Woerd) in recenten tijd afgegraven zijn geworden ; op andere plaatsen zou die wegverheffing misschien nog wel terug te vinden zijn.

Aan de binnenzijde is de grond verschillende malen opgehoogd : een Flavische en een 2de-eeuwse laag zijn te herkennen, de laatste met een tonput. Een laatste ophoging uit de 3de eeuw is ten dele ongedaan gemaakt door de genoemde afgraving in onzen tijd, die ook de bijbehorende cultuurlaag medenam. Buiten den dijkweg lopen de ophogingslagen heel spoedig af naar de rivierzijde, ook de laatstgenoemde, tot een diepte van 2 m en meer. Daar duiden paalrijen, ongeveer evenwijdig aan den Rijnloop, op een oude rivierversterking, meer dan 300 m van den tegenwoordigen rivieroever. Blijkbaar had de Rijn in den Romeinse tijd een anderen loop ; men kan zich voorstellen, dat de sterk maeanderende rivier een bocht had tot vlak aan de Woerd en verder van het tegenwoordige dorp Valkenburg af stroomde, juist andersom als thans. Het is gebleken, dat een deel van het Romeinse castellum van

Valkenburg-dorp zo door het voortdurend verplaatsen der rivierbochten weggespoeld is. De Woerd, met haar door Remouchamps onderzochte resten van een versterkte nederzetting, zou zo een aanlegplaats, een „haven” van het Castellum in het dorp geweest kunnen zijn, waardoor meteen een verklaring voor het bestaan van deze versterking naast die van het dorp Valkenburg gevonden zou zijn.

Intussen is met deze ene sleuf het onderzoek niet ver genoeg gevorderd om theorieën op te zetten. Vooral de dijkweg en de paalconstructies langs den gevonden ouden oever moeten eerst over een grotere uitgestrektheid bekend zijn, wil men zich aan meer dan veronderstellingen wagen.

In de bestuursvergaderingen werden, behalve de lopende zaken, verschillende punten behandeld, die betrekking hebben op de schoonheid der stad. Zo werd ter tafel gebracht de klokslag der Marekerk, die vereenvoudigd werd ten gevolge van het electrificeren der klok. Vroeger sloeg de klok op het hele en het halve uur het volle aantal slagen, in verschillenden toon, terwijl de kwartieren één slag lieten horen. Na de electrificering hoort men op het halve uur één slag en op het kwartier niets. Dit is dus niet alleen vereenvoudiging, maar ook verarming en erger, vermindering van een, in dit geval niet zichtbaar, maar hoorbaar monument. Triest in een stad, dat van den fatalen 12den Februari 1929 af slechts kort een carillon heeft gehad en onbegrijpelijk voor een kerkbestuur, dat veel voelt voor zijn oude kerkgebouwen. Het geval werd op initiatief van het bestuur gerapporteerd aan Monumentenzorg.

Voorts werd de mogelijkheid onder ogen gezien den mooien Renaissancegevel van het Spronghhofje, dat in 1875 voor Sociëteit Minerva heef moeten plaatsmaken en naar Delft was gebracht, naar Leiden terug te halen en hier een bestemming er aan te geven. Maar het arme geveltje was zo verkommerd na de restauratie van 1875, dat het niet meer de moeite loonde. Brokken ervan zijn naar Leiden overgebracht.

Zeer vaak werd gemopperd over de „beschimmelde” baksteen, waarmee de kademuren gerepareerd werden en die een heel ander aspect aan de stad dreigden te geven. Gemeentewerken is genooddaakt voor de reparatie oude, afgebikte steen te gebruiken, eenvoudig, omdat er geen ander materiaal is; de steen wordt wel afgewassen met zoutzuur en verder wordt aan Vader Tijd overgelaten er een aangenaam patina aan

te geven. Voor het Rapenburg werd een uitgezochte steen en speciale voeg toegepast, die evenwel te duur is om overal te gebruiken.

Ook stelde het bestuur het college van B. en W. voor, het oude stadswapen weer aan te nemen, met den énen martialen gehelmden leeuw als schildhouder en het devies „*Haec liber-tatis ergo*”, in plaats van het sedert het Koninkrijk gebruikte, met de twee tamme leeuwjes. (Zie het vignet op den omslag van het L. Jb.)

Behalve bezwaren opperen over kademuren en de suggestie over het stadswapen, verzocht het bestuur B. en W. dringend, toch vooral toe te zien, dat fraaie huizencomplexen zoals b.v. aan het Rapenburg en de Herengracht, niet verbrokkeld worden door grote winkelruiten en garagedeuren.

Bijna op elke bestuursvergadering van het laatste half jaar werd gesproken over den molen d'Heesterboom van de fa. NOORDMAN aan den Haagweg. De molen verkeert in zeer slechten toestand door weinig of geen onderhoud gedurende den oorlog en nu staan stelling en wieken op invallen. De restauratie is heel duur. Afbreken van den helen molen kan niet, omdat er machines in het molenlichaam zitten, tot in den kop toe. Gaan de stelling en de wieken er af, dan houdt men net zo'n stumperige invalide over als de molen De Stier aan de Houtmarkt. Een oplossing is nog niet gevonden, maar het bestuur hoopt vurig, dat particuliere middelen zullen gevonden worden, die het begin zullen vormen van een restauratie, daar Rijk, Provincie en Gemeente stellig bereid zullen zijn mee te helpen den mooien molen aan het Galgewater te behouden.

Hiertegenover staat, dat de restauratie van de hekpalen der hofstee Bronstee bij Koudekerk is voltooid en zeer geslaagd is ¹⁾; overigens is er al weer een auto tegen aan gereden.

Ook de wapens op de palen der Mathildahoeve in de Bodegraafsche Meije, waarvoor Oud-Leiden in 1941 al moeite heeft gedaan, zijn nu hersteld.

Het Leidse Jaarboekje 1948 verscheen in April. Allen lof verdienen de redactie en de drukker, **SIJTHOFF**.

Door een bijdrage van een lid, dat onbekend wenst te blijven, kwam het register op de Leidse Jaarboekjes van 1904

¹⁾ Zie L. Jb. 1948, t.o. blz. 15.

tot 1948, samengesteld door Ir. G. L. **DRIESSEN**, tot stand.

De nieuwe secretaris van Rijnland, een oud vriend van Oud-Leiden, Mr. S. J. **FOCKEMA ANDREAE** was dadelijk bereid op het verzoek van het bestuur in te gaan, om zijn oude plaats in de redactiecommissie weer in te nemen.

De restauratie van het huis Kloksteeg 2 werd in Augustus aangevangen en is thans bijna geëindigd. Voor nadere bijzonderheden sla men het verslag van den secretaris der commissie Het Leidsche Woonhuis op.

De bestuursleden gingen om de beurt de vergaderingen van zusterverenigingen bijwonen : van den Oudheidkundigen Bond, Heemschut en de Zuidhollandse Historische Vereniging, welke laatste in Leiden vergaderde en twee bestuursleden ten eten vroeg, ter versteviging van de vriendschap. De bestuursleden vertegenwoordigden de vereniging ook bij de vele plechtig- en feestelijkheden ter ere van het vijftigjarig regeringsjubileum van H.M. 'de Koningin.

Aan geschenken mocht de vereniging ontvangen : vier foto's van stadsgezichten (ca. 1900) van de erven van wijlen mej. **DRIESSENS**, een pakje foto's met beschrijving der familiewapens in de Commissiekamer van de Pieterskerk van de restaurateurs **GERHARD** en **ANDRÉ JANSEN** en een pak stereoscoopplaten van den heer **M. SPLINTER** te Leiderdorp.

In het algemeen gaat het Oud-Leiden goed ; bestuur en commissies doen met plezier hun werk. Dat meer Leidenaars zich opgeven voor Oud-Leiden blijft gewenst ; voor een stad van bijna 90.000 inwoners is een kleine 900 leden weinig. Een schrale troost is, dat het in andere steden niet beter is. Meer leden betekent ook meer invloed en kracht om de schoonheid en karakteristiek der oude stad te bewaren of te verbeteren, die stad, die wij zo graag ongerept aan het nageslacht willen overdragen.

J. VAN **LEUR-DE** Loos,
Secretaresse.

REKENING EN VERANTWOORDING OVE

Saldo Leidsche Spaarbank	f 540.75	
„ Rijks Postspaarbank	„ 1221.68	
„ Amsterdamsche Bank, Leiden	„ 189.74	
„ Post Girodienst	„ 1352.81	f 3304.9
Ontvangen: Contributie per giro f 3386.50		
Amsterdamsche Bank „ 160.—	f 3546.50	
Terug betaald	„ 4.—	„ 3542.5
Registers op Jaarboekjes per giro	f 333.60	
Amsterdamsche Bank	„ 34.—	„ 367.6
In rekening gebrachte incassokosten		„ 6.8
Rente Amsterdamsche Bank	f 2.92	
„ Leidsche Spaarbank	„ 38.06	
„ Rijks Postspaarbank (over 4 jaar)	„ 176.01	„ 216.9
Verkochte Jaarboekjes		„ 48.5
Doorbetaling (zie credit)		„ 10.—
Restitutie voor bodemonderzoek (zie credit)		„ 864.8
Verhuur lantaarnplaatjes		„ 2.5
Fa. Sijthoff, opbrengst verkochte Jaarboekjes 1946		„ 365.6
Vergoeding voor niet meegemaakte tramreis		„ 0.8
		f 8731.1

BALANS PER

ACTIVA		
Postcheque- en Girodienst	f 1304.5	
Amsterdamsche Bank, Leiden	„ 729.8	
Rijks Postspaarbank	„ 1397.6	
Leidsche Spaarbank	„ 578.8	
	f 4010.8	

148 VAN DE VERENIGING „OUD LEIDEN”

UITGAVEN		
Pa. Sijthoff, Jaarboekje 1948	f	2376.10
Idem, Registers op Jaarboekjes	„	646.54
Lezingen en Excursies	„	486.83
Secretariaatskosten	„	62.37
Drukwerk en porti	„	71.74
Contributies aan Verenigingen	„	57.50
Kosten voor bodemonderzoek	„	864.85
Doorbetaling (zie debet)	„	10.—
Onkosten Amsterdamsche Bank	„	12.—
Incasso- en retourkosten	„	16.17
Boei portier Brouchovenhof	„	10.—
Assurantie	„	7.50
Diverse uitgaven	„	98.68
Saldo Leidsche Spaarbank	f	578.81
„ Rijk's Postspaarbank	„	1397.69
„ Amsterdamsche Bank	„	729.87
„ Post-girodienst	„	1304.51
		4010.88
	f	8731.16

Nagezien en accoord bevonden :

Leiden, 24 Januari 1949.

Get. E. PELINCK W. J. VAN VARIK

DECEMBER 1948

PASSIVA		
Legaat Prins	f	1000.—
Nog te betalen secretariaatskosten	„	89.28
Vooruit ontvangen contributies	„	92.—
Kapitaal Vereniging	„	2829.60
	f	4010.88

De Penningmeesteres :

F. A. LE POOLE

VERSLAG VAN DE COMMISSIE „HET LEIDSCHÉ WOONHUIS” OVER HET JAAR 1948.

Het jaar 1948 is voor de Commissie „Het Leidsche Woonhuis” zeer belangrijk geweest, omdat de restauratie van het aan de Vereniging „Oud Leiden” in eigendom toebehorende pand Kloksteeg nr. 2 in dat jaar in uitvoering is gekomen.

Deze restauratie zou niet mogelijk zijn geweest, indien niet van overheidswege belangrijke financiële steun was toegezegd. Met grote erkentelijkheid dient daarom allereerst melding te worden gemaakt, dat Zijne Excellentie de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, de Provinciale Staten van Zuid-Holland en de Raad der Gemeente Leiden resp. 50 %, 10 % en 15 % subsidie hebben toegezegd in de op f 8.800.— geraamde restauratiekosten. Bovendien werd door Zijne Excellentie de Minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting ingevolge het Besluit Woningsplitsing en Woningverbetering een uitkering toegezegd van f 900.— in de kosten van de woningverbetering, ad f 1.500.—.

Nadat de huurder in Mei het pand had ontruimd en in Juni de toestemming van de Wederopbouw was afgekomen tot het gebruiken van de nodige materialen, kon spoedig met de uitvoering worden aangevangen, dank zij de grote voortvarendheid van het Commissielid, de architect G. **VAN DER MARK**, die zich bereid verklaarde geheel belangeloos de leiding van de restauratie en het toezicht daarop op zich te nemen. Eerst tijdens de restauratie bleek, welke zware taak hierdoor op zijn schouders werd gelegd. Hier past dan ook een woord van grote erkentelijkheid jegens de heer **VAN DER MARK** voor zijn bezielende leiding, zijn doorzettingsvermogen en kennis op het gebied van het restaureren van monumenten.

De aanbesteding van de restauratiewerkzaamheden vond plaats op 31 Juli, waarbij het werk werd opgedragen aan de firma W. **OUDSHOORN** en Zoon. De overige werkzaamheden werden opgedragen aan de firma W. **ZWART** (electrische installatie), firma **KRET** (loodgieterswerk en sanitair) en firma J. A. **VERWER** (glas- en schilderwerk).

Aan het einde des jaars waren de werkzaamheden in gevorderd stadium, zodat — gezien het reeds bereikte resul-

taat- de verwachting mag worden uitgesproken, dat de restauratie binnen enkele weken met welslagen zal worden bekroond. Met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de Dienst der Gemeentewerken werd tijdens de werkzaamheden geregeld overleg gepleegd.

Erkentelijkheid past de Commissie voorts jegens Heren Burgemeester en Wethouders van Leiden, die op verzoek in bruikleen afstonden een zestal eikenhouten binnendeuren en $\pm$ 200 blauwe wandtegels, aanwezig in het depot van de Lakenhal. De heren H. A. **SCHOUTEN**, J. **VERRA**, H. J. P. **WASSENAAR** en A. **BICKER CAARTEN** schonken resp. twee eikenhouten sleutelstukken, 50 blauwe en witte tegels, een aantal Namense vloertegels en een smeedijzeren topgevelanker, waarvoor. hun gaarne dank wordt gebracht.

Na het verwijderen van behang en stucwerk bleek helaas, dat het huis in veel slechtere toestand verkeerde dan aanvankelijk was verondersteld, zodat vermoedelijk de restauratiekosten het begrote bedrag met ongeveer f 3.500.— zullen overschrijden. Ook in deze kosten is subsidie van overheidswege aangevraagd. Niettemin is versterking van het restauratiefonds dringend gewenst, zodat bij voltooiing der werkzaamheden een beroep op belangstellenden zal worden gedaan om het werk met een gift te steunen. Het stemt tot grote verheugenis, dat reeds van een tweetal personen grote medewerking werd verkregen. De heer Mr. L. **SPREY**, advocaat der Vereniging, voerde nl. het proces tot ontruiming van het woonhuis (wegens toegebrachte vernielingen) belangeloos, terwijl de heer P. **VAN DER ZANDEN** de netto-opbrengst van de verkoop van oude Leidse foto's, ten bedrage van f 121.50 ter beschikking van het Fonds stelde. Beide personen is de Commissie hiervoor ten zeerste dankbaar.

Ten slotte kan worden vermeld, dat in overleg met het Gemeentelijk Huisvestingsbureau het pand zal worden verhuurd aan de heer J. J. A. **WERZ**, antiquair en kunstschilder, alhier, die naar de Commissie vertrouwt, het huis op waardige wijze zal bewonen en door een juiste inrichting de sfeer van het oude interieur zal verhogen.

Met grote belangstelling ziet onze Commissie de voltooiing van de restauratie tegemoet.

OVERZICHT

VAN DE FINANCIËN VAN DE COMMISSIE „HET LEIDSCHÉ WOONHUIS”
OVER HET JAAR 1948

ONTVANGSTEN		UITGAVEN	
1948		1948	
Saldo A.P.	f 187.37	Aan grondbelasting	f 42.36
Huur van het pand Kloksteeg 2 van 21/10 '47 t/m 4/1 '48.	„ 52.50	„ straatbelasting	„ 14.88
van 4/1 t/m 4/4 '48	„ 68.25	„ waterverbruik	„ 16.31
Opbrengst foto's (P. van der Zanden) . .	„ 117.—	„ premie brandverzekering	„ 8.10
Aandeel Mej. Jasperse in kosten van reparatie van de muur tussen de panden Kloksteeg 2 en 4	„ 186.—	„ kosten van verbouwing : W. Oudshoorn	„ 5.559.56
Nadelig saldo	„ 5.115.74	P. F. v.d. Broek & Zn ,	„ 31.80
	f 5.726.86	Waarborgsom gemeente,	„ 50.10
		„ Huurzegel.	„ 3.75
			f 5.726.86

Nadelig saldo Ao. Po f 5.115.74
Nog te betalen restauratiekosten van het pand Kloksteeg 2 begroot op „ 8.146.03

Tezamen f 13.261.77
Inlage Leidsche Spaarbank met rente over 1948 . . . f 2.261.77
Te ontvangen subsidie begroot op „ 10.000.— „ 12.261.77

Door de Vereeniging „Oud-Leiden” te bekostigen nadelig saldo
begroot op f 1.000.—

De Penningmeester ;
J. C. VANECK.

KORTE KRONIEK

VAN LEIDEN EN OMSTREKEN VAN 1948

JANUARI

- 2 De Heer J. W. J. **DIEBELS**, chef van de afd. Burgerlijke Stand en Bevolking der Gemeentesecretarie wordt gehuldigd bij zijn 25-jarig jubileum als zodanig.
- Gouden jubileum van de Heer J. **VAN ELK** te Alphen aan de Rijn als boekhouder bij de N.V. **VARROSSIEAU** aldaar.
- 10 De Leidse gymnasiastenbond „Uno sumus animo” bestaat 40 jaren en viert het lustrum in de Schouwburg met de opvoering van het middeleeuwse abele spel „Gloriant”.
- 11 Ds. D. **KUILMAN**, Ned. Herv. predikant te Leiden, herdenkt in een dienst in de Hooglandse kerk zijn 40-jarige ambtsbediening.
- 14 Heden voor 150 jaren werd de grote staatsman Mr. **JOHAN RUDOLF THORBECKE**, eens hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, geboren.
- De Belgische premier Spaak brengt tijdens een officieel verblijf in Nederland in de ochtend een kort bezoek aan de Sociëteit Minerva.
- 19 B. en W. stellen aan de Gemeenteraad voor in de uitvoering van het spoorwegplan, waarvan de kosten op zo miljoen gulden worden geraamd, voor 5 miljoen gulden deel te nemen.
- Aan de gevolgen van een verkeersongeval overleden op 79-jarige leeftijd de Heer W. G. **SILLEVIS**, oud-directeur van de voormalige olieslagerij **SILLEVIS** en **RUTTEN** te Leiderdorp, die zich jarenlang als lid van de Commissie voor Volksbijeekkomsten te Leiden, voor de Leidse **I Jclub** en voor de Sociëteit Amicitia nuttig heeft gemaakt.

JANUARI

De chef van de generale staf Luit .-Generaal Mr. H. J. **KRULS** neemt afscheid van de mijn- en munitie-opruimingsdienst te Leiden, die wordt opgeheven.

De vereniging „Dispereert niet” van de H.B.S. voor Meisjes aan de Garenmarkt viert haar 7de lustrum met de opvoering van **SCHEFFER's** toneelstuk „Het lied van alle tijden”.

- 21 In aanwezigheid van de burgemeesters van Gouda, Bodegraven, **Reeuwijk**, Zwammerdam en Waddinxveen, van commissarissen van de associatie „Straatweg Gouda-Bodegraven” en vele andere autoriteiten worden de tolbomen bij Gouda, Oud-Reeuwijk en Bodegraven definitief verwijderd.
- 27 De Gemeenteraad van Leiden besluit tot deelneming in het spoorwegplan en tot aanneming van het uitbreidingsplan Zuid-West, waar 4200 woningen zullen verrijzen.
- 31 Te Oegstgeest overleed in de ouderdom van 70 jaren de Heer B. **MOOLENBURGH**, oud-hoofdinspecteur van 's Rijks Directe belastingen te Leiden en oud-voorzitter van de Vereniging van Vrijzinnig Hervormden te Leiden en Oegstgeest, die mede in de voormalige Liberale Partij en later in de Partij van de Vrijheid verschillende functies heeft bekleed.

FEBRUARI

- 7 Ter gelegenheid van de herdenking van de stichting der Leidse Universiteit wordt in het Acad. Historisch Museum een tentoonstelling gehouden, die een beeld geeft van de verschillende dies-vieringen in het verleden.

Aan de Heer P. **WINTERKAMP** te Leiden wordt wegens 55-jarige trouwe dienst bij de firma E. J. **BRILL** aldaar een Koninklijke onderscheiding uitgereikt.

De dagbladen bevatten het bericht, dat door de N.V. Kon. Nederl. Fabriek van Wollen Dekens v.h. J. C. Zaalberg, sinds 1770 te Leiden gevestigd, een groot industrieterrein te Vlijmen (N.-Br.) is aangekocht, ten einde aldaar een fabriek te bouwen. Huldiging bij genoemde firma van J. **ZITMAN**, die zijn 55-jarige dienst aldaar herdenkt.

FEBRUARI

- 10 Met het bouwplan Noord te Leiden, omfattende het project voor 1100 woningen, wordt een aanvang gemaakt. De wethouder van Openbare Werken, de Heer A. J. **JONGELEEN**, stelt de heimachine in werking.
- 15 De Heer C. **VAN DEN BERG** 25 jaar veearts te Oude-Wetering.
De Pauluskerk te Leiden ontvangt in bruikleen van de Lakenhal de luidklok, welke in **1662** vervaardigd werd door P. **HEMONY** voor de vroegere Waardkerk.
- 24 Te Leiden wordt opgericht een afdeling van de Nationale Demobilisatieraad, die beoogt de uit Indonesië terugkerende Nederlandse militairen hulp te verlenen bij het zoeken van arbeid, huisvesting en anderszins.
- 25 De Deken van Leiden, de Zeer Eerwaarde Heer **HOMULLE**, wijdt in de Hartebrugkerk vier nieuwe luidklokken in, die de door de Duitse bezettingsmacht geroofde exemplaren zullen vervangen.
- 29 Te Leiden overleden oud 66 jaren de Heer P. C. G. A. **WIJKMANS**, oud-directeur van de Gemeentelijke Dienst van Sociale Zaken.
Intrede te Leiden van Dr. A. **TH. VAN LEEUWEN** als predikant in algemene dienst bij de Ned. Herv. Kerk.

MAART

- 7 Intrede van Ds. H. J. **VAN ACHTERFERG** als predikant bij de Ned. Herv. Kerk te Leiden, met wiens komst het ministerie van predikanten weder voltallig is.
- 10 Marine-reünie in de voormalige Kweekschool voor de Zeevaart aan het Noordeinde te Leiden, waarbij de commandant van de Zeemacht Schout bij nacht J. J. L. **WILLINGE** een groot aantal oud-gedienden begroet, die in dit gebouw hun opleiding genoten.
- 12 In aanwezigheid van de wethouders **MENKEN** en **VAN SCHAİK** wordt in de kleine zaal van de Stadsgehoorzaal het Leidse Jeugdparlement geïnstalleerd.
- 15 Installatie van de Heer P. **BRASSER** als hoofdinspecteur van politie te Katwijk door de Burgemeester dier Gemeente.

MAART

Heropening van de glasfabriek Hollandia te Waddinxveen, die een belangrijke plaats onder de industrieën aldaar inneemt.

In het kader van het contact tussen Gent en Leiden wordt in eerstgenoemde stad een tentoonstelling gehouden, gewijd aan de hedendaagse Leidse kunst.

Uitreiking van onderscheidingen aan 5 leden van de voormalige mijnopruimingsdienst op het terrein van de Doelenkazerne te Leiden, waarmee deze dienst wordt geëerd.

Op plechtige wijze worden regimentsstandaards van het 2de en 3de regiment huzaren en van het 1ste regiment wielrijders aan de directeur van het Ned. Legermuseum „Generaal Hofer” te Leiden overgedragen.

- 25 De Conservator in de Pharmacologie te Leiden Dr. J. H. Garenstroom benoemd tot hoogleraar te Groningen.

Op de boulevard te Katwijk aan Zee stort een militair vliegtuig van Valkenburg neer, waarbij de twee inzittenden de dood vinden.

APRIL

- 1 Zilveren jubileum van de heer B. **OFFRINGA** als hoofd van de Chr. L. en U.L. school te Hazerswoude, voorzitter van de Statencentrale „Gouda” der A.R.-partij.

De Heer H. C. **FIESELER**, brandmeester van de brandweer te Leiden, verlaat wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd de dienst en wordt bij deze gelegenheid gehuldigd.

- 8 In het raadhuis van Katwijk wordt de Leidse verzetsman Pieter **Maaskant** herdacht, die daar voor 4 jaren bij een mislukte overval op het raadhuis sneuvelde.

Een grote belangstelling van de zijde van de jeugd en mede van ouderen valt ten deel aan de vanwege K. en O. in het Stedelijk Museum te Leiden gehouden wordende huisvlijttentoonstelling.

- 12 De Leidse kunstschilder de Heer A. J. **VAN DRIESTEN** wordt 70 jaar. Dezelfde leeftijd bereikt Prof. Dr. J. **VAN DER HOEVE**, hoogleraar in de Oogheekunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden.

APRIL

- 17** Ter gelegenheid van de herdenking van het 100-jarig bestaan van de Gemeentelijke Gasfabriek vindt een samenkomst in de Stadsgehoorzaal plaats, waarbij B. en W., vele raadsleden, de directie, hoofdambtenaren en verdere geëmployeerden van het bedrijf aanwezig zijn.
- 19** Treinontsporing onder Voorschoten ten gevolge van een door plotseling intredende warmte veroorzaakte railzetting, welke gelukkig zonder persoonlijke ongelukken afloopt.
- 21** Nerdening van het eeuwfeest van de Stedelijke Gasfabriek te Leiden, het oudste gemeentelijke gasbedrijf in Nederland ; sedert de oprichting der Electriciteitsfabriek, **15** October 1907, is de naam van het gecombineerde bedrijf: Stedelijke Fabrieken van Gas en Electriciteit, (afgekort : Stedelijke Lichtfabrieken).
- 26** Het eerste na-oorlogse groententransport van Leiden uit naar Duitsland vertrokken.
- 28** Huldiging van de Heer A. VAN DER BAAN, sedert 40 jaren onderwijzer en sedert 25 jaren als hoofd der school werkzaam bij de Vereniging voor Christelijk Onderwijs.
- Op uitnodiging van de Ned. Chr. en Vrijz. Studentenverenigingen houdt de wethouder van Sociale Zaken van Leiden, de Heer S. MENKEN, een voordracht over de sociale perspectieven der stad Leiden.
- 29** Overleden in de ouderdom van 80 jaren Prof. Dr. B. D. EERDMANS, oud-hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden in de Geschiedenis van de Israëlitische Godsdienst, de Israëlitische Letterkunde en de Uitlegging van het Oude Testament, van 1917—1927 Liberaal lid van de Gemeenteraad van Leiden, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 1914—1918 en van 1931—1933 bekend spreker in politieke vergaderingen.

MEI

- 1** De Heer J. SCHOUTEN, onderwijzer aan de Christelijke school in de Pasteurstraat, veertig jaren bij het onderwijs werkzaam.

MEI

De Heer C. P. L. **KAPPERT**, chef van de buitendienst van de P.T.T. in het rayon Leiden verlaat wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd de dienst.

In aanwezigheid van een vertegenwoordiging van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen wordt officieel het 60-jarig bestaan van de Ambachtschool te Leiden herdacht.

Zilveren jubileum van de Heer W. **VAN DER LAAN** als voorzitter van de 3-Octobervereniging.

- 4 Als opvolger van Prof. **Dr. H. KRAEMER** benoemd tot hoogleraar in de Faculteit der Godgeleerdheid aan de Rijksuniversiteit te Leiden Dr. **K. A. H. HIDDING**, hoofdambtenaar ter beschikking van het departement van Onderwijs en Erediensten te Batavia.

- 6 De Engelse ex-premier **Winston Spencer Churchill** landt op Hemelvaartsdag op het vliegveld Valkenburg om enige dagen in ons land door te brengen ten einde het congres voor een Verenigd Europa mede te maken.

In het Prentenkabinet der Rijksuniversiteit wordt een tentoonstelling gehouden van portretten van Oranjevorsten in verband met het regeringsjubileum van H. M. de Koningin.

- 8 Ter gelegenheid van de 60ste verjaardag op 10 Mei van de Leidse schilder **LUCAS VERKOREN** wordt in het Stedelijk Museum De Lakenhal een aan zijn werken gewijde tentoonstelling officieel door de Burgemeester van Leiden geopend.

- 9 Benoemd tot burgemeester van Hazerswoude de Heer **L. J. DEN HOLLANDER**, thans burgemeester van Heinenoord.

Op plechtige wijze hebben de oud-strijders van het voormalige 4de regiment infanterie hun gevallen strijdmakkers herdacht, die in de Meidagen van 1940 zijn gevallen; een vereniging van oud-strijders wordt opgericht.

- 17 Diamanten huwelijksfeest van het echtpaar **SLAGWEIN—LAUDRON** in de Van der Werffstraat te Leiden.

MEI

- 18 Overleden te Leiden, oud **81** jaar, Mr. Dr. D. A. **VAN ECK**, oud-burgemeester van Mijnsheerenland en Westmaas op Beyerland en Boskoop, sedert 1920 lid van de Gemeenteraad van Leiden voor de S.D.A.P., zeer bekende figuur in de arbeidersbeweging in Nederland ; Mr. **VAN ECK** was de eerste socialistische burgemeester in ons land.
- 22 In tegenwoordigheid van een groot aantal autoriteiten op landbouwgebied wordt in het gebouw van de V.G.L.O.-school aan de Oude Vest een lagere landbouwschool geopend.
- Dr. **H. SCHILP**, directeur van de Christelijke Kweekschool en inspecteur van het Christelijk Nationaal onderwijs herdenkt de dag, dat hij voor 40 jaren bij het Christelijk onderwijs te werk werd gesteld.
- 23 Ds. M. J. **ARNTZEN**, predikant bij de Gereformeerde Kerk Morsch-Rijndijk neemt afscheid van zijn gemeente wegens vertrek naar Anna Jacobapolder.
- Beroepen bij de Ned. Herv. kerk in de vacature Ds. D. **KUILMAN**, Dr. K. E. H. **OPPENHEIMER**, Ned. Herv. predikant te Hallum (Fr.), met speciale opdracht tot het werk onder de studenten.
- 25 Ds. H. **BLOMMAERT**, predikant 'der Waalse Gemeente te Leiden neemt het beroep naar de Waalse gemeente te Rotterdam aan.
- 28 Ambtsaanvaarding door Prof. Dr. J. **HAANTJES** van het ambt van gewoon hoogleraar in de Algebra, Analytische en Beschrijvende Meetkunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden, als opvolger van Prof. Dr. W. **VAN DER WOUDE**.
- 30 Trambotsing te Wassenaar, waarbij een bestuurder en een naar huis kerende chauffeur van de Haagsche Tramweg Mij het leven hebben verloren.
- 31 Overleden op 69-jarige leeftijd de Heer A. M. **DE BLAUW**, directeur van Gemeentewerken te Leiden van **1928-1944**, daarvoor adj. directeur van deze dienst sedert 1920.

MEI

Intrede van **Ds. CHR. VAN DER LEEDEN** als Ned. Herv. predikant te Hazerswoude en van **Ds. J. PH. EGGINK**, emeritus pred. van Delfshaven als bijzonder hulpprediker bij de Ned. Herv. kerk te Voorhout in de vacature **Ds. E. J. BEKER**, tijdelijk als legerpredikant in Indonesië werkzaam.

Afscheidscollege van Prof. Mr. R. **KRANENBURG**, hoogleraar in het Staatsrecht aan de Rijksuniversiteit te Leiden wiens ambt van Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal hem geheel gaat opeisen.

JUNI

- 7 Het landgoed Oud-Poelgeest onder Oegstgeest als jeugdcentrum in gebruik genomen ; voor de inrichting daarvan is van diverse zijden ruim honderd dertigduizend gulden bij eengebracht.
- 8 Het bestuur van de R.-K. Studentenvereniging Sanctus Augustinus, recipieert ter gelegenheid van het elfde lustrum der Vereniging. Onder de aanwezigen bevindt zich Prof. Mr. P. J. M. **AALBERSE**, die bij deze gelegenheid voor het laatst in het openbaar verschijnt.
- 11 De bladen verbreiden het gerucht als zou het gebouw van de voormalige kweekschool voor de Zeevaart in het Noordeinde worden bestemd tot herstellingsoord voor uit Indonesië terugkerende militairen.
- 13 en zo werd het diamanten jubileum gevierd van het muziekgezelschap te Roelofsarendsveen met een festival.
- 15 De Senaat der Rijksuniversiteit te Leiden verleent het eredoctoraat in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte aan Prof. Dr. W. E. **HOCKING**, gasthoogleraar in het afgelopen academiejaar van wege de Harvard-Leidenfundatie, die in de a.s. cursus zal worden opgevolgd door Prof. Dr. A. M. **SCHLESINGER**, hoogleraar in de Geschiedenis aan de Harvard-universiteit.
- 17 Nieuwe klokken te Oud-Ade plechtig ingewijd.
- 18 In de tot de laatste plaats bezette St. Pieterskerk vindt de erepromotie plaats van de afgetreden Minister-Presi-

JUNI

- dent van de Unie van Zuid-Afrika Veldmaarschalk **SMUTS**, aan wie honoris causa de doctorsbul in de Rechtsgeleerdheid door de Senaat der Leidse Universiteit werd verleend.
- 23 Opening door de burgemeester van Alphen aan den Rijn van de gemeentelijke nijverheidsschool voor meisjes aldaar.
- 24 De leden van de Nederl. Maatschappij van Nijverheid en Handel, gevestigd te Haarlem worden door het Gemeentebestuur van Leiden ten Raadhuize ontvangen.
- 29 Mejuffrouw F. A. **LE POOLE** viert haar zilveren jubileum als penningmeesteresse van het „Groene Kruis”.
- 30 Vijfentwintigjarig jubileum van Prof. Dr. E. **GORTER** als hoogleraar in de Kindergeneeskunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden.

JULI

- 2 Naar verluidt zal te Leiden een dagschool voor kleermakers worden gevestigd.
- 4 Bevestiging en intrede van Ds. G. F. **HAYER**, predikant bij de Geref. Gemeente te Leiden, overgekomen van Ede. Ernstig tramongeval onder Katwijk aan de Rijn bij de Zandtlaan, waarbij verschillende personen zwaar werden verwond.
- 5 Overleden, oud 77 jaren, Prof. Mr. P. J. M. **AALBERSE**, lid van de Raad van State, Minister van Staat, oud-hoogleraar aan de Technische Hogeschool te Delft, oudlid van de Gemeenteraad van Leiden van wege de R.K.-partij en enige jaren wethouder van Sociale Zaken van Leiden.
- Op een vacantiereis in Tirol plotseling overleden de Heer I. M. **LEMAN**, oud 56 jaar, in leven directeur van de N.V. Drukkerij v.h. **BATTELJEE** en **TERPSTRA** te Leiden.
- Te Leiden in het R.K. ziekenhuis overleden de heer H. G. **JONKER**, die meer dan 30 jaren de geneeskundige praktijk te Rijnsburg heeft uitgeoefend.
- 6 Prof. Dr. W. J. **DE HAAS**, hoogleraar in de Natuurkunde en Metereologie aan de Rijksuniversiteit te Leiden legt wegens het bereiken van de 70-jarige leeftijd zijn functie neer.

JULI

- 8 De Gemeenteraad van Langeraar besluit met algemene stemmen tot opheffing van de openbare lagere school van Ter Aar.
- De Leidse Reddingsbrigade viert haar 30-jarig bestaan met een druk bezochte receptie in „Het Gulden Vlies”.
- 11 Te Wassenaar, oud 83 jaar, overleden de Heer **F. VAN PRAAG**, in leven arts aldaar, officier in de orde van Oranje Nassau.
- 16 Benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de Faculteit der Wis- en Natuurkunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden om onderwijs te geven in de Sterrekunde Dr. **P. TH. OOSTERHOFF**, adj. directeur van de Leidse Sterrewacht.
- 17 De Hoge Autoriteit weigert haar fiat op de uitspraak van de Leidse Kamer van het Tribunaal voor het arrondissement 's-Gravenhage, waarbij de duur van de internering van Mr. **R. N. DE RUYTER VAN STEVENINCK**, gewezen burgemeester van Leiden, op 10 jaar was bepaald.
- 18 Zilveren jubileum van het Doopsgezinde Kerkkoor.
- De eerste sedert de Bevrijding gereed gekomen Katwijkse logger Huiberdina Gijsbertha — te Woubrugge gebouwd voor ruim f 300.000.— keert van zijn proefvaart terug.
- 20 Onthulling in het stationsgebouw te Leiden van een gedenkplaat ter herinnering aan de beide bij het bombardement van 11 Dec. 1944 gevallen spoorwegmannen.
- 21 Als gevolg van een kanselboodschap van 4 Juli te Voorhout, waarbij aan R.K. ingezetenen verboden wordt lid te zijn van een neutrale vereniging, gaan de geprojecteerde feesten niet door en wordt de desbetreffende vereniging, ruim **1300** leden tellende, ontbonden.
- 22 Als opvolger van de Heer W. A. A. J. Baron **SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE** benoemd tot dijkgraaf van het Hoogheemraadschap Rijnland Mr. **J. SLAGTER**, van 1921 af secretaris daarvan.
- 23 De Heer **G. H. POTHUIS**, sedert 1928 hoofd van de Christelijke school aan de Lusthoflaan verlaat na een 40-jarige werkzaamheid bij het Christelijk onderwijs wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd de dienst.

JULI

- 25 Overleden de Heer P. J. **DEE**, oud 64 jaar, oud-firmant van de Firma **BURGERSDIJK** en **NIERMANS**, boekhandel en antiquariaat te Leiden.

Prof. Dr. L. **VAN ITALLIE**, oud-hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, thans te Amerongen wonende, is door de Senaat van de Universiteit van Straatsburg benoemd tot doctor honoris causa.

- 27 Bij monde van de Praeses Collegii van het Leidse **Studenten-Corps**, de Heer J. **DRIJBER** bieden de Nederlandse studenten, verenigd in de **Algemene Senatenvergadering** en de **Bond van Vrouwelijke Studentenverenigingen** te Sluis aan Hare Majesteit de Koninging de herbeplanting van de wallen van die door de oorlog geteisterde stad aan.
- 28 Overleden te Boskoop, oud 77 jaren, de Heer J. W. E. **EBBINGE**, oud-kweker en vooraanstaande figuur in **tuinbouw**kringen aldaar.

- 29 De tramdienst der **N.Z.H.V.Mij.** Leiden-Haarlem zal aan het begin van 1949 krachtens ministeriële machtiging worden omgezet in een autobusdienst.

- 31 Ongeveer 300 studenten en 7 professoren van de Universiteit van Vermont zijn voor een vierdaags bezoek aan Nederland als onderdeel in de bestudering van de uitwerking van het Marshall-plan in Hoek van Holland aangekomen en des avonds in Leiden gearriveerd. Velen woonden 's **Zondagochtends** een speciale Engelse dienst in de Hooglandse kerk bij, waarin Prof. **DE ZWAAN** voorging. Maandag d.a.v. wordt in het Groot Auditorium de eigenlijke cursus ingeleid door Prof. Mr. J. C. **VAN OVEN** en des namiddags worden de deelnemers door de Burgemeester van Leiden in de nog niet geheel volttooide hal van het Raadhuis ontvangen.

AUGUSTUS

- 12 Het vakblad „De Zelfkazer” bevat een beschouwing over de modernisering en het voor de tourist aantrekkelijk maken van de kaasmarkt te Leiden.

AUGUSTUS

- 15 De Zeereerwaarde Heer TH. KWAKMAN, pastoor te Rijpwetering, vierde onder grote belangstelling zijn gouden priesterfeest.
- 17 Op het voorplein van het landgoed Oud-Poelgeest vindt als begin van de jubileumfeesten ter ere van H.M. de Koningin de opvoering plaats door de Oegstgeestse Oranjevereniging van het openluchtspel „Marijke van Poelgeest”.
- 18 Intrede van Ds. W. WYMAN, Geref. predikant te Alphen aan den Rijn, overgekomen van Gasselternij veen.
- 25 Opening te Leiden van de prachtige bloemententoonstelling Jubelflora ter gelegenheid van de feesten ter herdenking van het 50-jarig regeringsjubileum van H.M. de Koningin door de Burgemeester van Leiden. De tentoonstelling in de zalen van de Stadsgehoorzaal zet zich voort langs de Aalmarkt, Hoogstraat en vervolgens over een pontonbrug naar en langs de Stille Rijn tot de Kippenbrug. Feestelijke verlichting van onderscheidene grote gebouwen in de stad.
- 26 Het uit 1664 daterende kerkgebouw der Ned. Herv. Gemeente te Hazerswoude wordt na een ingrijpende en moeilijke restauratie, in aanwezigheid van talrijke autoriteiten, weder in gebruik genomen.
- 27 De Burgemeester en de Commissaris van Politie van Leiden aanschouwen hun stad van uit de kabelballon van de Haagse balloncommandant Boesman, die vervolgens een vlucht maakt met zijn vrouw en onder Berkel-Rodenrijs landt.
- 28 Bloemencorso te Leiden ter gelegenheid van de verjaardag van H.M. de Koningin.
- 29 Overleden te Veghel in N.-Brabant, oud 56 jaar, Dr. V. C. M. LEESBERG, eertijds een bekend chirurg te Leiden.
- 31 In tegenwoordigheid van vele autoriteiten vindt ter herdenking van de verjaardag van H.M. de Koningin in de stijlvol versierde raadszaal een bijzondere raadsvergadering plaats, waarin de Burgemeester van Leiden Jhr. Mr. F. H. VAN KINSCHOT, voor het eerst in zijn Leidse periode, in ambtsgewaad voorziet.

SEPTEMBER

De Gemeenteraad van Noordwijk besluit de Noord-Boulevard om te dopen in Koningin **WILHELMINA**-Boulevard.

Moeilijk herstel van de overkluizing van het Kort Rapenburg door het inbrengen van lange betonbalken.

- 2 Officiële opening van de sociaal-medische dienst der Kon. Marine in het gebouw van de voorm. Zeevaartschool aan het Noordeinde.

- 6 De Heer P. J. **MULDER SR.** te Leiden herdenkt onder grote belangstelling, ook van officiële zijde de dag waarop hij voor 50 jaar zijn intrede deed in de bekende boek-, steen- en offsetdrukkerij Firma Mulder & Zn.

De Burgemeester van Leiden plant ter ere van Nederlands nieuwe Koningin een „ Julianaboom” op het Gerecht.

Huldiging van de afgetreden hoogleraar in het Staatsrecht Prof. Mr. R. **KRANENBURG**, Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, die benoemd is tot Ridder-grootkruis in de Orde van de Nederl. Leeuw.

- 7 Fraai bloemencorso te Rijnsburg, dat, na rondgang in het dorp, naar Amsterdam vertrekt om mede te rijden in de grootse met bloemen versierde wagenstoet in de hoofdstad des lands ter ere van H.M. Koningin **JULIANA**.

- 8 Feestmiddag voor enige honderden kinderen op de Sociëteit Minerva.

- 10 De stichting Interkerkelijke Gezinszorg neemt zijn intrek in Rapenburg 59, waarin op 6 Nov. mede een internaat wordt geopend.

- 13 De Gemeenteraad van Leiden besluit tot het bouwen van 120 z.g.n. montage-woningen.

- 14 Congres te Leiden van de vereniging van ex-politieke gevangenen uit de oorlogstijd.

Benoemd van wege het Leidsch Universiteitsfonds tot bijzonder hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden in de Palaeophytologie van het Kainozoïcum en de Paly-

SEPTEMBER

- nologie Dr. Mr. F. FLORSCHÜTZ, als voren in de Parlementaire Geschiedenis van Nederland Mr. L. W. G. **SCHOLTEN**, tot idem in de Geophysische en Geologische Karteringsmethoden Dr. L. U. **DE SITTER**.
- 20 Rectoraatsoverdracht in het Groot Auditorium van de Rijksuniversiteit te Leiden door Prof. Mr. J. C. **VAN OVEN** aan Prof. Dr. C. C. **BERG**.
- 22 Aan **Mr. R. N. DE RUYTER VAN STEVENINCK** is door het Haagse Tribunaal een internering opgelegd tot 8 Nov. 1949. Eervol ontslag op verzoek verleend aan Prof. Dr. J. A. J. **BARGE**, als hoogleraar in de Faculteit der Geneeskunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden sedert 7 Mei 1919.
- 25 Defilé van tal van verenigingen ter ere van de Burgemeester van Leiden Jhr. Mr. F. H. **VAN KINSCHOT** en zijn echtgenote 'op hun 25-jarige huwelijksfeest.
- 26 **Ds. R. BLOMMAERT**, predikant bij de Waalse Gemeente, beroepen te Rotterdam, neemt afscheid.
- 27 De Gemeenteraad van Warmond besluit tot aankoop van de buitenplaats Klein Leerust met bestemming tot burgemeesterswoning.
- 27/28 Congres te Leiden van de veertig jaar bestaande Vereniging voor Koeltechniek ; stichting bij deze gelegenheid van een Kamerlingh Onnes-fonds.
- 28 De kleuterschool in de Voorstraat te Katwijk bestaat 100 jaar.
Overleden te Leiden de Heer G. H. **BLANKEN**, oud 80 jaar, de nestor der Leidse apothekers.
- 29 Vee- en zuiveltentoonstelling te Leiden, georganiseerd door de V.E.B.O., waarbij vele autoriteiten van hun belangstelling doen blijken.
Afscheid van Mejuffrouw H. W. **GLASZ** als directrice van en van Mejuffrouw T. **WARTENA** als lerares aan de Kweekschool voor Voorbereidend Onderwijs aan het Rapenburg wegens beider benoeming tot inspectrice elders.

OCTOBER

- 2 Wegens het vallen van de 3de October op Zondag wordt het gebruikelijke 3-Octoberfeest op Zaterdag daaraan-voorafgaande op geanimeerde wijze gevierd met als hoofdmoment in de feestviering de zeer geslaagde optocht „Rondom de Vrede van Munster”.

Herdenking van het 40-jarig bestaan van de Vereniging tot Evangelisatie op Geref. grondslag binnen de Ned. Herv. kerk te Alphen aan den Rijn.

- 3 Intrede van Ds. K. **DE GIER** als Gereformeerd predikant te Lisse.

- 4 In de Verenigde Vergadering van het Hoogheemraadschap van Rijnland benoemd tot secretaris Mr. S. J. **FOCKEMA ANDREAE**, rijksarchivaris te 's-Gravenhage.

- 5 De Chr. muziekvereniging Arti et Religioni te Alphen aan den Rijn bestaat 40 jaar.

- 6 De Senaat der Rijksuniversiteit te Leiden reikt overeenkomstig zijn besluit van Juni 1947 de bul van het eredoctoraat in de Rechtsgeleerdheid uit aan Lord **HATLEY**, die zich in Eng. koloniale dienst als bestuursambtenaar grote roem heeft verworven.

Aanbesteding door het R.K. Par. Kerkbestuur van Onze Lieve Vrouwe Middelaars aan het Haagsche Schouw van het bouwen van een stenen noodkerk in plaats van het houten kerkgebouw.

- 8 Bij Kon. Besluit eervol ontslag verleend aan Prof. Dr. J. **VAN DER HOEVE** als hoogleraar in de Oogheelkunde aan de Universiteit te Leiden wegens het bereiken van de 70-jarige leeftijd.

Met het gebouw van het bijkantoor van de Rotterdamsche Bank te Katwijk aan Zee is het eerste nieuwe bouwwerk binnen het afbraakgebied langs de boulevard aldaar gereed gekomen.

Ambtsaanvaarding door Prof. Mr. J. V. **RIJPPERDA WIERDSMA** met een rede : „De grondwet in onzen tijd”, als hoogleraar aan de Universiteit te Leiden in het Staatsrecht als opvolger van Prof. Mr. R. **KRANENBURG**.

OCTOBER

- 9 Eerste steenlegging door Ds. P. **HANJÉ** te Valkenburg voor de nieuw te bouwen Ger. kerk aldaar.
- 10 Intrede van Dr. H. **FABER** als voorganger van de Ned. Protestanten-Bond te Wassenaar, overgekomen uit Schiedam.
- 13 Aankomst te Leiden van 500 ton steenkolen als eerste hulp in het kader van het Marshallplan.
- 15 Dr. T. P. **VAN DER KOOY**, secretaris-generaal van het Departement van Economische Zaken aanvaardt het ambt van bijzonder hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden met een rede : „Het object der economische geschiedenis”.
- 17 Vijf en twintig-jarig bestaan van de Evangelische Christengemeenschap gevestigd aan de Middelste Gracht te Leiden.
- 19 De Parijse Universiteit verleent het eredoctoraat in de Medische Faculteit aan Prof. Dr. E. **GORTER**, hoogleraar te Leiden.

Behandeling van de zaak voor de Haagse rechtbank tegen de kapelaan **CHR. VRIESEKOOP** te Alphen aan den Rijn, die het vorig jaar op een sportterrein aldaar een mis opdroeg en die ter zake wordt ontslagen van rechtsvervolging.

Ds. R. **SLUITER** 50 jaar Christ. Geref. predikant te Lisse.

- 21 Tragisch vliegongeval in Engeland, ten gevolge waarvan o.m. de heer A. **PHILIPPO**, directeur van de N.V. Gebr. **VAN ZONNEVELD** en **PHILIPPO** bloembollenkwekers te Sassenheim en zijn jongere broeder het leven verliezen. De Prot. Chr. Doofstommenvereniging Effatha te Voorburg aanvankelijk gevestigd te Leiden, Langebrug 87, bestaat 60 jaar.
- 22 Diamanten huwelijk van het echtpaar **MASSAAR-VAN BOOMA** te Leiden.
- Ambtsaanvaarding door Prof. Dr. A. **QUERIDO** als hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden in de Inwendige Geneeskunde met een rede : „De betekenis van de pathologische physiologie voor de geneeskunde.”

OCTOBER

- 26 Te Leiden wordt de jubileumstudiedag „Rijnland West” van de vereniging voor bedrijfsvoorlichting in aanwezigheid van vele officiële personen gehouden.
- 27 Mr. P. E. BRIËT 40 jaren regent van het Coninckshof aan de Oude Vest te Leiden.
- 28 Vijf en twintig-jarig bestaan van de buitenlijn van de H.T.M. over Wassenaar naar Leiden.
- 29 H.K.H. Prinses WILHELMINA brengt een kort bezoek aan Leiden om aan de President Curator van de Universiteit een gobelin aan te bieden, voorstellende een gezicht op Leiden van de polder uit bij Allemansgeest, vervaardigd naar eigen ontwerp van de hoge schenkster in de Ned. Kunstweefschool.

Prof. Dr. H. A. **KRAMERS** hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden ontvangt de Lorentz-medaille in een plechtige zitting van de afd. Natuurwetenschappen van de Kon. Ned. Acad. van Wetenschappen te Amsterdam.

NOVEMBER

- 3 Ter gelegenheid van de herdenking van het feit dat heden voor 100 jaren de grondwetswijziging van 1848 werd afgekondigd wappert uit het vroegere huis aan de Garenmarkt te Leiden van de geestelijke vader van deze herziening, **THORBECKE**, de Nederlandse driekleur.
- 6 De in 1947 opgerichte Historische Vereniging voor Zuid-Holland houdt te Leiden haar eerste jaarlijkse bijeenkomst.
- 8 Onder Voorhout stort een vliegtuig van het vliegveld Valkenburg neer waarbij twee jonge officieren de dood vinden. — Veldmaarschalk Lord Montgomery of Alamein landt op genoemd vliegveld voor een kort bezoek aan Nederland.

De Heer **S. W. HAGENDOORN**, commandant van de Leidse brandweer, tevens aangesteld tot inspecteur voor het brandweerwezen in Zuid-Holland.

NOVEMBER

- 15 De Heer A. A. **WIJNOBEL** 50 jaren aan de afd. Financiën ten Gemeentehuize werkzaam. — Een zelfde jubileum viert de Heer I. **HANNAART** in dienst van de Sociëteit Minerva van het Leidse Studenten-Corps.

Met een beeldhouwwerk ontworpen door Prof. L. O. **WENCKEBACH** wordt in het Raadhuis van Katwijk hulde gebracht aan de in de oorlog gevallen soldaten van de Ned. Weermacht en aan de slachtoffers ter koopvaardij en onder de illegaliteit.

De Directeur van Gemeentewerken te Alphen aan den Rijn Ir. D. J. D. **WAARDENBURG** in gelijke hoedanigheid benoemd te Voorburg.

- 17 De afd. Leiden van de Chr. Hist. Unie viert haar 40-jarig bestaan.

Een internationale studentendag wordt in het Groot Auditorium der Rijksuniversiteit gehouden ter herdenking van hen, die als slachtoffers in de oorlog of bij het verzet tegen de vijand zijn gevallen.

- 19 Overleden te Sassenheim, oud 79 jaren, de Heer J. R. J. L. A. **SPEELMAN**, vooraanstaand bloembollenkweker en oud-raadslid aldaar.

- 21 De Vereniging van Vrijzinnig Hervormden te Leiden—Oegstgeest herdenkt haar 50-jarig bestaan.

Afscheid van Ds. L. **HYMANS**, Ned. Herv. predikant te Hoogmade wegens vertrek naar Dongen.

- 25 Dr. K. **HEEROMA** te Oegstgeest benoemd tot hoogleraar in de Ned. Taal- en Letterkunde aan de Universiteit van Indonesië te Batavia.

- 28 Vijfentwintigjarig ambtsjubileum van Mr. W. J. **WOLDRINGH VAN DER HOOP**, burgemeester van Katwijk, tevoren van Westkapelle.

Het Leidse burgemeesterlijke echtpaar brengt een bezoek aan het diamanten echtpaar **NIJSSEN-VAN** Es aan de Leuvenstraat te Leiden.

DECEMBER

- 1 In tegenwoordigheid van de President der Franse Republiek, de Heer **VINCENT AURIOL**, heeft Prof. Dr. E. **GORTER** het ere-doctoraat der Parijse Universiteit ontvangen.
- 3 Mr. L. W. G. **SCHOLTEN** aanvaardt het hoogleraarsambt in de Parlementaire Geschiedenis met het uitspreken ener rede over de Grondwetsherziening van **1848**.
- 4 De bekende Leidse tandarts **LOURENS BOSCH** viert zijn 40-jarig jubileum onder grote belangstelling.
- 7 Op de Veurse Weg te Leidschendam heeft een ernstige botsing tussen een tramtrein van de N.Z.H.V.M. en een vrachtauto plaats. De chauffeur van de vrachtauto komt hierbij om het leven.
Wethouder D. **VAN DER KWAAK** dient bij de Leidse Gemeenteraad een sluitende begroting voor **1949** in.
- 8 Op een vergadering van het voorlopig comité Leids Kunst-Centrum is besloten, dat deze instelling zich als stichting zal formeren.
Op de nieuwe werf van de Fa. **AKKERBOOM** te Lisse is het eerste schip te water gelaten. Het is de „Maetsuycker” bestemd voor de Kon. Paketvaartmaatschappij .
- 9 De Gemeente Voorschoten sluit een lening van **f 500.000** bij de H.A.V.-bank te Schiedam i.v.m. de financiering van de bouw van 44 middenstandswoningen.
- 10 Dr. J. C. **BRUIJN** aanvaardt het ambt van bijzonder hoogleraar in de Wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Leiden vanwege de Bolland-Stichting met het uitspreken van een rede getiteld : „Philosophia Perennis”.
- 11 Vrije A.R. kiesvereniging te Katwijk opgericht.
Ten gevolge van broei heeft een zware brand gewoed in de opslagplaatsen van de Leidse oud-papier- en metaalhandel van de Fa. **KLUIVERS & ZOON** aan de Van der Werffstraat.
In de ouderdom van 85 jaar is te Wassenaar overleden de Heer P. A. **WERNINK SR.**, oud-directeur der N.V. **WERNINK's** Kalkfabriek en **WERNINK's** Betonmaatschappij.

DECEMBER

- 13** In de ouderdom van 70 jaar is te 's-Gravenhage overleden de Heer L. **LEVISSON**, oud-directeur van de N.V. Nederlandsche Rotogravuremaatschappij te Leiden.
- 14** De Stichting R.K. Seminarie voor de Nederl. Koloniën draagt, in tegenwoordigheid van de Gemeenteraad, het „Bos van Wijkerslooth” aldus genoemd naar de Bisschop van **CURIUM** (zie het artikel van de Heer W. J. J. C. **BIJLEVELD** in L.Jb. 1931) aan de Gemeente Oegstgeest over.
- 15** Het „Rijnlands Financieringsinstituut Detailhandel” opgericht, ter regeling van het noodzakelijke volkscrediet.
- H.K.H. Prinses **WILHELMINA** bezoekt de Zendingshogeschool te Oegstgeest.
- In een buitengewone vergadering van aandeelhouders der N.Z.H.V.M. worden de burgemeesters der gemeenten Haarlem en Leiden benoemd tot Commissarissen dier Maatschappij.
- 16** De heer C. S. **BORST** vierde onder grote belangstelling zijn diamanten feest als koorzanger van het parochiale zangkoor te Rijpwetering.
- 17** De Heer A. W. **CHAUDRON**, die 50 jaar bij de Fa. Tieleman en Dros in dienst is, ontvangt uit de handen van de Burgemeester de ere-medaille in zilver, verbonden aan de de Orde van Oranje-Nassau. Evenzo de Heren J. ENT, 52 jaar bij de N.V. Ver. Touwfabrieken en G. **JANSSEN**, 50 jaar bij de Scheepswerf „De Hoop”.
- 29** De Afdeling Leiden van de Z.-H. Vereniging „Het Groene Kruis” bestaat 40 jaar.

P. C. G. A. WIJKMANS

30 OCTOBER 1881—29 FEBRUARI 1948

Op 29 Februari 1948 overleed hier ter stede de heer P. C. G. A. WIJKMANS, oud-Directeur van de Gem. Dienst voor Sociale Zaken te Leiden.

De heer WIJKMANS was in Leiden een zeer bekende persoonlijkheid, met grote verdiensten op het gebied van de sociale zorg in Leiden en omgeving.

Ruim 40 jaren was de overledene Secretaris van het Ned. Gen. tot Zed. Verbetering van Gevangenen, afd. Leiden, weinig korter ambtenaar van de Kinderwetten en Secretaris van de plaatselijke afdeling van „Pro Juventute”. Vooral het reclasseringswerk had zijn grote liefde.

Ondanks de teleurstellingen, welke hij ook in dit werk ondervond, heeft hij zich onafgebroken met inzet van zijn volle persoonlijkheid hieraan gegeven.

Zeer vele mensen hebben ontzaglijk veel aan hem te danken.

Zijn grote verdiensten werden door de justitiële autoriteiten zeer hoog gewaardeerd. Ook H.M. de Koningin heeft deze erkend door zijn benoeming tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau.

Velen zullen nog lang de vruchten plukken van dit leven, dat zo geheel en al aan de dienst der mensheid was gewijd.

0.

D. A. VAN ECK

18 APRIL 1867-18 MEI 1948

DIRK ANTHONIE VAN ECK is op 18 April 1867 geboren te Axel, waar zijn vader burgemeester was en lid der Prov. Staten van Zeeland. Na de lagere school bezocht **VAN ECK** het gymnasium te Nijmegen, studeerde daarna in de rechten in Leiden en behaalde in 1890 de graad van Meester in de rechten op een proefschrift : „Dwangmiddelen van de Staat tegenover de Gemeenten”. Van 1894 tot 1896 was hij volontair ter secretarie te Voorschoten, daarna tot 1899 gemeente-secretaris van Sassenheim. In 1899 werd hij benoemd tot burgemeester van Mijnsheerenland en **Westmaas** en in 1901 van Boskoop. In 1903 werd de burgemeestersloopbaan afgebroken doordat zijn geestesgesteldheid in botsing kwam met die van de calvinistische bevolking.

Hij vestigde zich toen in Leiden, waar hij zich geheel aan de strijd der sociaal democratie wijdde. In 1906 koos de afd. Leiden der S.D.A.P. hem tot voorzitter, wat hij gedurende 29 jaar bleef.

Van 1914 tot 1935 was hij voorzitter van het Gewest Zuid-Holland der S.D.A.P. en van 1923 tot 1936 lid van het Partijbestuur.

Van 1919 tot 1939 was hij lid der Prov. Staten van Zuid-Holland en van 1920 tot aan de tweede wereldoorlog lid van de Gemeenteraad van Leiden. Ook aan de drankbestrijding nam **VAN ECK** actief deel, hij was lid van het Hoofdbestuur der Ned. Ver. tot Afschaffing van Alcoholh. Dranken. In Leiden genoot hij in arbeiderskringen een populariteit en een gezag als geen ander.

Hij overleed in Leiden op 18 Mei 1948.

H. v. WOUDENBERG

A. M. DE BLAUW

23 FEBRUARI 1879—31 MEI 1948

Op 31 Mei 1948 overleed in het Rode Kruisziekenhuis in Den Haag de heer A. M. DE BLAUW, oud-Directeur van Gemeentewerken van Leiden.

ARNOLD MARCUS DE BLAUW werd op 23 Februari 1879 in 's-Hertogenbosch geboren als zoon van een officier ; hij woonde als gevolg van het beroep van zijn vader in verschillende plaatsen en werd te Breda tot luitenant der Genie opgeleid. In September 1920 verliet hij als kapitein de militaire dienst wegens zijn benoeming tot Adjunct-Directeur van Gemeentewerken te Leiden, terwijl hij later bovendien de rang van res. luitenant-kolonel der Genie bekleedde. In 1928 volgde hij Ir. G. L. DRIESSEN op als Directeur van Gemeentewerken.

De heer DE BLAUW was zeer op Leiden gesteld. Ik herinner mij nog onze eerste gezamenlijke tocht langs verschillende in uitvoering zijnde werken, waarbij hij mij op vele eigenaardigheden van de stad wees en de opmerking maakte : als je lang in zo'n stad woont ga je er van houden. Hieruit bleek hoe hij aan Leiden gehecht was.

In de zo-jarige periode vóór 1940 heeft hij, aanvankelijk onder leiding van Ir. G. L. DRIESSEN, later als Directeur van de dienst, veel werken voorbereid en tot uitvoering gebracht. Er zat in die tijd meer schot in het werk dan tegenwoordig: bouwmaterialen waren overal in elke gewenste hoeveelheid verkrijgbaar, er was voldoende aanbod van arbeidskrachten, voorts was Leiden nog niet noodlijdend, zodat de werken als gevolg van een en ander vlotter tot uitvoering konden worden gebracht. Van de vele werken, welke rechtstreeks of indirect onder zijn leiding werden gemaakt, noem ik verschillende bruggen als de Jan Vossenbrug, de Adriaan Pauwbrug, de Grote Havenbrug, de Rijnzichtbrug, de Utrechtse brug, de Karnemelksbrug met de overkluizing van het Gangetje, de verbreding van de Nek-

sluisbrug, de Schrijversbrug en de Gepektebrug. Belangrijke weg- en straatverbeteringen kwamen tot stand, o.a. de verbreding en asfaltering der singels, de verbetering van de Rijsburgerweg, de Stationsweg, de Haarlemmerstraat, de Breestraat, de demping van het Levendaal, de verbetering van de Zoeterwoudseweg, van de Hoge en de Lage Morschweg en vele andere.

Voorts eiste de groei van de stad o.a. in de **Rodenburgerpolder**, het Morschwegkwartier, het Kooikwartier en beoosten de Zijlsingel een uitgebreide straataanleg met bijbehorende riolering. Van de belangrijke bouwwerken kunnen worden vermeld verschillende gebouwen op Endegeest, diverse scholen, o.a. het Gymnasium, de verbouwing en uitbreiding van het Openbaar Slachthuis. Voorts kwam de gedeeltelijke aanleg van de centrale riolering met rioolwaterzuiveringsinrichting tot stand. Het aantal werken dat in genoemde periode werd aangelegd is te veel om op te noemen, zodat ik met deze opsomming wil volstaan.

Daarnaast heeft de heer **DE BLAUW** talrijke belangrijke adviezen aan Burgemeester en Wethouders uitgebracht. Hij hechtte veel aan de vorm der rapporten en beschikte over een vaardige pen. Voorts had hij een belangrijk aandeel in het tot stand komen van het uitbreidingsplan 1933. Alleen een ingewijde kan beseffen hoeveel werk hier voor moest worden verzet. Een bijzondere belangstelling had hij voor de Spoorwegplannen, in de voorbereiding waarvan hij een belangrijk aandeel had. Zo was hij in verband hiermede voorzitter van een Commissie van Advies, waarin vertegenwoordigers van de Gemeente Leiden, van de Ned. Spoorwegen en van het Rijk zitting hadden. Hij heeft het nog mogen beleven, dat omtrent deze plannen volkomen overeenstemming tussen partijen werd verkregen.

Toen in de nacht van 11 op 12 Februari 1929 het Stadhuis door brand werd verwoest, werd op het organisatietalent van de heer **DE BLAUW** een beroep gedaan. Allereerst moest aan de secretarie en aan de in het Stadhuis gevestigde diensten een onderdak worden verschaft. Verder was het archief van Gemeentewerken verloren gegaan, hetgeen langzamerhand voor zover mogelijk weer moest worden opgebouwd. Toen een Raadhuis-adviescommissie werd ingesteld, die een reglement en programma moest opstellen betreffende

het maken van een ontwerp voor een nieuw stadhuis en welke naderhand de ingekomen plannen moest beoordelen en daaromtrent aan Burgemeester en Wethouders advies moest uitbrengen, werd hij uitgenodigd daarin zitting te nemen.

In 1937 werd het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht en de Woningdienst bij Gemeentewerken ondergebracht, hetgeen het nemen van verschillende organisatorische maatregelen nodig maakte.

De heer **DE BLAUW** maakte voorts deel uit van het bestuur van Oud-Leiden, welke combinatie zowel in het belang van de Gemeente moet worden geacht als ter bevordering van het doel strekt, dat deze Vereniging nastreeft.

Is hiermede een korte schets gegeven van het werk van de heer **DE BLAUW** in onze Gemeente, nu rest mij nog iets over de mens te zeggen. Hij was iemand met een helder verstand en een uitstekend geheugen, zodat hij zich snel een inzicht in verschillende zaken kon eigen maken. Zijn openhartigheid en belangstelling voor zijn medewerkers maakte hem bij de dienst bemind. Door zijn openhartigheid wist hij soms een resultaat te boeken, dat bij nuchter overleg niet zou zijn verkregen. In de bezettingstijd is deze eigenschap hem echter noodlottig geworden, zodat hij in Duitse gevangenschap geraakte. Na 8 maanden kon hij mede als gevolg van de attesten van zijn geneesheren weer in vrijheid worden gesteld. Dank zij zijn sterk gestel was hij spoedig de ellende, welke hij had doorgemaakt, te boven. Met het bereiken van zijn 65ste jaar werd hij op last van de bezettende macht ontslagen, hetgeen hem zeer gegriefd heeft. Naderhand heeft de Gemeenteraad dit ontslag geannuleerd en hem dank gebracht voor hetgeen hij in het belang der Gemeente Leiden had verricht.

Met hem is een warmvoelend en hartelijk chef heengegaan, die in onze herinnering zal blijven voortleven.

Ir. D. **BOOGERD**

PROF. MR. P. J. M. AALBERSE

29 MAART 1871-5 JULI 1948

Op 5 Juli 1948 is te 's-Gravenhage op 77-jarige leeftijd overleden de Minister van Staat Prof. Mr. P. J. M. **AALBERSE**.

AALBERSE en Leiden zijn onafscheidelijk met elkaar verbonden.

AALBERSE is geboren in Leiden, heeft gestudeerd en is gepromoveerd aan de Leidse Universiteit. Hij is gehuwd met mej. E. **SCHMIER** uit Leiden. Hij heeft zich na zijn promotie in Leiden gevestigd als advocaat. Kort daarna is hij lid geworden van de Leidse Gemeenteraad, is 19 jaar raadslid gebleven, waarvan hij twee jaar Wethouder is geweest.

Hij was de eerste Wethouder van Sociale Zaken in Nederland, zoals hij later de eerste Minister van Arbeid is geworden. Leiden was onder zijn wethouderschap de eerste Gemeente, die schoolartsen kreeg en een keuringsdienst.

Bij zijn benoeming tot Minister in 1918 heeft **AALBERSE** Leiden verlaten — in die tijd woonden de Ministers in de Residentie — waar hij ook al de jaren van zijn Kamerlidmaatschap en later als hoogleraar aan de Technische Hogeschool te Delft (1916—1918) was blijven wonen.

In **AALBERSE** eert heel Nederland een grote stuwer en bouwer van de sociale wetgeving. Te Leiden heeft hij die levenstaak aangevangen. Hier heeft hij opgericht zijn Katholiek Sociaal Weekblad en zijn Katholiek Sociaal Bureau., Van Leiden uit heeft hij voorbereid en georganiseerd zijn Sociale Studiewerken. En talloze sociale geschriften, geschreven door hemzelf of onder zijn leiding, zijn vanuit Leiden, door de Uitgeverij „Futura”, over het land verspreid.

Groot was **AALBERSE** door de geweldige werkkraft, die hij heeft ontwikkeld om door het geschreven en gesproken woord een „school” te vormen van bekwame sociale leiders.

Groot was **AALBERSE** door de wijze, waarop hij zich in daden een sociale hervormer heeft getoond als Minister van Arbeid (later van Arbeid, Handel en Nijverheid), welk

departement hij zeven jaar heeft beheerd met zeldzaam grote productiviteit.

Doch boven alles achten wij **AALBERSE** groot, omdat hij niet alleen was een sociaal leraar, die zijn leerstellingen belichaamde in een zéér omvangrijke sociale wetgeving, maar ook was : een sociale persoonlijkheid. Hij was beminnelijk voor een ieder in ongeveinsde eenvoud en wist anderer opvattingen op de juiste wijze te eerbiedigen, hoffelijk te respecteren. En die hoffelijkheid was zo echt en oprecht, omdat ze was geboren uit een diep-beleefde Christelijke levensvisie. In de vele beschouwingen bij **AALBERSE'S** dood trof ons de algemene hartelijke waardering voor zijn gave persoonlijkheid. „Met **AALBERSE** is een beminnelijk man heengegaan”, „een aantrekkelijke sociale figuur”, aldus de „Nieuwe Rotterdamse Courant”. „Zijn volkomen integriteit van karakter, zijn klaarblijkelijke oprechtheid en nooit falende vriendelijkheid dwongen in alle maatschappelijke standen ieders bewondering en hoogachting af ; vijanden heeft hij niet gehad,” schreef Mr. Dr. A. **BORRET** in „De Tijd”. „Wie in Nederland zijn reputatie wint in de strijd om een goed en gelukkig leven voor zijn volksgenoten, wordt met respect genoemd. Tot die groep behoorde Prof. Mr. P. J. M. **AALBERSE** en zijn waardevol leven is een lichtend voorbeeld,” aldus „Elseviers Weekblad”.

De overledene was o.m. Commandeur in de Orde van de Nederlandse Leeuw, Groot-officier in het Legioen van Eer van Frankrijk, Ridder in de H. Gregoriusorde, Commandeur van het Grootkruis der Orde van de Witte Roos van Finland en van de Orde van Polonia Restituta.

Maar al deze ere-tekenen verbleken bij de reputatie, die **AALBERSE** zich heeft verworven door zijn strijd „om een goed en gelukkig leven voor zijn volksgenoten” een strijd, welke hij heeft gestreden met nuchtere realiteitszin en stoere vasthoudendheid en welke is bekroond met zeer belangrijke resultaten. Hij heeft met de vele hem geschonken talenten gewoekerd in een rijk-gezegend leven. Zó blijft **AALBERSE** staan in onze herinnering.

AALBERSE'S vruchtbaar leven en voorbeeld wekken ons op om voort te werken aan wat was zijn groots sociaal levensdoel.

TH. B. J. **WILMER**

IS. M. LEMAN

23 MAART 1892—5 JULI 1948

Op vijf Juli overleed te Igls, in Oostenrijks Tyrol, waar hij zijn vacantie hoopte door te brengen, de heer Is. M. **LEMAN**, in leven Directeur van de N.V. Drukkerij v.h. **BATTELJEE & TERPSTRA**.

De tijding van zijn onverwacht heengaan verwekte een gevoel van ontsteltenis en weemoed. Van ontsteltenis, omdat alleen zij, die **LEMAN** zeer goed kenden, wisten dat hij leed aan een kwaal, die hem ieder ogenblik noodlottig kon worden, terwijl anderen, die hem slechts oppervlakkig kenden, zich moeilijk konden voorstellen dat zij zijn korte, krachtige figuur, die zoveel energie uitstraalde, zo plotseling zouden moeten missen in het Leidse stadsbeeld waarmee hij als vergroeid scheen. En van weemoed zeker óók, omdat **LEMAN** zo'n goed vriend was ; niet alleen voor enkelen, maar voor heel velen, getuige de talrijke functies, die hij ten behoeve van zijn medemenssen vervulde

ISIDOOR MOSES LEMAN werd op 23 Maart 1892 te 's-Gravenhage geboren en kwam na een half jaar reeds met zijn ouders naar Leiden.

Verscheidene jaren lang vervulde hij hier de functie van correspondent der Nieuwe Rotterdamsche Courant, waaraan door de oorlog, die hij „ondergedoken” doorbracht, een einde moest komen. Na de bevrijding werd hem diezelfde taak opnieuw aangeboden, doch toen voor geheel Zuid-Holland. Daar hij echter reeds sinds jaren Directeur was van **BATTELJEE & TERPSTRA**, achtte hij het noch in het belang van zijn courant noch in dat van zijn drukkerij om twee dergelijke, veelomvattende functies te combineren. Daarom bleef **hij** Directeur en hij was dit 20 jaar toen de dood hem overviel.

LEMAN droeg de stad, waarin hij leefde en werkte een grote liefde toe, hetgeen onder andere blijkt uit de vele publicaties die hij, actief lid van de Vereniging Oud-Leiden, over oud en nieuw Leiden het licht liet zien.

In tal van verenigingen en commissies had hij zitting. Van het Joodse Weeshuis in Leiden was hij 25 jaar Regent en 5 jaar Secretaris. Ook van het Oude-Liedengesticht in Gouda was hij eveneens vele jaren Regent. Voorts was hij Voorzitter van de Ned. Zionisten Bond en Voorzitter van de Joodse Gemeente na de bevrijding. Ook op het gebied van zijn vak deed men nimmer vergeefs een beroep op hem, hoe druk hij het ook reeds had. Zo was hij bestuurslid van de Periodieke Pers, districtsbestuurslid van de Federatie der Werkgeversorganisatie in het Boekdrukkersbedrijf en Voorzitter van de Districts-opleidingscommissie in het Boekdrukkersbedrijf.

Dat hij ruste in vrede !

P. v. D. **LELIE**

H. G. JONKER

21 APRIL 1879—5 JULI 1948

De heer **HARM GEERTS JONKER** werd geboren op 21 April 1879 te Alblasserdam en vestigde zich als arts te Rijnsburg op 15 Januari 1908. Hij was bij zijn patiënten zeer gezien en vond naast zijn drukke praktijk nog tijd en lust zich aan de belangen van de gemeente zijner inwoning te wijden. Zo werd hij 5 November Lid van de Gemeenteraad, waarin hij onafgebroken zitting had tot 28 April 1939, op welke datum hij zich metterwoon te Oegstgeest vestigde, nadat hij zijn praktijk inmiddels had neergelegd.

Verder bekleedde de heer **JONKER** van 1908—1943 het kassierpenningmeesterschap van de Coöp. Voorschotbank en Spaarkas.

Voorts was hij tal van jaren Voorzitter van het College van Notabelen der Nederlands Hervormde Gemeente, alsmede oprichter en Voorzitter van de Vereniging „Ziekenhulp” ; bestuurslid van de Ver. „Draagt Elkanders Lasten” (waarvan hij tevens secretaris was) en lid van de voormalige Gezondheidscommissie Katwijk e.o.

V. HAARLEM

P. J. DEE

7 MAART 1884-25 JULI 1938

Nadat hij, na een gymnasiale opleiding, in September 1902 als jongste assistent zijn intrede gedaan had in de firma **BURGERSDIJK** en **NIERMANS** heeft **PIERRE JACQUES DEE** alle rangen doorlopen om uiteindelijk op 31 December 1946 van een welverdiende rust te gaan genieten. Helaas is deze rust van vrij korte duur geweest; op 28 Juli 1948 hebben wij hem ten grave gedragen. Met hem is een goed mens en een uitstekend antiquaar en boekhandelaar heengegaan. Geen man van veel woorden, wist hij toch altijd het juiste woord op de juiste plaats te zetten. Hij had het voorrecht een uitstekende opleiding in het antiquariaat gehad te hebben van de toenmalige firmanten, de heren **BURGERSDIJK** en **NIERMANS**. Na het overlijden van de heer **BURGERSDIJK** in 1915 werd hem al spoedig een gedeelte van de leiding toevertrouwd, terwijl hij na het overlijden van de heer **NIERMANS** in 1920 als mede-firmant van Mevrouw de Wed. G. **BURGERSDIJK-ELSHOUT** in de firma werd opgenomen. Onder zijn leiding heeft de firma, waarvoor door de beide vroegere firmanten de basis gelegd was, een grotere vlucht genomen; het antiquariaat werd uitgebreid met een afd. Moderne boekhandel, terwijl vervolgens een afd. Uitgeverij werd opgericht; na de oorlog is **DEE** tevens mede-Directeur geweest van de Universitaire Pers Leiden. Al met al dus een zeer uitgebreid arbeidsterrein. Toch ging zijn belangstelling in hoofdzaak uit naar het antiquariaat. Onder zijn leiding of met zijn medewerking zijn ruim 100 boeken-veilingen gehouden, waaronder zeer belangrijke (bibliotheek van Prof. P. J. **BLOK**, Leesmuseum Amsterdam enz.). Ook verschenen $\pm$ 50 catalogi op vrijwel elk wetenschappelijk gebied. Als mede-oprichter van de Nederlandse Vereniging van Antiquaren in 1935 en jarenlang bestuurs-lid heeft hij ook in het verenigingsleven een belangrijke rol gespeeld.

Hierdoor heeft ook het mooie en interessante vak van antiquaar meer bekendheid en waardering in Nederland en over de grenzen gekregen.

De nagedachtenis van DEE zal onafscheidelijk verbonden blijven aan de firma **BURGERSDIJK en NIERMANS** ; zijn voorbeeld zal altijd voor ogen staan van hen die hem min of meer intiem gekend hebben.

STAM

J. W. E. EBBINGE

14 OCTOBER 1870—28 JULI 1948

28 Juli 1948 overleed de heer J. W. E. EBBINGE, kweker-handelaar te Boskoop op 77-jarige leeftijd.

Na zijn tuinbouwopleiding aan de Tuinbouwscholen te Frederiksoord en Gent, werd hij, na voltooiing van zijn praktische vorming, reiziger voor de „Horticultural Company”, een combinatie van Boskoopse boomkwekers. Later vestigde hij zich te Boskoop als kweker-handelaar in boomkwekerijproducten, waarbij hij exporteerde naar Duitsland, U.S.A., Canada en Zweden. Door zijn grote gaven was hij voorbestemd op verschillend gebied een belangrijke rol in het openbaar leven te spelen. Niet alleen door zijn oprechtheid en verstand, maar ook door zijn grote liefde voor zijn medemensen, ja voor alles wat leefde. In het begin van zijn verblijf in Boskoop, was hij gedurende 4 jaar leraar aan de Rijkstuinbouwschool, waarna hij lid werd van de Commissie van Toezicht, wat hij gedurende 41 jaar is geweest, waarvan 29 jaar als voorzitter. Hij heeft in deze tijd een grote invloed gehad op de ontwikkeling van deze school en de groei van een Rijkstuinbouwwinterschool met gemiddeld 30 leerlingen tot de tegenwoordige Rijkstuinbouwschool met gemiddeld 125 leerlingen.

Gedurende vele jaren was hij lid van het Scheidsgerecht voor de Boomkwekerij te Boskoop, waar hij door zijn helder oordeel een belangrijke plaats innam.

Zijn sociale belangstelling, kwam, behalve in wat hij persoonlijk deed, tot uiting in zijn voorzitterschap van het Groene Kruis, afdeling Boskoop, waarvan hij voor het vele, dat hij in deze functie tot stand bracht, tot erelid werd benoemd.

Ook de regering erkende zijn verdiensten door zijn benoeming tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de Rijkstuinbouwschool.

Hij zal steeds als een lichtend voorbeeld aan allen die hem gekend hebben in herinnering blijven.

Dr E. F. JACOB

P. A. WERNINK

19 JULI 1863—11 DECEMBER 1948

Wanneer ik mij zet tot het schrijven van enkele woorden ter nagedachtenis aan mijn vriend WERNINK dan zie ik voor mij een man jong van hart en geest niettegenstaande de hoge leeftijd, die hij mocht bereiken.

Ik leerde hem meer dan dertig jaren geleden kennen en hoewel het verschil in leeftijd vrij groot was ontstond er al spoedig een vriendschap, die tot zijn dood is blijven bestaan.

In mijn gedachten was hij een vriendelijk mens, maar met het woord „vriendelijk” is hij toch slecht getypeerd, want hij kon terdege doen blijken als iets hem niet aanstond. Maar dan was daar ook reden voor, zowel in zijn zaken als in het dagelijks leven. Hij had een scherpe zakenblik en was een goed koopman, die met grote energie zijn oorspronkelijk kleine zaak tot een grote onderneming heeft opgebouwd.

In de omgang met zijn vrienden was hij gelijkmatig en een goede kameraad.

Uiterst sportief nam hij deel aan vele takken van sport.

In sportkringen is hij jarenlang *een* zeer geziene en bekende figuur geweest, waarbij in de eerste plaats de schaatsenrijders- en de watersport dienen te worden genoemd. Hij was ook een groot liefhebber van paarden en kon met zoveel genoegen vertellen over de oude tijd toen hij geregeld met de dogkar van Leiden naar Alphen reed om daar zijn fabriek te bezoeken.

Toch was hij een der eersten, die zich een fiets, een motorfiets en later een auto aanschafte. Toen hij meende, dat zijn tijd gekomen was om het autorijden op te geven deed hij dit zonder morren, maar de fiets bleef hij trouw. Op 85-jarige leeftijd zag hij er niet tegen op per fiets van Wassenaar naar Leiden te komen. Zowel in de sport als bij het spel was hij een aangenaam partner en fair tegenstander.

Klagen deed hij nimmer, hoewel ook hem de moeilijkheden niet bespaard zijn gebleven. Wanneer men thans langs de terreinen van WERNINK's Beton wandelt of spoort weten maar weinigen, dat deze onderneming door één man met weinig middelen is gegrondvest. Een man, die als een der eersten in ons land toekomst zag in de mogelijkheden van het gewapend beton. Vele moeilijkheden moesten worden overwonnen, maar met ijzeren energie zette hij door en hij had de voldoening de grote toepassing daarvan op zo velerlei gebied te mogen beleven. Hoewel verstandig genoeg om tijdig de leiding aan jongeren toe te vertrouwen bleef hij tot aan zijn dood medewerken aan de ontwikkeling der bedrijven, die met ere de naam dragen van WERNINK's Beton en WERNINK's Kalkfabrieken.

P. A. WERNINK werd op 19 Juli 1863 geboren te Oudshoom, waar zijn vader de thans nog bestaande kalkbranderij exploiteerde. In 1888 na de dood van zijn vader nam hij het beheer over, waartoe ook behoorde de kalkbranderij te Leiden.

In verband met de opvoeding der kinderen werd de woonplaats in 1904 verlegd naar Leiden en al spoedig na het gereedkomen van het nieuwe kantoorgebouw aan de Morschweg werd ook de zetel der firma daarheen verplaatst.

In de laatste jaren van de vorige eeuw werd op de terreinen aan de Morschweg een begin gemaakt met het vervaardigen van betonartikelen, terwijl in de eerste jaren dezer eeuw reeds opdrachten werden aanvaard voor de uitvoering van gewapend-beton constructies. In de loop der jaren werden de zaken gesplitst en ondergebracht in 2 Vennootschappen N.V. WERNINK's Beton Maatschappij en N.V. WERNINK's Kalkfabrieken. Deze laatste voelde hij als de voortzetting zijner oorspronkelijke zaak en trok hem begrijpelijkerwijze het meeste aan, zodat hij hiervan dan ook veel langer de leiding behield. Steeds bleef hij zoeken naar nieuwe mogelijkheden en breidde hij het terrein zijner werkzaamheden uit. Als voorbeeld daarvan noem ik hier de bekende tennisbanen, die volgens zijn idee worden gemaakt van gemalen rode steen en door het gehele land ruime toepassing hebben gevonden.

Hij verbond daaraan een tennispark ('s winters ijsbaan), alweder een uiting van zijn sportieve en praktische geest.

In de latere jaren kocht hij de pannenfabriek van de heren

SILLEVOLDT te Valkenburg, die echter door de Duitsers werd afgebroken.

Aan het openbare en verenigingsleven nam hij een werkzaam deel. In Oudshoorn maakte hij deel uit van de Gemeenteraad, bij de oprichting van de Kamer van Koophandel voor Rijnland werd hij benoemd tot lid der afdeling Grootbedrijf; hij was mede-oprichter van de Leidse Vereniging van Industriëlen, bestuurslid van het Departement Leiden van de Mij. voor Nijverheid en Handel, jarenlang penningmeester van de Leidse Ambachtsschool, voorzitter en later ere-voorzitter van de Leidse 1 Jsclub.

Ingevolge zijn wens droeg de uitvaart een uiterst sober karakter, geen bloemen, geen toespraken. Slechts wilde hij zijn laatste tocht maken via zijn fabrieksterreinen, waar hij had gezwoegd, gestreefd en gebouwd tot gestadige ontwikkeling zijner onderneming.

Over deze terreinen ging hij alleen, zonder vertoon, de wegen geflankeerd door de werkers onder eerbiedige stilte, betreurd door velen, gewaardeerd door allen, die hem hadden gekend. Op Westerveld deden talloos velen hem uitgeleide.

Een voorbeeldig echtgenoot, vader en vriend is van ons heengegaan, aan wie wij de beste herinneringen bewaren.

RÖELL

ALMANAK VAN HET BUITENLEVEN

De Leidenaar kent de omstreken van zijn stad niet, indien hij :

- in JANUARI de zon niet heeft zien opkomen boven de
bevroren Wijde Aa nabij Hoogmade ;
- in FEBRUARI de duizenden sneeuwkllokjes niet heeft zien
bloeien in de bosjes of „kampjes” langs
de Heerenweg bij Leimuïden ;
- in MAART het moerasland van de Oude Gelder-
woudsepolder, gemeente Zoeterwoude, van
de polderdijk af, achter de boerderij
„De Driecentenbrng”, niet gezien heeft ;
- in APRIL de kleurenweelde niet heeft ondergaan
van de narcissen, hyacinten en tulpen
op de geestgronden langs de duinen ;
- in MEI, wanneer de sering en bloeien, de Seringen-
berg op het landgoed Raaphorst te Was-
se-
naar ¹⁾ niet heeft bezocht en niet ge-
zworven heeft op de Nieuwkoopse plassen,
na het uitzicht te hebben aanschouwd
van de Gemeentetoren af (toren van het
in 1627 gebouwde Huis te Nieuwkoop) ;
- in JUNI het hooi in Hazerswoude niet heeft zien
binnenhalen (waarna de „koeboer” „bouw-
feest” houdt voor de knechten, een trac-
tatie bestaande uit koffie met koek, borrels
en pannenkoeken met spek) ; alsmede niet
heeft bijgewoond het jaarlijks prijs-
schieten met voetbogen van de Broederschap van
de Sint Joris Doelen te Noordwijk-Binnen,
welke Broederschap reeds vóór 1477 be-
stond en het krysschieten om het Konings-
schap niet heeft gezien, dat eens in de
zeven jaren aldaar wordt gehouden (x949-
1956 enz.) ;
- op 28 JULI de Paardenmarkt te Voorschoten niet heeft
bezocht en daar het uitgehangen kruis

¹⁾ Des Woensdags te bezichtigen; toegangskaarten à f 0,25 per persoon,
te bekomen bij het hek aan de Horstlaan.

- niet heeft gezien (een middeleeuws gebruik ten teken van de marktvrede en de marktvrijheid) ;
- in AUGUSTUS niet heeft geluierd temidden van de korenschoven bij Hazerswoude en Benthuizen ;
- in SEPTEMBER (ook eind Augustus) de volksfeesten ten plattelande niet heeft meegemaakt en o.a. het „ringrijden met tilbury en paard” niet heeft gezien, alsmede op een Zaterdag van de laatste week van September niet heeft bijgewoond de dressuur-wedstrijden van de landelijke rijverenigingen in de Rijnstreek, welke steeds te Koudekerk aan den Rijn wordt gehouden en waarbij in het bijzonder belangstelling verdient de parade der $\pm$ 80 ruiters van de aangesloten verenigingen met haar vaandels voorop;
- in OCTOBER de troepen spreuwen, vinken, roeken en bonte kraaien niet over Noordwijks duinen heeft zien trekken ;
- in NOVEMBER bij stormweer de windmolens, o.a. die van de getrapte bemaling bij Aarlanderveen en Stompwijk, niet heeft zien malen ;
- in DECEMBER op de Brasemermeer niet heeft geijszeild en de wedstrijd met arresleden bij het dorp De Kaag niet heeft gezien, alsmede op Sinterklaasdag bij bakker VAN DER MEER te Zoeterwoude ¹⁾ de „krentenkaters” ²⁾ niet heeft gehaald ;

en gedurende het **gehele jaar** het vele andere schone, dat Leidens omstreken bieden, niet heeft beleefd.

B. C.

¹⁾ Sinds mensenheugenis bevindt zich aan de gevel het opschrift:

**„HET BROOD IS BETER DAN HET GOUD
HIER BAKT MEN BROOD VOOR JONG EN OUD”**

²⁾ Een krentenkater is een krentebroodje in de vorm van een dikke letter X . Vroeger werden er wel 1700—1800 krentenkaters bij VAN DER MEER gebakken, welke per hondenkar huis aan huis werden uitgevent, waarmede vanwege de concurrentie reeds des ochtends 6 uur werd aangevangen.

WARMOND

Een Oud-Hollands dorp is een wereld op zichzelf. De maatschappelijke verschijnselen vindt men er compleet in een klein bestek bijeen ; de sterke beroeringen in het staatsleven zijn merkbaar in de rimpelingen van het vlakke dorpsbestaan. De veranderingen, die zich in zulk een dorp in de loop der tijden hebben voorgedaan, kunnen zeer ingrijpend geweest zijn, doch doorgaans hebben de geschiedschrijvers zich hiermede niet opgehouden.

Deze overwegingen dringen zich op bij het bezien van het archief van de vroegere plaatselijke machthebbers. Voor de gewone gebruiker vragen zij om een toelichting in enigszins ruimer verband. Zo stond de schrijver *dezes* voor een vijftiental jaren voor een grote hoeveelheid archivalia gesteld, nl. betreffende de heerlijkheid Warmond nabij Leiden en wanneer hij hieronder een enige beschouwing het licht doet zien, beoogt hij hierbij niet een volledige geschiedenis van Warmond te geven. Hieraan heeft lange tijd de heer W. C. H. MACHEN gewerkt. Helaas is de publicatie van zijn arbeid bij twee fragmenten gebleven. De hierachter volgende schets beoogt meer iets van het bestuursrechtelijk verleden weer te geven ; de beschouwing is derhalve bepaaldelijk gericht op de lotgevallen der z.g. „heerlijke rechten”, de geschiedenis der rechten voortvloeiende uit het bezit der desbetreffende heerlijkheid, dus hier Warmond.

Territoir

Alvorens op de heerlijkheid nader in te gaan, dienen wij het territoir, waarop zij betrekking heeft, te bepalen.

De tegenwoordige burgerlijke Gemeente Warmond komt met de heerlijkheid, zoals deze van de dertiende eeuw af geweest is, nagenoeg overeen. Bij de droogmaking van het Haarlemmermeer is „de Schans” op het eilandje Faljeril bij de Kaag — plaats van de uit het Leidse beleg bekende Kagerschans — met enkele andere grondstrookjes voor Warmond verloren gegaan.

In de oude tijd, voordat de ambachten op het veen ten oosten van Warmond volgroeid waren, heeft Warmond zich aan die zijde waarschijnlijk verder uitgestrekt. Het *kerspel* Warmond althans zette zich, ook later nog, voort tot de Oude Aa ; en de beide door de Graaf in dit „Lage Land” geschapen emuniteiten, de Vrouweven en de Vrije Lage Boekhorst, werden bij voortduring tot het kerspel Warmond gerekend. Een onopzettelijk groeiproces heeft in dit zeer verbrokkelde en kwalijk toegankelijke terrein ten slotte de huidige grenzen gefixeerd. ¹⁾

Volgens Mr. S. MULLER Hzn zou het Oosteinde van Warmond met het aldaar gelegen adellijk huis Oud-Alkemade kerkelijk tot Sassenheim hebben behoord. Bewijs hiervan is echter niet aanwezig, althans op de door MULLER aangehaalde plaats niet te vinden. Ook in wereldlijk opzicht is Oud-Alkemade, zoals ons straks zal blijken, oude Warmondse grond ; een eigen heerlijkheid, zoals MULLER het te *aan*gehaalder plaatse abusievelijk noemt, heeft het, zover de bronnen reiken nooit gevormd. ²⁾

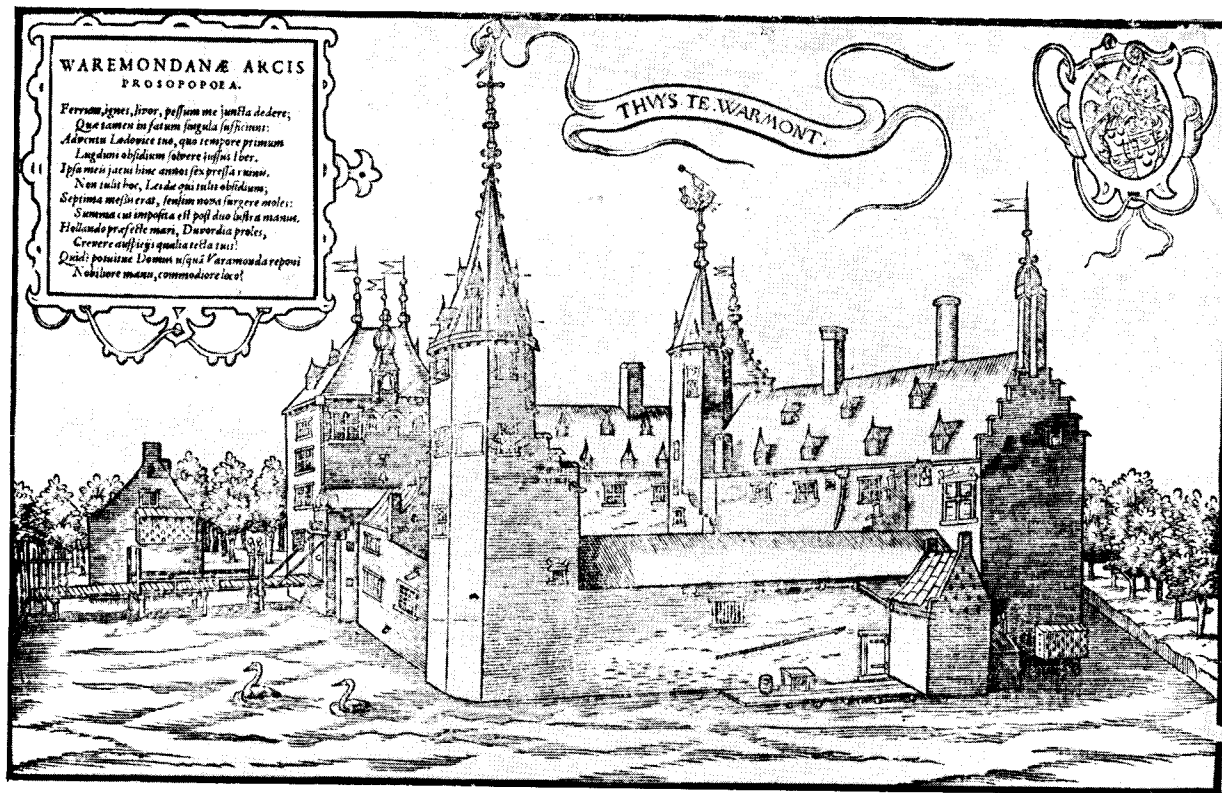
Grondheerlijkheid

De zeer bijzondere positie, door het huis Warmond en zijn bewoners in dit territoir bekleed, gaat voor een belangrijk gedeelte terug tot een tijdperk, waaruit schriftelijke getuigenissen ons niet bewaard zijn : in schrift immers komt de naam Warmond het eerst in de negende eeuw voor. ³⁾ Maar andere bewijsmiddelen geven ons recht tot de conclusie, dat het kasteel een „curtis”, een hoofdhoeve, is geweest, en zijn *eigenaar/bewoner daarmede* grondheer over een belangrijk gedeelte van het tegenwoordige Warmond, welks verdere bewoners slechts onvrije grondgebruikers konden heten. Een zwakke, maar onmiskenbare nagalm uit die tijd is het eigenaardige tijsrecht, waarnaar de *eige*-

¹⁾ Zie hiervoor: Mr. S. MULLER HZN. De kerkelijke indeling van het Bisdom Utrecht omstreeks 1550, blz. 296. — Oorkondenboek van Holland en Zeeland bewerkt door Mr. L. P. C. VAN DEN BERGH (1866) onder no. 333. Met het daargenoemde Warmonderbroek is ongetwijfeld de Vrouweven bedoeld (1231). De Vrije Lage Boekhorst wordt begrepen onder oorkonde no. 568 van 1251 in laatstgenoemd werk.

²⁾ Ziet het in de vorige noot genoemde werk van Mr. MULLER, blz. 295, 296 en Ds. WÜSTENHOFF in Wapenheraut 1901/1902.

³⁾ Oorkondenboek, aangeh. werk, no. 33.

HET HUIS WARMOND CA. 1600. (Uit : P. Merula, Tractaat van de Wildernissen).

naren van zeer vele percelen nog in de jongste tijd gehouden waren de jaarlijkse prestatie hunner voormaals horige erven aan de hofheer te voldoen, al bracht de zitdag, telken Nieuwjaar in „de Stad Rome” gehouden, ten gevolge van de vrije vertering, waarop tijnsplichtigen recht hadden, de heer tenslotte meer schade dan bate, zodat de inning en zitting na 1887 werden afgeschaft. Dat het kasteel zelf de „hof” was, blijkt uit de eigennamen als : Hofpolder, Hoflaan en Hof (tiend)blok.

Niet het gehele territoir der latere gemeente Warmond heeft tot de grondheerlijkheid van het huis W. behoord ; ook het huis Oud-Teilingen had een eigen tinsgebied ¹⁾ en is waarschijnlijk als aparte „curtis” of hof aan te merken. Het „lageland” eindelijk schijnt onder geen dezer hoven als tijnsplichtig gebied geressorteerd te hebben ; de landen in de Zwanburgerpolder en de polder Boterhuis waren althans aan het huis Warmond erfpachtplichtig, niet tijnsplichtig, hetgeen dus op een anders en later ontstane verhouding wijst. Wellicht was in de vroege tijd, waarin de organisatie der grondheerlijkheid gevestigd en volgroeid is, alleen het geestland, niet het lage weiland geregeld in gebruik — perceelsgewijs althans.

Of deze Warmondse „hof” voor de stichting der christelijke kapel, later kerk, ook een plaats van godsdienstoefening is geweest (zoals de „heilige eik” op de „hof” te Oegstgeest wellicht, ²⁾) vermogen we niet te zeggen ; de aanwezigheid van een groep eeuwenoude taxusbomen in het park wekt anders wel gedachten in die richting. Ook de vraag of aan deze bezitting aanvankelijk publiekrechtelijke attributen verbonden zijn geweest, moeten we bij gebreke van gegevens onbeantwoord laten.

Hoezeer het eigenlijke karakter der grondheerlijkheid in latere tijd verloren ging, blijkt uit de lotgevallen van het huis Oud-Alkemade. Dit huis was een tijsbaar en oorspronkelijk dus hofhorig goed van het huis Warmond ; ook zijn bewoners moeten derhalve min of meer onvrij zijn geweest. Maar in de latere middeleeuwen dragen deze bewoners

¹⁾ Zie J. DE FREMERY. Supplement op het Oork.boek, nalezing no. 3 (Teilingsche lenen 1283) paragraaf 45.

²⁾ Vgl. ons opstel over Middeleeuwsch Oegstgeest in het Tijdschrift voor Geschiedenis 1935.

het huis als vrij eigen goed op aan de graaf van Holland en ontvangen het als grafelijk leen wederom ; ook achterlenen worden nu aan dit huis verbonden. Ten slotte — kort vóór het einde van het ancien régime — verwerft de kasteelheer van Warmond zulk een achterleen van Oud-Alkemade en wordt daarmee leenman van zijn eigen vroegere hofhorige. Dit heeft hem schijnbaar niet tegen de borst gestuit.

Van deze hof te Warmond met zijn, in elk geval aanzienlijk, toebehoren was de heer, voorzover bekend, in de aanvang vrij eigenaar. Eerst in 1362 immers droeg hij zijn kasteel op aan vrouw MACHTELD VAN **VOORNE** en ontving hij het van haar weer in leen.

Heerlijkheid der Middeleeuwen

De eigenlijke ambachtsheerlijkheid, te weten de bevoegdheid tot het aanstellen van de schout en de bode, tot het innen van het $\frac{1}{3}$ deel der lage boeten en van enige andere, uit de lage rechtspraak en de vrijwillige rechtspraak voortkomende baten als pondgeld en zegelgeld, behoort tot een nieuw tijdperk.

Deze heerlijkheid hield de heer — tevens eigenaar der voornoemde hofstede met annexe rechten — reeds in de dertiende eeuw van de graaf van Holland in leen ¹⁾ ; een verhouding, die wellicht tot de vroegste tijd van het gezag der graven van Holland over deze streken teruggaat:

Bij deze kern der ambachtsheerlijkheid sloot zich in de loop der tijden steeds meer aan. Ten eerste al vanouds de visserij, de vogelarij en de jacht als „ambachtsgevolgen”. Dan het recht van de wind. Voorts droeg de graaf ook het patronaatsrecht der Warmondse parochiekerk, dat hijzelf van de abdij Echternach had verworven, in de veertiende eeuw aan de heer der plaats over, waarna in 1463 het recht op de tienden, behoudens de z.g. „congrue portie” ($\frac{1}{6}$) van de pastoor, volgde. En met enige kleinere, vroeger landsheerlijke, heffingen als het schot en de botting verwierf de heer zich in 1403 het recht der hoge heerlijkheid tot de uitoefening der lijfstraffelijke rechtspraak en hoge politiezorg.²⁾

¹⁾ Register van graaf FLORENS: J. DE FREMERY. Suppl. Oork.boek no. 228 („Heer JACOB VAN DEN WOUDE t ambacht van Warmonde”).

²⁾ A. KLUIT: Hist. der Holl. Staatsregering, dl. V. blz. 277—279.

Door deze combinatie van afzonderlijke attributen was nu de bevoegdheid tot het benoemen der kerkelijke en wereldlijke gezagsdragers ter plaatse aan de heer gekomen en **daar-**mede tevens een belangrijke invloed op (nog niet : gezag over) de functies der wereldlijke en kerkelijke organen. 's Heren recht op de uitoefening van enige monopolistische rechten, zo ten algemene nutte als zuiver voor zichzelf, verhoogde zijn betekenis in de dorpsgemeenschap, waartoe hij het zijne nog bijdroeg door het stichten en begiftigen van nieuwe instellingen als de beide kloosters en het uitgeven van talrijke (ruim 70) achterlenen.

De traditie ¹⁾ wil, dat het edele geslacht **WARMOND** de oorspronkelijke hof- en ambachtsheren over deze plaats heeft opgeleverd en zulks is zeer waarschijnlijk. Van circa **1280** af ontmoet men het geslacht **VAN DER WOUDE** in zijn plaats. De, zo het schijnt in de zestiende eeuw opgestelde, familiekroniek ²⁾ laat de **WOUDE's** met een lange stamreeks van het kasteel **Woude** onder Woubrugge komen ; het feit echter, dat één hunner oudste bezittingen een hoeve onder Het Woud in **Delfland** was, kan hun herkomst ook uit die richting aanwijzen. In de aanvang der zestiende eeuw stierf het, onder de Hollandse ridderschap met ere bekende, geslacht **WOUDE** uit ; Warmond kwam aan de **DUVENVOORDES** uit het geslacht **WASSENAAR** ³⁾.

De heer op het kasteel Warmond was intussen niet de enige vertegenwoordiger van de stand der edelen in het dorp ; naast zijn slot verhieven zich de reeds genoemde huizen, de kastelen Oud-Teilingen en Oud-Alkemade met de bewoners van niet minder aanzien. Ook kende Warmond nog de tussenstand van bevoorrechte welgeborenen ; een geschil over schotvrijdom, gepretendeerd op grond van „Koning Willems brieven'', — de bekende Rooms-Koning, overl. in 1256, — deed zich in 1391 nog voor. ⁴⁾

¹⁾ D'Oude Chronycke, uit. W. v. **GOUTHOEVEN** 1620, blz. 211—212 (niet 214).

²⁾ Vgl. Oork.boek Holland I no. 188, II no. 174 en 282. Zie **VAN GOUTHOEVEN**, aangeh. werk.

³⁾ H. G. A. **OBREEN**, Geschiedenis v.h. geslacht v. **WASSENAER** (1903) blz. 151—173.

⁴⁾ Holl. Leen- en Registerkamer, Reg. Memoriale B.D., cas R. fol. 24.

Overgang in de 16de eeuw

In de verhouding van de heer tot zijn heerlijkheid heeft nu de zestiende eeuw een wijziging gebracht, te aanmerkelijker, daar in de titels, waarop de heer zijn gezag baseerde, geen verandering kwam. De politieke ommekeer en de evolutie der staats- en bestuursrechtelijke denkbeelden leidden samen er toe het gezag van de heer zowel in omvang als in gewicht te doen toenemen.

Waren vroeger de verhoudingen in het openbare leven door het gewoonterecht, op enkele punten door geschreven recht, bepaald geweest, de schokken, die Holland door de opstand onderging, verstoorde de continuïteit en gaven plaats aan de door bestuurders en leiders verworven theoretische inzichten. Hierbij stond, voor de Hollandse staatskundigen, **CALVIJN** op de eerste plaats. **CALVIJN** nu, kent onder de vorst, de soevereïn, slechts één groep van lagere machthebbers : de staten, stenden. Aan hen is het volk absolute gehoorzaamheid schuldig. ¹⁾ De „stand”, die op het Hollandse platteland de overheid bij uitstek in die zin representeert, is de ridderschap als bezitster der heerlijkheden (niet-edelen verwierven deze eerst in later tijd). Anderzijds kennen de theoretici in beginsel geen verschil in bevoegdheden tussen de stadsbesturen en de plattelandsbesturen.

Het dorpsgezag staat dus in beginsel met het stadsgezag (uitoefend door de stads-magistraat) gelijk ; dit gezag echter berust niet bij de uit de dorpelingen voortgekomen organen, doch bij het, èn zakelijk èn door geboorte er toe gerechtigde, lid van de regerende stand, de edele heer. Over de ambachtsheerlijkheden kon de hoge vierschaar van het baljuwschap Rijnland zich in de aanvang nog als „magistraat” zoeken te gedragen ²⁾ ; in de hoge heerlijkheden, gelijk Warmond, die aan het baljuwschap onttrokken waren, was verschil van die aard niet mogelijk. Gelijk het baljuwschap Rijnland na de opstand de attributen van het in de Middeleeuwen volgroeide stadsbestuur, aanvankelijk niet zonder succes, overnam, deed zulks in de hoge heerlijkheden

¹⁾ Z. W. SNELLER : Unie van Utrecht (1929) blz. 21 vgl. en het aldaar aangehaalde.

²⁾ Zie onze „Aantekeningen Baljuwschap Rijnland” in Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis XI, blz. 257—264.

de heer evenzeer. En hij kon in die richting, door de openbare mening gesteund, ongestoord voortgaan, zolang de plaatselijke belanghebbenden hem niet in de weg traden; bevoegdheidsvragen waren onder het toenmalige bewind immers bezitsvragen, bezit als zodanig vond bij de rechter bescherming ook ten aanzien van deze objecten. Zo is het ook kunnen gebeuren, dat het complex heerlijke rechten in een „intensief geëxploiteerde” heerlijkheid als Warmond veel groter uitgestrektheid verkreeg dan in andere heerlijkheden, wier heren soms alles bij het oude lieten.

Een voorbeeld van de uitbreiding der overheidsrechten van de heer, in aansluiting op de attributen der stadsbesturen, biedt de wetgeving, een functie, te voren door de heren niet uitgeoefend. Voorts staat te letten op de vrije benoeming van de leden der vele bestuurscolleges, een recht dat, behoudens t.a.v. de kerkmeesters, eveneens eerst sedert de opstand is uitgeoefend. Dan de bestuursbevoegdheden als: het toelaten tot de uitoefening van bedrijven en beroepen en het toelaten van inwoners te Warmond, om te zwijgen van de talloze, deels incidentele, bemoeiingen, waarvan het archief voorbeelden aanbiedt. In het bijzonder zijn nog te noemen het toelaten van notarissen en het beheer der kerkelijke goederen. In de beide laatstgenoemde functies werd de heer ener heerlijkheid door 's Lands Staten uitdrukkelijk met de magistraat ener stad gelijkgesteld ¹⁾; en in de zege, die de heren der heerlijkheden, tevens patronen hunner parochiekerken, omtrent het beheer der kerkelijke goederen bevochten, heeft de heer van Warmond speciaal een belangrijk aandeel gehad ²⁾.

Bleef de bestemming van de parochiële kerkgoederen bij de vestiging der Gereformeerde kerk als bevoorrechte kerk in beginsel ongewijzigd, voor de goederen der twee door de heer van Warmond gedoteerde, doch thans opgeheven kloosters moest, na een kort tussenbestuur, een nieuwe bestemming worden aangewezen en wel de instandhouding der Leidse hogeschool. Bij overeenkomst werd aan de heer van Warmond, ter vergoeding zijner hierdoor getroffen

¹⁾ Resolutie 27 Nov. 1608, Groot Placaatboek 11 1458; 20 Dec. 1625 Kerkelijk Placaatboek 11 309—313.

²⁾ J. F. v. BEECK CALKOEN: Geestelijke en kerkelijke goederen in Holland (1910) blz. 119; 86-87.

belangen, de begeving van twee beurzen in het Staten-college verzekerd ¹⁾; en de geruïneerde kloostergebouwen zelf werden mede aan de heer toegekend. Het zou ons te ver voeren, op de lotgevallen van kleinere geestelijke stichtingen zoals de vicarieën en de liefdadige instellingen hier in te gaan.

Een gevolg van de nieuwe koers was ook nog, dat het plattelandsbestuur, steeds naar het voorbeeld der steden, met een rijkelijk groot aantal organen werd toegerust. Vóór de opstand kende men : de hoge vierschaar van baljuw en welgeboren mannen en de lage vierschaar van schout en buren ; het waterschapsbestuur van schout, kroosheemraden *en* ambachtsbewaarders ²⁾ ; voor het burgerlijk bestuur naast de ambachtsbewaarders nog van tijd tot tijd, niet voortdurend, gezworens ; als beheerders van de kerkfabriek „Godshuisberaders” of kerkmeesters en voorts de beheerders der onderscheidene kleinere geestelijke stichtingen. Het bestuursreglement van 1714 ³⁾ kent vrij Wat meer zuivere overheidsorganen, terwijl men de besturen der nieuw gestichte polders en de eigen organen van de drie kerkgenootschappen, die destijds te Warmond gemeenten hadden, daaraan nog moet toevoegen.

Onder de Republiek

Heer JAN VAN DUVENVOORDE (overl. 1610), onder wiens heerschappij de belangrijkste van al deze ingrijpende veranderingen plaats grepen, was zelf met overtuiging de nieuwe orde van zaken toegedaan. Van zijn opvolgers kan dit niet zonder voorbehoud worden gezegd ; zij immers waren katholiek en daardoor, hoewel door geboorte bestemd deel uit te maken van de heersende stand, van de deelneming aan regeringscolleges uitgesloten. Het was wel te verwachten, dat de wijze, waarop zij het zo omvangrijke gezag over hun heerlijkheid uitoefenden, niet altijd aan de landsoverheid aangenaam zou zijn en soms aanleiding moest geven tot

¹⁾ P. C. MOLHUIJSEN: Bronnen Gesch. Leidsche Universiteit 1 (Uitg. Rijksgeschiedk. Publ. 20) blz. 38x, 90x ; VAN BEECK CALKOEN, aangeh. werk, blz. 221.

²⁾ Zie ons : „Hoogheemraadschap van Rijnland” (1934) blz. 95—112.

³⁾ Groot Placaatboek V, blz. 659.

ingrijpen. Dit is op zichzelf geenszins verwonderlijk ; opvallend is het veeleer, dat men ondanks deze manifeste bezwaren het eenmaal geldende stelsel onaangetast handhaafde en dat men aan de heren der dorpen, zelfs wanneer hun persoonlijke eigenschappen weinig waarborgen ener *richtige* taakuitoefening aanboden, toch vrijheid liet tot een discretionnaire uitvoering niet alleen van hun eigen plaatselijke normen, maar zelfs van de lands-plakkaten en van het gemene recht.

De aan de hoge heren van Warmond toekomende politie-zorg b.v. gaf hun in eigen ogen en schijnbaar ook tegenover anderen de bevoegdheid aan daders van strafbare feiten elders in hun heerlijkheid vrijgeleide te verschaffen en om het plakkaat tegen de Remonstrantse conventikelen op tamelijk subjectieve wijze ten uitvoer te leggen. Dat zulks een de heer toekomend recht van zelfbestuur was, blijkt uit de omstandigheid, dat een klacht van de magistraat van Leiden aan de Staten hierover geen gevolg had. ¹⁾ De romantische overlevering, die de heer van Warmond een *weigering* om de landswet uit te voeren in de mond legt, ²⁾ gaat natuurlijk veel te ver ; een bestuursstelsel, dat dit toeliet zou met een volslagen anarchie gelijkgestaan hebben.

Dat te Warmond, ondanks het verbod van uitoefening van de Katholieke godsdienst, al vrij spoedig weer in de huiskapel van het kasteel ook voor anderen dan huisgenoten dienst werd gedaan ³⁾, is geen specifiek Warmonds verschijnsel ; eerst nadat het kasteel Hervormde bewoners had gekregen, werd door de Katholieken van het dorp aan de stichting van een eigen *kerkhuis* gedacht. Meer opvallend is de wijze, waarop de heren van Warmond het verbod van het benoemen van Katholieken althans in de voornaamste lokale organen negeerden ; deze wijze van doen was namelijk wel zeer sterk. Maar het, uit naam van de heer, door die Katholieke functionarissen over kerke- en armengoederen gevoerde beheer — een beheer, dat de belangen, waartoe

¹⁾ Resolutie Staten van Holland 10 Aug. 1629.

²⁾ J. TIDEMAN: Stichting der Rem. Broederschap II (1872) blz. II—12 en latere schrijvers.

³⁾ W. P. C. KNUITEL: Toestand der Ned. Katholieken ten tijde der Republiek 11, blz. 307 ; VAN HEUSSEN en VAN RIJN, Rhijnl. Oudheden, blz. 579—580.

die goederen thans door de landsoverheid bestemd waren, opzettelijk verwaarloosde en de opbrengsten op bedenkelijke wijze met de private kas van de heer vermengde — leidde ten slotte tot een schandaal en tot bevelen der Staten, die de heer niet in de wind kon slaan. De inrichting ener Gereformeerde Diaconie en de liquidatie van het in diep verval geraakte fonds der kerkfabriek waren van deze gebeurtenis de gevolgen.

Aldus kon de landsoverheid ingrijpen, indien zij bevond, dat een dorpsheer zijn uitgestrekte zelfbestuurs- en autonomiebevoegdheden op verkeerde wijze aanwendde. Eén terrein was echter — opmerkelijke inconsequentie — aan de tussenkomst der plaatselijke heren bij voorbaat onttrokken, te weten de heffing der landsbelastingen. Natuurlijk had men voor de bediening dezer ingewikkelde machinerie plaatselijke krachten op elk dorp nodig en kon de heer inzage nemen zoveel hij wilde ; maar voor de leiding en het toezicht had de Staat commissarissen ad hoc ingesteld. Ongetwijfeld kwam dit aan de gelijkmatigheid der heffingen ten goede ; maar het doet des te sterker uitkomen, hoe weinig het systeem der patrimonieële heerlijkheden in een hoog ontwikkelde en zware eisen aan zijn onderdelen en onderdanen stellende staat eigenlijk bruikbaar was.

Eerst op het einde der achttiende eeuw, in 1774, kreeg Warmond weder een heer, wiens innerlijke overeenstemming met de beginselen van de Staat weer een goed gebruik van dit stuk overheidsgezag als particulier bezit waarborgde. De grote activiteit van Mr. C. P. baron VAN LEYDEN als heer van Warmond, waarvan het archief in elk onderdeel getuigenis aflegt, geeft op het laatst nog een aantrekkelijk beeld van de vaderlijke zorg dezer dorpsheren, een systeem van plattelandsbestuur, dat zijn historische rechtvaardiging in 1795 reeds lang overleefd had.

Omwenteling 1795 en herstel 1813

In het revolutie-jaar werd terstond een provisioneel einde gemaakt aan de uitoefening van de heerlijke rechten in de ruimste zin (publicatie der provisionele representanten van Holland 6 Maart 1795), waaraan artikel 24 van de Burgerlijke en Staatkundige grondregels der staatsregeling van 1798

nog eens definitief zijn zegel hechtte ¹⁾). Wij gaan op deze, herhaaldelijk reeds beschreven, periode niet uitvoerig in ; volstaan zij met de vermelding, dat na de door de staatsregeling van 1801 gemarkeerde reactie weer een gedeeltelijk herstel intrad ; zo kon het — met de heerlijke rechten aanvankelijk als afgeschaff beschouwde — collatierecht weer worden uitgeoefend ²⁾), waarbij ook het beheer der kerkelijke goederen zich aansloot. Wat de wereldlijke instellingen betreft : de lokale rechterlijke organen werden bij reglement van 8 December 1804 gereorganiseerd en onder het Franse bewind, in 1811, opgeheven ; het burgerlijke bestuur werd na een voorlopige omvorming tot „municipaliteit” bij reglement van 28 November 1803 opnieuw geregeld en teruggebracht tot één college van schout en vijf leden, om in 1811 op Franse voet met een maire, adjoint en conseil municipal te worden toegerust ³⁾).

De waterschapsbesturen — het ambacht met zijn schout, kroosheemraden en ambachtsbewaarders, de polders met hun besturen van schout en molenmeesters — bleven bij dit alles ongewijzigd in stand ⁴⁾), doch evenzeer als de verdere publieke instellingen aan de directe invloed van de heer onttrokken. Het ambachtsbestuur werd eerst in 1863 opgeheven ; de polderbesturen bestaan, gereorganiseerd, nog heden.

De sedert 1813 herstelde orde van zaken zou ook aan de ontroonde dorpsheren enige genoegdoening geven. Het Souvereine besluit van 26 Maart 1814, Staatsblad 45, met het reglement op het plattelandsbestuur van Zuid-Holland (K.B. g Oct. 1816, herzien bij K.B. 23 Juli 1825 no. 132) regelden het gedeeltelijke herstel der heerlijke rechten in wereldlijk opzicht ; ten aanzien van de N.-H. kerk deed dit mede het bekende reglement van 1816 met het reglement op het beheer der kerkelijke goederen in Zuid-Holland, vastgesteld bij K.B. van 12 Nov. 1819, no. 65. De nieuwe „heerlijkheid”

¹⁾ Hierover uitvoerig : A. S. DE BLÉCOURT : Heerlijkheden en heerlijke rechten, in Tijdschr. v. Rechtsgesch. II.

²⁾ A. YPEY: Geschiedenis v.h. Patronaatregt (1829), blz. 597 vlg. ; J. TH. DE VISSER: Kerk en Staat (1927) blz. 86 vlg. ; gr.

³⁾ Zie over deze materie : A. H. MARTENS v. SEVENHOVEN : Justitionele Colleges enz. 1795—1811, blz. 322 vlg. en A. S. DE BLÉCOURT, Ambacht en Gemeente, hfdst. II.

⁴⁾ cf. ons : Hoogheemraadschap Rijnland blz. 255-257 ; 260—262.

der negentiende eeuw was evenwel niet meer dan een schaduw van **het** vroegere. Voorbij waren de eigen wetgeving en de eigen rechtspraak der heren, en de ten uitvoerlegging van souvereine wetten en bevelen, geëindigd hun arbitraire bestuurs- en politiebevoegdheden. Deze functies waren thans alle, volgens de regels der Staatswetten, aan de organen van Staat, Provincie en Gemeente opgedragen ; en het enige, wat de heer overbleef, was de voordracht van de schout (na 1825 burgemeester), secretaris, ontvanger en raadsleden zijner Gemeente en benoeming van lagere Gemeente-ambtenaren, met het genot der kleine geldelijke voordelen, aan één en ander verbonden, terwijl de heer aanvankelijk ook nog in enkele belangrijke besluiten van het Gemeentebestuur (wetgeving, belasting, rekening) gekend moest worden.

In de kerk behield de heer-collator de benoeming van de predikant doch de bemoeiing met het beheer der kerkelijke goederen beperkte zich voortaan tot kennisneming der resultaten er van, met uitsluiting, ook hier, van iedere eigen gestie. En aan dit algemene beeld vermochten de oneigenlijke heerlijke rechten als jacht en visserij, die ook hersteld waren, niet veel te veranderen ¹⁾.

Afschaffing van de meeste heerlijke rechten

Het was dus meer schijn dan wezen en in ieder geval een anachronisme, deze „heerlijkheid” in de post-Napoleontische staat. Te verwonderen valt het niet, dat de grondwet in **1848** (art. 4 Add. Bep.) aan het eigenlijke heerlijke recht, ten aanzien van het bestuur der Gemeente, een eind maakte. De afschaffing van het reglement op het beheer der kerkelijke goederen en fondsen in 1866 bracht tevens het verval van 's heren bevoegdheden omtrent dit beheer mede ; en bij de grondwetsherziening van 1922 volgde nog de kern van het collatierecht, de predikantsbenoeming (art. 3 Add. Bep.). Aan de, de heer van Warmond ook toekomende, tiendheffing maakte de **Tiendwet van 1907** een einde ; het heerlijke jachtrecht, hier sedert lang trouwens al niet meer uitgeoefend, is door de **Jachtwet van 1923** finaal afgeschaft. Van de vogelarij en de zwaandrift bespeurt men niets meer ; het recht

¹⁾ Cf over het in deze alinea behandelde : C. W. VAN DER POT : Gemeentelijke bestuursorganisatie 1815—1819 en 1822—1825 in Tijdschrift voor Rechtsgesch. XII en XIII.

van de wind is in 1798 al te niet gegaan. Zo rest van de zogenaamde heerlijke rechten op het oogenblik nog slechts het visrecht in enige voorname wateren binnen de Gemeente (Dinsdagse watering, Hoflede, Warmonderlede, Zwanburger tochtsloot en Grote sloot ¹⁾), terwijl tevens de eigenaren van het kasteel Warmond het in 1592 aan de heer toegezegde recht op de begeving van (thans) één studiebeurs aan de Leidse Universiteit behielden ²⁾. Het — in andere handen overgegene — veerrecht, thans brugrecht, aan het Warmonderhek eindelijk, hoe feodaal het zich met zijn bewapend hek ook moge voordoen, is in oorsprong niet bij de heerlijke rechten onder te brengen. ³⁾

Over het rechtskarakter van deze dubieuze negentiende-eeuwse heerlijkheid is in de jongste tijd nog strijd gerezen ; het geding over het onderhoud van de Warmondse straatweg gaf nl. aanleiding tot de vraag, of de verplichting hiertoe bij het K.B. van 10 Febr. 1843 no. 48 aan de heerlijkheid als zodanig dan wel aan de toenmalige vrouwe en haar rechtsopvolgers persoonlijk was opgelegd. De rechter sprak zich uit voor het laatste, daar hij een heerlijkheid als rechts-subject voor het aangegeven tijdperk onbestaanbaar oordeelde. ⁴⁾

Zo is van het vroeger door de heer van Warmond als zodanig bezeten complex van rechten en goederen nagenoeg niets anders dan het kasteel W. met zijn park en enig bijbehorend land overgebleven. Het kasteel vergt thans enige nadere beschouwing.

Kasteel

Op de plaats van de oude hoofdhoeve uit de vroege tijd verhief in de latere Middeleeuwen een meer riddersmatige woning, een kasteel. Wanneer de nog bewaarde, nagenoeg vierkante, grondvesten gelegd zijn, is bezwaarlijk te zeggen ;

¹⁾ Akte van overdracht 17 Jan. 1901 verleden voor notaris **FRYLINCK** te Warmond.

²⁾ Vgl. K.B. 26 Dec. 1818 S. 48 en 2 Dec. 1823 S. 49 ; mede 15 Febr. 1843 no. 67 ; Staatsbegroting voor 1935, hoofdst. VI art. 11 ; Geldelijke steun bij studie (1923) ; provisionen der stichting zijn sedert 1925 Burg. en Weth. van Leiden.

³⁾ Zie ons opstel : De Tol aan het Warmonderhek : Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis **X**, blz. 143—160.

⁴⁾ Weekbl. van het recht no. 8904 j° 8538.

maar waarschijnlijk is het wel, dat de heer **JAN VAN DEN WOUDE**, een zeer vermogend man blijkens zijn kloosterstichtingen, het huis in de aanvang der vijftiende eeuw een belangrijke vernieuwing heeft doen ondergaan. De eerste begiftiging van het beneficie in de slotkapel althans is in **1413** door hem verricht ¹⁾, wat wel op een toenmalige stichting dier kapel wijst. Hoe ver de verwoesting van het kasteel in 1420 zich heeft uitgestrekt, blijkt niet ; vermoedelijk zal het huis deels uitgebrand en van zijn weermiddelen beroofd zijn. Bij de burgertwisten van het jaar **1481** moest het kasteel Warmond als steunpunt voor de insluiting van Leiden dienst doen, doch schade blijkt het toen niet geleden te hebben.

Tijdens de vrijheidsoorlog bemachtigden de Spanjaarden het kasteel op 6 December **1573** ; het is te denken, dat zij dit eigendom van een Geuzenaanvoerder niet gespaard hebben ²⁾. Nochtans bleven de muren staan ; heer **JAN VAN DUVENVOORDE** kon van **1579** af het huis doen herbouwen met gebruikmaking van de oude muren en zelfs zo veel mogelijk — zegt het bestek — in de oude gedaante.

In de aldus herbouwde staat, die we uit afbeeldingen ³⁾ en inventarissen zeer goed kennen, heeft het huis twee eeuwen lang verkeerdt. Enkele onbetekenende aanbouwen en wijzigingen hadden plaats. De voorpoort op de **Hoflaan** werd in 1706 afgebroken ; een hoektoren moest wegens verregaande bouwvalligheid worden geslecht.

De heer Mr. C. P. VAN **LEYDEN** heeft korte tijd na **1774** het huis — dat hij als huurder reeds geruime tijd bewoond had — een aanmerkelijke verbouwing doen ondergaan, met gebruikmaking van de oude fundamenteën en een deel der oude muren ; de huiskapel verdween en het gebouw werd ter voldoening aan nieuwere woonbehoeften ingericht. Zoals de heer **VAN LEYDEN** het achterliet, is het huis nog heden.

Tegelijkertijd werd ook het park — te voren slechts een tuin met grote boomgaard, omringd door singels — met de grond van twee aangekochte boerderijen uitgebreid en nieuw beplant. Van de rechte lijnige aanleg dier tijden rest nog het

¹⁾ Bibliotheek Seminarie te Warmond.

²⁾ v. GOUTHOEVEN, aangeh. werk, blz. 420 en 523, Orlers besch. v. Leyden ge dr., dl. 11 blz. 619.

³⁾ Zie : Catalogus v.d. prentverzameling v.h. gemeentearchief van Leiden.

één en ander. In en omstreeks 1820 onderging het geheel' een ingrijpende wijziging. Waarschijnlijk is het de hand van de grote landschapsarchitect J. D. ZOCHER geweest, die aan het park, of liever bos, zijn thans nog tentoongespreide schoonheid heeft gegeven.

Archief op het kasteel ; groei en bewerking

Tussen de zware muren van het kasteel vormde zich al vroeg in de veertiende eeuw, zo niet eerder (het oudste bewaarde stuk, thans in origineel verloren, was van het jaar 1303), een huisarchief ; de plaats daarvan, het „comptoir” bij de trap, is ons uit de inventarissen bekend. Na de herbouw van het huis in de achttiende eeuw werd het archief naar de kantoorkamer in de zuidelijke hoektoren overgebracht, waar het nog berustte, toen in 1940 de oorlog uitbrak. Aan vernietiging ontkwam deze verzameling door tijdelijk transport naar veiliger oorden.

Bestond het archief aanvankelijk slechts uit de aankomst-titels der door de heer bezeten rechten en goederen benevens enkele bescheiden betreffende het beheer van zijn vermogen, naarmate de omvang en de intensiteit van 's heren bemoeiingen toenamen, groeide ook zijn archief. Vele stukken betreffende de uitoefening der heerlijke rechten vereisten van de zestiende eeuw af bewaring ; het beheer der geestelijke goederen deed sedert 1573 tal van archivalia der voormalige beheerders van de kerk, de kloosters, de kapellanieën, de broederschap enz. aan de heer in bewaring overgaan. Gedurende de gehele zeventiende eeuw en achttiende eeuw kwamen bescheiden betreffende de publieke functies, zo van de heer zelf als van de plaatselijke organen, het kasteelarchief verrij ken.

De overwegende positie van de heer ten opzichte van de lagere organen kwam ook hierin sterk tot uiting.

Tijdens de negentiende eeuw is het archief in zijn geregelde vorming en voortzetting vrijwel opgedroogd. De heerlijke rechten waren tot een weinig betekenend minimum teruggebracht en kwamen eindelijk vrijwel te vervallen ; ook van de zuiver privaatrechtelijke bezittingen van de heer werd een groot gedeelte geliquideerd. Toen eindelijk het kasteel niet meer bij voortduring door zijn eigenaren bewoond werd, kwam ook de aanvulling van het archief met de stukken

betreffende het beheer der bezittingen nagenoeg tot een einde.

De „admiraal” **JAN VAN DUVENVOORDE** heeft het archief systematisch bewerkt ; onderscheidene inventarissen en registers getuigen er van. Latere inventarissen zijn van minder belang. De reeds eerder genoemde **C. P. VAN LEYDEN** heeft zich weder intensief met het archief beziggehouden : ten eerste door een vrij zorgvuldige afscheiding der papieren betreffende de familie **VAN WASSENAER** en haar bezittingen buiten Warmond (wat van die aard overbleef, waren slechts enkele onbetekenende restanten), ten tweede door een nauwgezette ordening en beschrijving, die niet geheel voltooid is, maar waarvan toch alle bestanddelen de duidelijke sporen dragen. Ook tot de — over het algemeen zeer goede — bewaring heeft hij zijn zorgen uitgestrekt.

Ongeveer een eeuw hierna werd van een belangrijk deel, de chartercollectie, door tussenkomst van de toenmalige Rijksarchivaris Jhr. Mr. **TH. VAN RIEMSDIJK**, een nieuwe beschrijving vervaardigd. De omstandigheid, dat het overgrote deel van het archief buiten deze inventarisering werd gelaten is de oorzaak er van geweest, dat aan schrijver *dezes* geruime tijd geleden opdracht werd verstrekt tot een volledige bewerking. Deze heeft met inachtneming der regels van de moderne archiefleer tot een inventaris van het gehele archief geleid, waarbij als eindpunt het jaar **1901** werd genomen toen het huis Warmond door de erven van de laatste adellijke bewoners in publieke veiling werd gebracht.

S. J. FOCKEMA ANDREÆ

HET VROEGERE GEBRUIK VAN DE BAKKERSHOREN IN LEIDEN EN RIJNLAND

De bakker op de hoek,
Die heeft vannacht geblazen,
De vellen van zijn broek,
Die hangen voor de glazen
Als een boekweiten koek

Aldus luidt een kinderrijmpje, dat iedereen kent en eigenlijk niemand geheel en al begrijpt. Het gaat als bij alle kinderrijmpjes, welke vreemde dingen vermelden: men aanvaardt ze zonder zich af te vragen wat ze eigenlijk precies betekenen, omdat het kinderoor ze ons zo vertrouwd maakte. De eerste regelen van het vers waren ons trouwens wel duidelijk. In gedachten zagen we de bakker, die des **nachts** had gebakken, in het vroege ochtenduur aan de winkeldeur staan om op de horen te blazen, ten teken, dat de warme verse bollen en andere heerlijkheden voor de verkoop gereed lagen. De rest van het vers, vooral „de vellen van zijn broek”, die „voor de glazen hingen” maakte het geheel nog interessanter, al begrepen we het niet.

Het versje, dat in ons gehele land bekend is, vertoont plaatselijk enige verschillen. Zoals het hier boven staat, is het het meest bekend, misschien wel omdat de boeken het zo vermelden. Men vindt het aldus bij Dr. J. **VAN VLOTEN** in zijn Nederl. Baker- en Kinderrijmen (1871), alsmede in het wat later verschenen kinderboek „Het regent, het zegent” van **NELLY BODENHEIM**.

In de plaats van „de vellen van zijn broek” wordt ook gezegd „de bollen uit zijn broek”, hetgeen het vers evenwel niet duidelijker maakt en in de plaats van de slotzin hoort men o.a. in Leiden „’n cent de oliekoek”. In Vlaanderen zegt men het weer iets anders :

De bakker van de hoek,
Die heeft te nacht geblazen,
De zemelen van z’n broek,
Die hangt hij voor de glazen
Gelijk een peperkoek.

De mogelijkheid bestaat, dat het versje reeds in zijn oorspronkelijke vorm de eigenaardige woordspeling bevatte, doch er zijn variaties, die minder moeilijkheden opleveren ; b.v. „De bakker van de hoek, die heeft zó hard geblazen, de vellen (in de betekenis van zemelen ?) van zijn broek, die hangen voor de glazen” (Aardenburg), terwijl het slot ook luidt : „De bollen en de koek, die liggen voor de glazen”. Het is mogelijk, dat deze minder voorkomende variaties dicht bij het oorspronkelijke versje staan.

Het „bollen blazen” komt voorts voor in een oude rijm van de „konstigen” bakker, die tot zijn knecht zegt (zie **VAN LENNEP** en **TER** Gouw, de Uithangtekens) :

Tsa jongen, blaas den horen wat,
Blaast overhoop de hiele stadt,
Gaet henen en roept wijt en breet,
Langs al de straten : heet ! al heet !
Voor kleyn en groot al wie 't belieft
Te zijn naar eysch en wensch gerieft.

Het „bollen blazen” geschiedde oorspronkelijk met een zeer bepaald doel.

De bakkersovens waren nl. oorspronkelijk primitief ingericht en de deegbereiding geschiedde uiteraard geheel met de hand, zodat de bakker er niet voor zorgen kon, dat de bollen altijd precies op dezelfde tijd gereed waren. Daarom was het gebruik, dat hij zijn klanten met horenblazen bekend maakte wanneer het verse brood te verkrijgen was.

De bakkershoren is dus een ambachtelijk attribuut. In bepaalde streken was hij ook een folkloristisch voorwerp, zo b.v. te Helmond op Vastenavond, als de bakker op de horen blies, wanneer de traditionele beschuitbollen, die volgens een heel oud gebruik warm moesten worden gegeten, gereed waren. Eenzelfde gewoonte kende men in Vlaanderen, waar men van „hetebrood **trompen**” sprak (in **Midwinter**-tijd). Op de vroege ochtend van Luilak, Zaterdag voor Pinksteren, werd in de Zaanstreek door de bakkers op de horen geblazen, wanneer de begeerde lekkernijen (warme **luilak**-bollen met stroop) warm en vers gereed lagen. We behoefden echter tot voor kort niet zo ver van huis te gaan om dit gebruik mede te maken. Op de „Linschoterkermis” (rste **Woens**-

Foto Rijksmuseum Amsterdam

Afb. 1. DE LEIDSE BAKKER OOSTWAARD, geschilderd door
Jan Steen. Achter de bakker ziet men een op een horen blazend kind

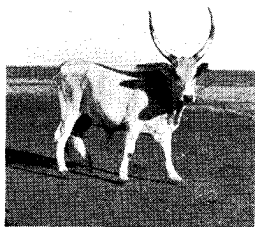
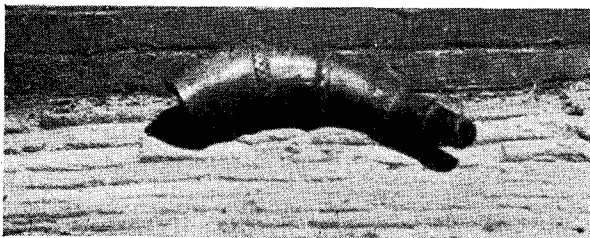
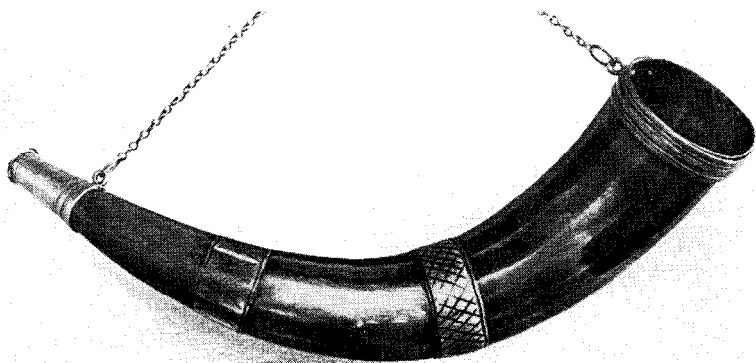

Foto mej. Dr. A. Timmermans

Afb. 2. HET HONGAARSE STEPPENRUND,
dat vroeger uit Zuid-Oost Europa als slachtvee
naar het westen van Europa werd gedreven.
Op deze wijze belandden hun grote horens bij de
Hollandse bakkers.

Afb. 3. DE KLEINE FIJN BESSEDEN HOREN VAN
BAKKER ONDERWATER TE RIJNSBURG.

Afb. 4. DE BAKKERSHOREN, afkomstig van bakker W. F. Milders
van de Groenhazegracht, welke horens reeds in 1744 werd afgebeeld door
Frans van Mieris de Jonge (zie afb. 5).

Afb. 5. DE BAKKER. — Frans van Mieris de Jonge (1744). De hier afgebeelde bakkershoren is nog bewaard (zie afb. 4).

Afb. 6. BAKKERSWINKEL. **MET OP DE VOORGROND EEN BAKKERSHOREN.** — Schilderij **toegeschreven aan Job Berckheyde, 1681.**

dag na 7 Augustus) bakten de Linschoter bakkers tot 1940 beschuitbollen en wanneer deze gaar waren werd er door hen op de horen geblazen. Te Leiderdorp vond dit op Oudejaarsdag plaats, zoals we hieronder zullen zien.

Het blazen was geen gemakkelijk werkje, maar kon men het goed, dan was het tot in de verre omtrek te horen, ook al omdat in de ochtendstilte het geluid zo ver draagt.

Opgemerkt zij, dat het vroeger algemeen gebruikelijk was om door middel van horengeblaas de bewoners van een streek of buurt iets mede te delen. Men denke b.v. aan de Ginnekense koehoren, welke tijdens de oogst de op de akkers werkende vrouwen en meisjes ten maaltijd riep, aan de met een horen gewapende Elburgse omroeper, die bij de visbank van tijd tot tijd de afslag van „levenige” bot aankondigde, aan de Drentse boerhoren welke tot de boervergadering opriep en het teken gaf voor de aanvang van het gemeenschappelijk optrekken naar de es en aan het bekende Twentse midwinter-blazen boven de zwengelpot.

Het bollenblazen moet heel oud zijn. De mij bekende oudste bron dateert uit omstreeks 1633. Met de schepen van de Noorse Compagnie kwamen volgens C. G. **ZORGDRAGER**, Groenlandse Visserij, bakkers mede voor het bakken van brood, „wordende des morgens wanneer de warme bollen en ‘t witte brood uit den oven quam, op den Hoorn geblaazen”. Wanneer omstreeks 1633 Hollandse bakkers op Spitsbergen de horen bliezen, kan worden aangenomen, dat dit gebruik toen ten tijde in eigen land algemeen geschiedde.

Afbeeldingen uit vroegere tijden, waarop de bakker zijn horen „steekt”, zijn er vele. De schilders hebben zich blijkbaar aangetrokken gevoeld tot het ochtendtafereeltje van de blazende bakker en het verse brood. (**SUSANNA VAN STEENWIJCK** (1642), **ADRIAEN VAN OSTADE** ($\pm$ 1650), **JAN STEEN** (1659), **JOB BERKHEYDE** (1681), **ROMIER JELGERSMA** (1765), **A. VAN DER LELIE** (1825)). **JOH. BRAAKENSIEK** tekende voorde Groene Amsterdammer van 12 Mei 1912, nadat in principe de afschaffing van de bakkersnachtarbeid door de Tweede Kamer was aanvaard, een prent, geïnspireerd door de ets van **VAN OSTADE**, met het onderschrift : Bakker **TALMA** : „Versche kadetjes, versche kadetjes, versche kadetjes, van gisteravond?”

Alvorens na deze algemene inleiding over te gaan tot het vermelden van het gebruik van de bakkershoren in eigen

streek moge hier nog iets worden medegedeeld over de horens zelve.

Hier en daar zijn nog bakkershorens bewaard gebleven. Er zijn eenvoudige, geheel onbewerkte horens, andere zijn voorzien van snijwerk, al of niet gemonteerd met koperwerk of zelfs beschilderd. De fraaiste bakkershorens doen in schoonheid niet onder voor de jachthorens van weleer. De grootte is verschillend, hoewel het kleine formaat veel minder voorkomt. De kleine horens zullen afkomstig zijn van inlandse ossen met grote horens. De grote bakkershorens — grootste maat 62 cm — zijn vervaardigd van de horens van groot-hoornige rundersoorten, bekend onder de algemene naam *Bos taurus* L. ; een daartoe behorend soort rund, dat thans nog leeft in de Hongaarse steppen, komt vrijwel overeen met het rundersoort, dat de bakkershorens opleverde, doch dat niet in ons land voorkomt en ook nimmer inheems is geweest. Deze runderen werden vroeger uit Zuid-Oost-Europa tot het middengedeelte van de Rijn naar Duitsland gedreven en daar als slachtvee verkocht. Aangenomen kan dan ook worden, dat op deze wijze de grote onderhorens in ons land zijn gekomen en het materiaal leverden voor het vervaardigen van de grote bakkershorens.

Als **SUSANNA STEENWIJCK** het schilderij van de Leidse Lakenhal vervaardigt, dat door de stad Leiden in 1642 wordt aangekocht — thans aanwezig in de Lakenhal —, beeldt zij ter zijde af een straatje met een bakkerswinkel en een aan de open deur staande bakker met in de linker hand de bakkershoren blazende. ¹⁾

Van **JAN STEEN** heeft het Rijksmuseum te Amsterdam het hierbij afgebeelde schilderij, bekend als „Bakker Oostwaard”, uit 1659. Het stelt deze bakker voor met zijn vrouw **CATHARINA KEIZERSWAARD** bij een met wingerd omgroeid venster en achter hen een knaap -het is een zoontje van **JAN STEEN**, die hiervoor poseert — die op de bakkershoren blaast. Genoemde bakker woonde, blijkens een vermelding op de achterzijde van het schilderij „op den Rhijn, 3 à 4 huizen van de vrouwenbrugge tussen de vrouwensteegh en Gasthuys

¹⁾ Catalogus Mus. de Lakenhal nr. 410.

binnen Leiden", dat zal dus geweest zijn **Aalmarkt 3 of 4**, nabij het v.m. Sinte Katharina Gasthuis.¹⁾

In de tijd van de Patriotten en Prinsgezinden was het o.a. de roerige bakker **TRAGO**, die zich in Leiden weerde. Verschillende spotprenten op de Prinsgezinden beelden deze „Oranjesbakker" van de Herengracht af, o.a. met een horen aan de mond en een broodmand voor zich. (Gravure van 1784). Nog omstreeks **1815** vertelt een Engelsman, dat slechts de bakkershoren de stilte van het toenmaals verlaten Leiden verbreekt.²⁾

We zien dus, dat sinds enige eeuwen in Leiden de bakkershoren werd gestoken.

De enige mij bekende Leidse bakkershoren is in het bezit van de heer **W. van RHIJN** (molen de Valk), afkomstig van bakker **W. F. MILDERS**, Oude Varkenmarkt hoek Groenhazengracht. Deze horen is kunstig bewerkt en met fraai koperwerk afgezet.

Het toeval wil nu, dat de Leidse oorsprong van deze laatstgenoemde horen bevestigd wordt door het hierbij afgebeelde schilderij uit **1744** van de Leidse schilder **FRANS VAN MIERIS DE JONGE**, waarop deze in alles gelijke horen door de bakker wordt vastgehouden.

In het midden van de vorige eeuw was het bakker **N. BRUMMELKAMP**, die op de Haarlemmerstraat **179** zijn bakkerij had en daar, als het verse brood in de winkel lag, lustig stond te blazen. Het was een eenvoudige, onbewerkte horen.

Volgens bakker **J. A. SPEEL**, die omstreeks **1880** leerling was bij bakker **KOK**, hoek Vrouwensteeg-Boommart (thans

¹⁾ Voorts staat eveneens achterop : „Is nu, January 1738, ruim 79 jaar geleden geschildert", derhalve in **1658 à 1659**. De schrijver van deze notitie zal blijkens de nauwkeurige aanduiding van 79 jaar wel goed zijn ingelicht, hetgeen nog bevestigd wordt door de te Leiden op 18 Aug. 1657 voor schepenen gesloten ondertrouw van **Arent** van Oostwaert, geboren te Leiden, jongeman en **backer**, wonende in de Coornbrugsteeg, geassisteerd door zijn vader Cornelis Oostwaert, met Catharina van Kevserwaert, wonende te Utrecht. Het huwelijk werd 7 Sept. 1657 te Utrecht voor Schepenen voltrokken. Haar vader was Jan Janssen van Keyzerswaert. Uit het huwelijk Oostwaert-Keyzerswaert zouden kinderen geboren zijn (zie transportregister Utrecht **15-6-1659**. — Vriendelijke mededeling van de Utrechtse Gemeentearchivaris).

²⁾ **BILLETS** in the Low Countries, **1814—1817**, Londen **1818**. Vriendelijke mededeling van de heer **E. PELINCK**.

huize Viking), was **KOK** de laatste Leidse bakker, die op de horen blies. Dit was echter vóór 1880.

Ook in de omstreken van Leiden is dit gebruik hier en daar lang in ere gehouden. Bakker **JOH. OUDWATER** in Rijnsburg bezit nog een kleine, besneden bakkershoren, waarop tot ongeveer 1880 werd geblazen. Ten huize van de oud-bakker **R. VAN ABSHOVEN** te Alphen aan de Rijn bevindt zich een bakkershoren, waarop zijn grootvader **R. VAN ABSHOVEN**, die in **1824** in Alphen een bakkerszaak opende — pand Julianastraat 78 — geblazen heeft.

Het langst in gebruik was de bakkershoren in Leiderdorp. Het zij ons vergund hierop iets uitvoeriger in te gaan. Het was in Leiderdorp tot voor kort traditie op Oudejaarsavond verse warme broodjes — timpjen, bollen en lange kadetten te gebruiken ter gelegenheid waarvan de dorpsbakker zijn horen stak.

Na de kerkdienst op Oudejaarsmiddag ging men naar de Leiderdorper bakker **L. VAN DER SIJS**¹⁾ om warme broodjes te halen, om vervolgens zo spoedig mogelijk naar huis te gaan, ten einde het gekochte *warm* met boter en stroop te gebruiken. Die dag bakte de Leiderdorper bakker wel haast duizend broodjes. Zij, die op afgelegen hofsteden woonden, haalden eertijds de bollen wel in aan een juk hangende emmers, afgedekt met wollen doeken. Welnu, bakker **VAN DER SIJS** blies de laatste dag van het jaar ter ere van de warme bollen tot ongeveer 1930 ! De meeste bollen en timpjes vlogen weg. Was na de eerste drukte nog wat over, dan blies de bakker op zijn horen om het volk, dat wat verder af woonde, op te wekken de bollen te komen halen. Het was voor de bakker en zijn knechts een hele toer om al die broodjes tijdig gereed te hebben. Eens is het voorgekomen, dat de bakker met de bereiding wat verlaat was, zodat de kans bestond, dat zijn bollen niet vóór afloop van de kerkdienst gereed zouden zijn. Geen nood, toen dominé voorbijkwam riep de bakker hem toe : „Houdt ze maar lang bezig, want ik ben nog lang niet klaar !”

¹⁾ Blijkens aankondiging in de Leydse Courant zon op 14 Augustus 1764 in het Regthuis te Leiderdorp verkocht worden „een wel beklante en ter neeringstaande Broodbakkerije, genaamde De Roode Vos, geleegen in de Kerkbuurt, aan het Jaagpad op Utrecht, in den Ambachte vermeld”. Dit zal zeer zeker de bakkerij van Van der Sijs zijn, wiens zaak de voorkant eertijds aan de waterzijde had.

Bakker **VAN DER SIJS** bezit nog twee bakkershorens, één met fraai koperbeslag en één onversierde met een ingebrande letter P.

De tijden veranderen. Aan het ontbijt hebben we geen vers brood meer, de bakkers slapen des **nachts** en steken de horen niet meer. Oude rijmen, bakkershorens en afbeeldingen herinneren ons slechts aan het bollen blazen van weleer en nimmer hoort men meer :

Tsa jongen, blaas den horen wat !

Blaast overhoop de hiele stad . . .

A. **BICKER CAARTEN**

BLADVULLING

In 1839 heeft **KNEPPELHOUT** zijn eerste reis, de Rijn langs, naar Zwitserland gemaakt. De indrukken, welke zijn voor natuurschoon zo ontvankelijk gemoed van het machtige bergland ontving, heeft hij verwerkt tot een soort dagboek : *In den Vreemde*, het eerste zijner later tot een bundel verenigde **Reisverhalen**.

De schrijver der Studentenschetsen kondigt zich hier wel degelijk aan door allerlei eigenaardigheden, welke we bij Klikspaan zullen terugvinden.

Scherp opmerker en geestig tekenaar toont hij zich b.v. in het volgend toneel, dat zijn ontmoeting met een landgenoot bij zonsopgang op de Rigi weergeeft :

„Wij stonden allen opgetogen en staarden naar de naderende zon. Weder klonk de Alpenhoren.

„ Jongens ! de bollen zijn gaar.”

Het was mijn landgenoot,;

„En kijk !” viel ik met bitterheid in, „de wolbalen gaan naar den verver, op de dampen onder ons wijzend.”

(Dr. A. J. **LUYT** : Klikspaans Studentenschetsen, bijdrage tot de kennis van **KNEPPELHOUT** als mensch en als schrijver.)

B. C.

LIEF EN LEED IN VROEGER TIJDEN

(Aanvulling op L.Jb. 1947, bh. 99 e.vv.)

In het Leids Jaarboekje voor 1947 komt op bldz. gg een verhaal voor : „Een kortstondig geluk”, van een vrijage, die zich in 1593 te ‘s-Gravenhage afspeelde en onder de rook van Leiden, in de herberg buiten de Witte Poort, zijn droevig einde vond.

Van zeer geachte zijde werd de schrijver er opmerkzaam op gemaakt, dat het daarin bedoelde gezin van de raadsheer Mr. NIC. BRUYNINCK ook ter sprake komt in een familie-kroniek van zijn, des opmerkers, geslacht.

Men kent die vaak zovele bekoring hebbende kroniekmatig neergeschreven aantekeningen van een familieleven door-gaans wel. Ze werden gesteld op de schutbladen vóór of achter in de familiebijbel. De reeds lang gestorven schrijvers wisten maar al te goed, dat, wanneer ze hun toevlucht tot losse schrifturen namen, het nageslacht hiervoor geen bijzondere zorg zou hebben. Immers papieren, waaraan geen vermogensbelangen zijn verbonden, verhuizen ten leste naar het haardvuur. Doch van een vastlegging van wat men aan zijn kinderen en kindskinderen wilde doorgeven in de bijbel, daarvan werd een langer leven verwacht.

Voor zoveel ons bekend is, zijn middeleeuwse familie-kronieken aldus hier niet overgeleverd. In Zuid-Duitsland zette zich in 1389 een houtkoper neer en schreef zijn : „Puchl von meinem Geslecht und Abendtheur”,

De kroniek dan, thans onder onze aandacht gebracht en voor meer dan veertig jaren in het Maandblad : „De Nederlandsche Leeuw” en kort daarna in de „Genealogische en Heraldische Bladen” gepubliceerd, vermeldt het leven van een in 1552 te Turnhout geboren Nederlander, die verhaalt hoe zijn ouders in staat waren hem, enige zoon, ter studie te bezorgen, eerst in zijn geboortestad, waar hij, behalve in het Latijn en Grieks, onderricht kreeg in „musyck ende

spelen van orgelen ende clavesimmelen", dat hij vervolgens te Keulen op het Jezuïetencollege werd besteld, daar in 1570 baccalaureus artium werd, vervolgens te Douai „met rigou-reus examen" licentiatus en doctorandus artium. Wanneer hij dan het volgend jaar de doctorstitel heeft behaald, blijft hij daar een tijd ter wille van de franse taal en is ten slotte bij zijn vertrek in 1574 baccalaureus iuris geworden. In-tussen heeft hij zich op bevriende kantoren in de rechts-practijk geoefend. Onze veelbelovende jongeman ontvangt vervolgens van de banderheer van Merode, de vader van Marguerite van Merode, markiezin van Bergen op Zoom, het aanbod om secretaris der rekenkamer aldaar te worden, hetgeen hij gracieuselijk aanneemt. Op 2 Aug. 1577, aldus ontruikt hij in zijn kroniek aan de vergetelheid, heb ik mijn ambt aanvaard, „ende middelertijt vrijde ick tot Bergen (0.2.) mijn lieve huysvrouwe, jonkvrouwe Josyna Pijll, dochter van de heere Nicolaas Pijl ende mettertijt is d'af-fectie soo verre gecomen, dat ick door intercessie des voorsz. heere marquis ende van Thomas Berchem, heere van Hooger-heyde, die tot des voorsz. heeren Pijll's huysse quamen, met de voorsz. juffrouwe Josina, 't haeren ouderdom van omtrent 16 jaeren, den 20 Sept. ondertrouwt ende den 28e Oct. daerna in de Grote Kercke tot Bergen openbaerlick getrouwt (ben)". De positie van vader Pijll, raadsheer, deed de markiezin met haar gehele hofhouding de plechtigheid met haar aanwezig-heid vereren ; ook waren de graven van Bossu tegenwoordig. De bruiloft van enige dagen lang „in vrolyckheyd" was de inleiding tot het huwelijk, waarvan wij door 's mans mede-delingen zoveel weten. De bede, aan het slot van de ver-melding van zijn huwelijk neergeschreven, nl. „den welcken de Heer seghene", zou niet onverhoord blijven.

Dertien kinderen zagen achtereenvolgens het levenslicht en de vermelding van deze geboorten illustreert de geachte positie van de schrijver in zijn omgeving. De eerste kinderen werden te Bergen op Zoom geboren. Naar de zede van die tijd werden bij de doopplechtigheden zilveren borden of kroezen aangeboden ; een peetmoeder schenkt een samenstel van diverse munten, rozenobels, ducaat, pistolet, franse kroon enz. „tsaemen 20 caroli gulden", relateert de ganze-veder van de gelukkige vader. Herhaaldelijk blijft een jong-geborene niet in leven en sterft in een dorpje in de buurt bij

de min, met de verzorging belast. Wanneer de vader geroepen wordt tot het ambt van secretaris van de Prins van Oranje verhuist het gezin naar Delft. Nu eens is het Prinses **MARIA VAN NASSAU**, dan weer de Prinses-weduwe **LOUISE DE COLIGNY**, die als doophefster optreden en een fraai geschenk aanbieden. Op 4 Januari 1591 houdt Prins **MAURITS** in eigen persoon een naar hem genoemde telg uit het gezin in de armen en zal het mede hebben betreurd, dat de jonggeborene een zeer kort leven is beschoren geweest.

De waardering van de vader door het prinselijk hof, dat hij blijkbaar uitstekend heeft' gediend, is treffend. Maar ook van andere zijde werden hem blijken van waardering. Nu eens is het de president van de Hooge Raad van Holland, **Mr. DIDERIK VAN DEN NIEUWENBURGH VAN EGMONT**, dan de bekende Advocaat van Holland **VAN OLDENBARNEVELT**, die het jonggeboren kind bedenken. De laatste zond bij een gelegenheid „twee vergulde ende overdeckte druifykorven”; bij een andere gelegenheid zond Prins **MAURITS** „een gouwen bage verciert met esmerauden, robinen, diamanten ende hangende peerlen” en wederom bij een volgend kind „een gouwen medaille van de prince van Orangen”.

Wanneer een op 17 Januari 1598 geboren, naar de moeder genoemd, dochtertje **JOZYNKEN** de kinderzegen besluit, is het een peethefster, met wie de lezer van het verhaal van „Het kortstondig geluk” reeds kennis heeft gemaakt, **MARIA STEENHUIS**, de echtgenote van de raadsheer **Mr. NICOLAAS BRUYNINCK**, vriendin van den huize, wier familienaam door deze kroniek bekend is geworden. Maar niet alleen door de ontvoering van één van zijn dochters, zij het dan met haar waarschijnlijke medewerking, door een Spaans soldaat, is dit gezin **BRUYNINCK** zeer over de tong gegaan en de aanleiding van vermaak geweest.

Men leze verder.

Niet lang na de geboorte van haar jongste en dertiende kind werd de vrouw van onze kroniekschrijver lijdende en in aangrijpende bewoordingen schildert hij het verloop van haar ziekte, waartegen geen medische zorg was opgewassen. Noch doctor **HEURNIUS**, professor aan de Leidse Hogeschool en de lijfarts van het prinselijk gezin, Dr. **STROBAND** uit Den Haag en Dr. **SCHENKEL**, noch een uit Emden ontboden medicus doctor **BACCART** konden genezing brengen ; vervolgens worden

„diverse andere doctoren ende metzijn (medici) ende chirurgijns ende oeck twee paracellisten off qwacksalvers ende finalyck Mr. **JAN HAGENS** in Gertrudenberghe ende Mr. **AELBRECHT VAN HASSELT**, chirurgijn ende seer expert” geroepen. Een wondermiddel van zekere **SIMON JANSZ**, grafmaker van Beverwijk, gaf mede geen uitkomst. Evenmin konden geneesheren als Dr. **UYTTEWAEL**, Dr. **WILLEM VAN ASPEREN** en de kwakzalver Mr. **JACOB ROELOFSZON** van Leiden genezing verschaffen en na een lang lijden trad de dood in. De talrijke vrienden des huizes bewezen de dode de laatste eer, de gehele Vijverberg was in rouw en Zijne Excellentie Prins **MAURITS** kwam voor de begrafenis uit ‘s-Hertogenbosch, met de graven **WILLEM** en **ERNST** en meer heren, de algemene achting, die men van vorstelijke zijde de dode en haar man toedroeg, accentuerende.

In September **1602**, aldus gaat de kroniek door, zond de vader zijn zoon **NICOLAAS** naar de Frankfortse mis en vervolgens naar Straatsburg om daar zijn studie te vervolmaken en daar zijn talrijke huishouding onverzorgd was, wanneer hij, zoals zo vaak het geval was, afwezig moest zijn in ‘s-Prinsen dienst, besloot hij tot een tweede huwelijk. Zijn oog was gevallen op **ANNA BRUYNINCK**, dochter van het genoemde gezin. Van de schrijver van de kroniek zelf weten we het niet, dat deze keuze de lachlust van heel Den Haag moet hebben gaande gemaakt. Wat toch was het geval. Toen onze kroniekschrijver genoemde jonge dame het eerst aanschouwde, kwam hij daar thuis met een bijzondere opdracht, nl. haar ten huwelijk te verzoeken voor zijn zoon **NICOLAAS**, zojuist genoemd, die van haar reeds het jawoord had verkregen. De vader echter ontvlamde op eerste aanblik in liefde voor het jonge meisje en hij, wiens lijfspreuk was „Geduerighe deught verwint”, tracteerde hierop de zaak niet overeenkomstig zijns zoons bedoelingen. Hierin vond de reis van **NICOLAAS** ter Frankfortse mis zijn oorzaak en als verlengstuk werd hij naar Straatsburg gezonden naar Dr. **DIONISIUS GOTFREDUS** en werd aldus uitgeschakeld. Onze vader kwam toen met het aanzoek voor zichzelf voor de dag, dat in het bevriende gezin weerklank vond en op een andere manier in de society van de hofstad. Hoe de uitgaande wereld zich in dit geval, waaraan later een kleinzoon een kanttekening bij de kroniek, doch in de tijd zelf **HUGO DE GROOT** een uit-

voorige Latijnse elegie wijdde in zijn „Poemata”, laat zich geredelijk denken. Ook wat de afwezige zoon van het „sophilium carae virginis” (de roof van het lieve meisje) zal hebben gedacht.

Het de zoon misgunde geluk is ook voor de vader niet weggelegd geweest. Nadat de dag van de bruiloft reeds was vastgesteld, werd de weinig constante jongedochter door de pest aangetast en stierf op 9 Jan. 1603.

Deze tegenspoed maakte de vader van zelf „seer mistroostich”. De zware last van zijn huishouding was niet verlicht, doch gebleven en opnieuw heeft de schrijver tot een keuze moeten besluiten. Zijn oog viel daarop op **MARIA DE CHANTRAINES** geseyt **BRUCSAUT**, die een kort huwelij ksgeluk had gesmaakt met Seigneur **GELEYN DE BEST**, „een seer gestadich ende rijck coopman tot London in Engelandt”. Het althans van de zijde van de bruidegom niet meer jonge paar is op **16** Juli 1603 te Vlissingen „opt paleys” getrouwd en vierde met 80 genodigden een bruiloft „in grote vrolyckheyt ende blijdschap”. Op 4 September, aldus onze kroniekschrijver, wiens naam **CASPAR VAN KINSCHOT** we de lezer niet willen onthouden, vierden we onze „wederbruyloft” te s'-Gravenhage, waaraan hij een prettige herinnering behield, niettegenstaande het feit, dat een incident daarop tot verwijdering met Zuid-Nederlandse familieleden de aanleiding werd. Nl. op deze wederbruiloft traden in een spel de kinderen van **JOHAN VAN OLDENBARNEVELT** in Jezuïetenkieren op, waaraan de katholieke verwanten aanstoot namen. Eerst in 1648 bleek, dat men het gepasseerde wilde vergeten en vergeven.

v. R.

HET HUIS VAN HET TIMMERMANS- EN METSELAARSGILDE

Eertijds hebben, gelijk bekend, de meeste gilden hun eigen huis gehad. Het lakenbereidersgilde op de Breestraat, de bakkers op de Langebrug, de kleermakers op de Papestraat, turfdragers bij de Blauwpoort, de chirurgijns en de schilders bovenin de Blauwpoort, later boven de Waag en **Rijnsburgerpoort**, de timmerlieden en de metselaars en ook de bierbrouwers aan de Oude Vest.

Behalve de Waag en de huizen van de bakkers en de kleermakers zijn al deze gebouwen verdwenen of hebben hun uiterlijke kentekenen verloren.

Enige tijd geleden doken in het depôt van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam een drietal gevelfragmenten (afb. 1) op, welke afkomstig bleken te zijn van het voormalige timmermans- en metselaarshuis te Leiden. Een onderzoek in het Gemeente-archief leverde een aantal tekeningen op, welke kort vóór de slooping van dit merkwaardige huis (1856) door verschillende oudheidminnaars gemaakt zijn (afb. 2-3).

ALBERDINGK TH. J.M. schreef in de Dietse Warande van 1857 (partie française p. 13), dat men zojuist een aardige gevel verwoest had met St Jozef en de vier gekroonde heiligen. De eigenaar plaatste de Heilige Jozef in zijn tuin; een oudheidminnaar („antiquaire”) vroeg of hij Castorianus en Nestorianus mocht hebben, terwijl hun twee gezellen en de rest der ornamenten (welke blijkens de tekeningen door een aantal ankers blijkbaar zwaar beschadigd waren; de twee heiligen misten reeds grotendeels hun benen) verpulverd werden om er pleister voor het verdere onderhoud van te maken.

De oudheidminnaar blijft te zijn geweest de bekende Leidenaar **KNEPPELHOUT**, die blijkbaar later ook de Jozef verwierf en samen met de twee resterende heiligen (bij gebrek aan een plaatselijk museum; de Lakenhal was nog geen museum !)

aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam schonk.

Voor de geschiedenis van het gilde zelf, dat zich in zijn opzet en problemen van concurrentie met verwante vakken wel niet veel onderscheiden zal van die der andere steden en dat blijkbaar een combinatie was van timmerlieden en metselaars, zij verwezen naar het archief van het gilde ¹⁾. Alleen vermelden we, dat dit „St Jozefgilde”, zoals het later genoemd werd, na de opheffing der gilden in de Franse tijd nog bleef voortbestaan als een ziekenkas, een instelling van onderlinge bijstand dus, welke het overigens in vroegere eeuwen ook reeds dikwijls geweest was ²⁾.

Het huis moet zowel blijkens de middelste gevelsteen, alsook volgens de bronnen ³⁾ in 1615 gebouwd zijn aan de Oude Vest (thans nr. 87), 6 huizen van de Jan Vossensteeg in de richting van de Mare, kennelijk op huisplaatsen, welke kort tevoren waren uitgegeven, toen bij de noordelijke uitbreiding van de stad in 1610 de walmuur daar ter plaatse gesloopt was. Als eigenaar stonden te boek : „DEECKEN ende HOOFTMANS vant gilde van de timmerluijden ende metselaers”.

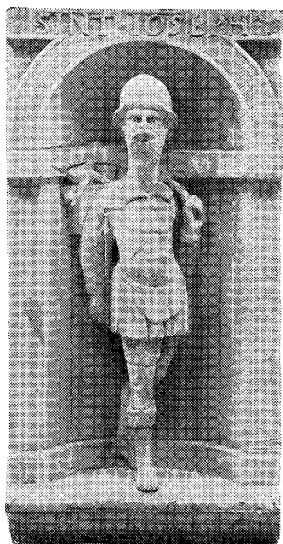
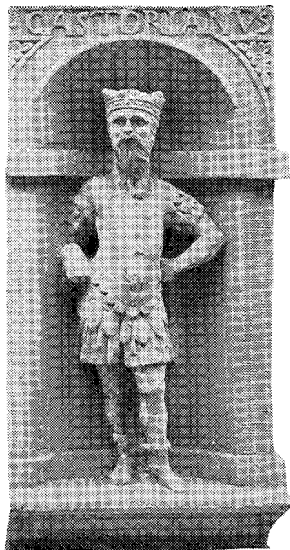
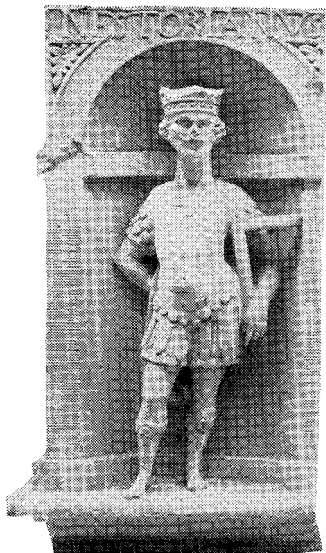
Ter goedkeuring van de door hen gewenste financiering van deze nieuwe bouw wendden deze lieden zich in 1616 tot de Gerechte, aanvoerende, dat zij een „bequaem ook chierlijck gemeen gildenhuys” gebouwd hebben, „t welck ten dienste niet alleen van ‘t voors. gilde, maer oock van alle de gemeente noodich was gebouwt te werden, welcke opbouwinge hen supplianten, boven de zes hondert ende vijftich guldens, bij verscheyden goetwillighe gildebroeders daertoe vereert, gecost heeft noch twaelff hondert gulden . . .” De gildebroeders zullen zeker plezier van dit inderdaad sierlijke gebouw hebben gehad, totdat het gilde werd opgeheven. In 1827 werd het huis blijkbaar geliquideerd, aangezien notaris J. VALK in dat jaar na aftrek van trek gelden de som van f 670.— uitbetaalde ⁴⁾.

¹⁾ J. C. OVERVOORDE, Archieven van de Gilden, blz. 127. Zie ook: Bibliotheek gemeente-archief, nr. 59880-59886 (nieuw).

²⁾ Zie extract notulen Burgem. en Wethouders van 28 Juni 1838, alwaar alle bijzonderheden betreffende liquidatie en bestemming van het kapitaal (vriendelijke med. v. mej. A. VERSPRILLE).

³⁾ Bonboek 6 f. 587 v°; Belastingboek B II f. 690 (Staat : 691) nr. 6.

⁴⁾ Gerechtsdagboek H. fol. 176. Gilde-archieven inv. nr. 1117 en nr. 1118 (vriend. med. v. mej. A. VERSPRILLE).

Cliché Hobby

Afb. 1. FRAGMENTEN UIT HET VOORMALIGE GILDEHUIS VAN DE TIMMERLIEDEN EN METSELAARS. — Kon. Oudh. Genootschap, Amsterdam.

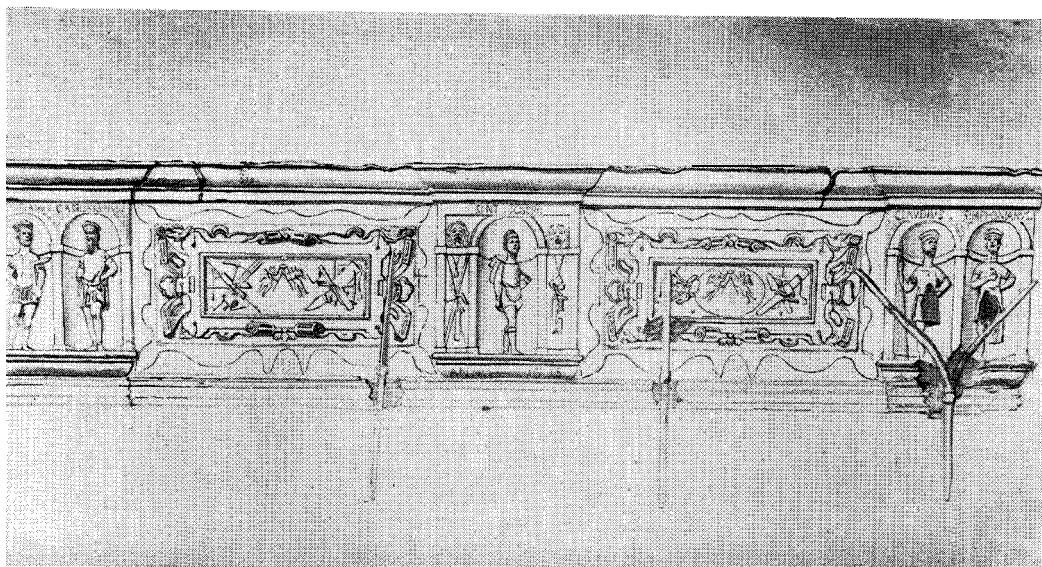

Foto Gem.-archief

Afb. 2. FRIES VAN HET GILDEHUIS. — Tekening Gem.-archief.

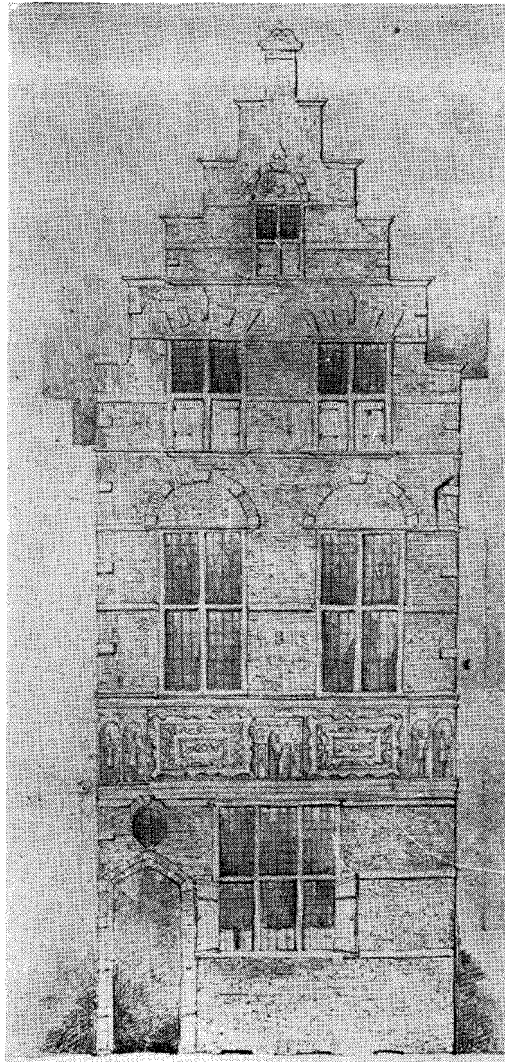

Foto Gem.-archief

Afb. 3. GEVEL VAN HET GILDEHUIS KORT
VOOR DE AFBRAAK. — Tekening Gem.-archief.

Blijkens de bewaarde tekeningen moet het een typisch vroeg-17de eeuwse gevel zijn geweest met drie verdiepingen, waarvan de bovenste achter de hoge trapgevel lag. Boven de voordeur en het daarnaast aangebrachte zes-licht lag over de volle breedte van de gevel een rijk gedecoreerd fries, geheel toepasselijk op de bestemming van dit huis, waaruit blijkt, dat het terstond voor het beoogde doel gebouwd werd.

In het midden van dit fries prijkt in een rijkelijk met timmergereedschap versierde nis St. Jozef, de beschermheilige der timmerlieden, terwijl op de beide uiteinden van het fries, in een dubbele nis, telkens de twee beschermers der metselaars en steenhouwers stonden. In de daar tussen gelegen stukken waren twee rechthoekige cartouches aangebracht in rijke rolwerk-ornamentiek, ieder met een liggend ovaal, waarop een door twee engelen gehouden en gekroonde passer, alsmede weer een overvloed van allerhande steenhouwers- en metselaarsgereedschappen.

De vier hier aangebrachte heiligen van de steenhouwers of metselaars waren Nestorianus, Castorianus, Claudius en Simphronianus, de z.g. Vier Gekroonde Heiligen of de bij alle bezoekers van Rome zo wel bekende Quatri Coronati, christelijke metselaars uit de tijd van Diocletianus, die onder de vervolgingen van deze keizer de marteldood vonden. Zowel in Italië, Duitsland als Engeland, maar vooral in de Nederlanden zijn zij vereerd. Men had behalve te Leiden ook nog te Amsterdam, Middelburg, Haarlem, Den Bosch, Gouda en Gent gildehuizen, welke met deze vier gekroonde heiligen versierd waren. Hier komen echter ook voor Severus, Severianus, Carpophorus en Victorianus of ook wel vijf in getal : Claudius, Castor, Symphorianus, Nicostratus en Symplicius ¹⁾ .

Dat St Jozef de schutspatroon der timmerlieden was, weet men nog heden ten dage ²⁾, maar die der steenhouwers,

¹⁾ Zie *Acta Sanctorum Bollandiana*, Novembris 111, p. 764 ; J. BRAUN, *Tracht u. Attribute der Heiligen in der Deutschen Kunst* (1943) kol. 409 e.v. ; Zie voor Gouda : C. H. PETERS, *Nederlandsche Stedenbouw* 11, afb. 411 ; H. BRUGMANS, *Het Staatskundig en Maatschappelijk leven der Nederlandse Steden*, afb. 108.

²⁾ Verg. het bord van het Haarlemse St Jozefgilde in het Frans Hals-museum aldaar (nr. 351) ; voorts voor het Haagse St Jozefsgilde: *Oud-Holland* 27 (1909) blz. 13 e.v.

nog wel vier in getal, zijn thans bijna geheel in vergetelheid geraakt.

Mogen de twee in effigie nog bestaande heiligen met hun collega-timmerman uit de donkere kelder van het Rijksmuseum terugkeren in de stad hunner herkomst en aldaar, zij het helaas niet meer aan de oorspronkelijke gevel (waar thans een banale 19de-eeuwse gevel staat), maar dan toch op een andere waardige plaats in ere worden hersteld ¹⁾).

E. PELINCK

BLADVULLING

Notulen van het Armkinderhuis.

Op Zondag 6 Januari 1737 zijn door haar Ed. Groot Achtbare die Heeren Burgermeesteren ontboden Regenten van dit godshuys en zijn daartoe gecommitteert geweest Gustaaf Daniel Lapla en Lourens Vergenst en is aangezegd, dat door de groote Vroedschap dezer Stad is vastgesteld en geordineert dat nu en voortaan alle kinderen met L e y d s e manufacturen zullen moeten worden gecleet.

Uit het archief van het Heilige-Geest- of Arme-Wees- en Kinderhuis afd. XIV n°. 1005.

¹⁾ De foto's van de beelden ontleend aan „Hobby”, tijdschrift voor verzamelaars, 11 (1948) blz. 137 e.v., alwaar de heer H. W. ALINGS deze stenen voorlopig publiceerde.

KERKVISITATIE

In de Nederd. Hervormde Kerk worden de gemeenten op geregelde tijden bezocht door voor dat doel benoemde „Kerkvisitatoren”. De leden van de daartoe aangewezen commissie hebben dan een samenkomst met predikanten en kerkeraadsliden. De boeken die men verplicht is bij te houden worden bij die gelegenheid overgelegd.

Dat men in vroegere jaren zich blijkbaar vlug kon verplaatsen blijkt uit 't volgende staatje, dat in een der boeken van de voormalige classis Woerden of Over Rhijnland gevonden werd :

Kerkvisitation 1768, den 16 Mey

voormiddag	8 uur	Alphen
	9	„ Swammerdam
	10	„ Bodegraven
	11	„ Woerden
	12	„ Waarder eten
namiddag	4½	„ Sluipwijk
	6	„ Waddinxveen
	7	„ Reeuwijk slapen

17 Mey Dinsdag

voormiddag	10 uur	Oudshoorn
	11	„ Langeraar
	12	„ Aarlanderveen eten
namiddag	4½	„ Nieuwkoop
	5½	„ Noorden
	6½	„ Sevenhoven
	7	„ Nieuwveen slapen

18 Mey

voormiddag	10	„ Calslagen
	11	„ Leimuiden
	11½	„ Oudewetering
	12½	„ Rhijnsaterwoude

F. A. LE POOLE

EEN ERVARING VAN BILDERDIJK ALS ADVOCaat

In 1759 trouwde de Leidsche garentwijndersknecht **ABRAHAM DE ROS** met **CATHARINA SLOOTS**. Tusschen 1761 en 1782 werden er uit dit huwelijk elf kinderen geboren, Het gezin verkeerde op den duur in armoedige omstandigheden en de vrouw trachtte daarin verbetering te brengen door een **fruit**-handeltje te drijven. Na eenigen tijd liet het echtelijk geluk zoo veel te wenschen over, dat de Leidsche schepenen zich met de „differenten” tusschen man en vrouw b. moeien moesten ; **ABRAHAM DE ROS** beschuldigde zijn vrouw van herhaalde dronkenschap en deze klaagde over het onhebbelijke humeur van haar echtgenoot. Twee gecommiteerden uit de schepenen slaagden in 1784 er in de partijen eenigszins te verzoenen ; zij bepaalden echter, dat, zoodra een der echtelieden opnieuw met gegronde klachten zich tot schepenen zou wenden, dezen tot een scheiding zonder 'vorm van proces zouden overgaan. Veel heeft deze bedreiging niet geholpen, want op 19 Juli 1784 veroordeelden de schepenen **CATHARINA SLOOTS** tot een jaar harden arbeid op 's-Gravenstein, daar zij na herhaalde waarschuwing „op eene allerhooggaande wijze” zich aan drank was blijven te buiten gaan, zoo zelfs, dat er groot brandgevaar „en andere ongemakken” te duchten waren. In 1786 beschuldigden de echtgenooten elkaar van herhaalde dronkenschap ; beiden wenschten toen echtscheiding. Met lankmoedig en verstandig beleid hebben de schepenen getracht het ongelukkige gezin te redden.

Temidden van al deze narigheid trof de ouders het ongeluk, dat de zesjarige **ABRAHAM** te water raakte en verdronk ; het kind is in de week van 12—19 April 1783 te Leiden op het Papegaaibolwerk begraven.

Deze gebeurtenis gaf aanleiding tot een meeningsverschil, waarin Mr. W. **BILDERDIJK** betrokken werd. (Notulenboek van Schout en Schepenen, R.A. 150, boek 13, f° 367 e.v.)

Op 28 April 1783 schreef de jeugdige advocaat **BILDERDIJK** uit 's-Gravenhage den volgenden brief aan een van de **Leidsche** substituut-schouten, **Mr. BARTHOLOMEUS JACOBUS VAN MEURS**.

— De huysvrouw van zekeren **ABRAHAM DE Ros**, te Leyden in de Marsmansteeg woonende en aldaar een fruit-winkeltje doende, heeft zich deezen morgen by **Heeren** Commissarissen van den Hove beklagd, dat zy, op den 13den laatstleeden het ongeluk gehad hebbende, dat haar kind verdronken is, alvorens hetzelfde te mogen doen begraven aan **UEd.** een somme van f 82:4 heeft moeten betalen, en thans nog van wegens **UEd.** aangesproken is tot voldoening van 24 st., die in de voorsz. somme te min bereekent geweest zouden zyn, het geene in den bedroefden toestand, waar in deeze luiden verseeën, niet alleen ten hoogsten grievend voor hen is, maar in aanmerking van hun bekrompen omstandigheden (die door de afvordering van een zoo zware som gelds, welke zy niet in staat geweest zyn byeen te brengen dan door het verpanden van hun goed en met stilstand van een aanmerkelyk gedeelte hunner sobere kostwinning, geweldig geägggraveert zyn) van de uiterste hardheid, om niet meer te zeggen.

Het is uit dien hoofde, dat welgemelde **Heeren** Commissarissen als ten sterkste gesurpreneert wegens een zodanige handelwys omtrent lieden van welke men hier ter plaatse in gelyken gevalle niets zoude afvorderen, my gelast hebben **UE.** Hunnentwegen te schryven, ten einde Uwe informatie op dezen te bekomen en ik acquiteer my des met te meerder genoeg, daar ik niet twyffel, of er zal in het afeischen van de voorsz. som eenig wanbegrip plaats gehad hebben, hetwelk ik my vleie dat **UE.** conform aan de menschlievende en aequitable intentie van welgemelde **Hun Edel Mogenden** de humaniteit en cordaatheid wel hebben zal van zonder ulteriore demarche te repareeren.

In afwachting van Uw andwoord zoo dra mogelyk onderschryf ik my met billyke achting etc. —

Op 29 April 1783 antwoordde de substituut-schout als volgt.

— Met veel surprise vernam ik uit Uwe letteren, dat de

vrouw van A. **DE ROST** zich aan H.H. Commissarissen van den Hove zoude hebben beklagd over de afvordering der penningen voor het begraaven van haar verdronken kind, en met indignatie Uwe zylingsche insinuatie als of ik voor den exacteur van een burger in dit geval te houden was. Ik zoude, had UWEd. niet voorgegeeven uit naam van H.H. Commissarissen (hoe wonderbaar en ongeloofelyk my dit ook voorkoome) te schryven, Uwen brieff mogelyk geheel anders beantwoorden ; dan nu zal ik alleen melden, dat ik de penningen, zoo als dezelve jaaren herwaards, lange voor Uwe en myne geboorte, wegens gedaene schouw van een drenkeling betaald zyn, op *ordre* heb ingevorderd.

Hier meede UWEd. missive (zoo veel my raadsaam dunkt) meenende beantwoord te hebben ben ik met de aan UWEd. verschuldigde agting etc. —

Een dag of tien later kreeg de Leidsche hoofdofficier, Mr. J. H. **VAN DER MARCK**, een brief van den procureur-generaal bij het Hof van Holland, Mr. **YSBRAND 't HOEN**, waarin deze meedeelde, dat de Heeren Commissarissen over den inhoud van het antwoord van **VAN MEURS** „niet zeer voldaan” waren en tevens „gesurpreneerd over de disrespectueuse rescriptie op een missive, door een jong advocaat in naam van Hun Ed. Mog. in decante termen geschreven”. Commissarissen hadden, onder overlegging van de stukken, de meening van het Hof gevraagd. Dit college vond het een „grote hardigheyd” zulk een som van behoeftige, ongelukkige ouders te vorderen en was niet „gestigt” over het antwoord van den onderschout. Het Hof vertrouwde, dat de hoofdofficier deze meening deelde en alsnog een gunstige regeling voor de ouders van het verdronken kind zou willen maken. De onderschout verdiende een réprimande. In 's-Gravenhage nam men voor een lijkschouwing als de hier bedoelde geen geld.

De hoofdofficier stelde de Leidsche schepenen in kennis van dezen brief. Zij besloten de klacht over het gevorderde geld voor kennisgeving aan te nemen en aan den hoofdofficier de beantwoording van den brief uit Den Haag over te laten.

In dit antwoord, gedateerd 14 Mei 1783, deelde Mr. **VAK DER MARCK** mede, dat hij **VAN MEURS** over het geval onderhouden had. Deze was „ten uitterste gevoelig” geweest

tegen den advocaat **BILDERDIJK**, daar **BILDERDIJK** hem blijkbaar aanzag voor iemand, die de burgerij op een indirecte wijze geld afperste. **VAN MEURS** kon niet aannemen, dat **BILDERDIJK'S** lastgevers hem opgedragen hadden in zijn brief zulke „laesive termen” te gebruiken en evenmin om op een simpele aanklacht iemand als schuldige te behandelen. **BILDERDIJK** was niet bevoegd zich zoo te „emancipeeren” tegen iemand, wie hij ook zij, en vooral niet tegen een ambtenaar, die slechts de gegeven orders had ten uitvoer gelegd. **VAN MEURS** had ten slotte verzekerd, dat hij voor de Commissarissen van het Hof van Holland alle vereischte respect had en zulks bij iedere gelegenheid zou toonen.

VAN DER MARCK eindigde zijn brief met de laconieke mededeeling, dat de schouwkosten met voorkennis en op bevel van schout en schepenen werden geïnd en dat hij aan dezen kennis had gegeven van de missive van den procureur-generaal.

Hiermee was de zaak afgedaan. De Leidsche regeering trok zich natuurlijk niets aan van de gegronde aanmerking uit Den Haag op haar verordening.

Het tweede gedeelte van **BILDERDIJK'S** brief bewijst, dat hij als pleitbezorger nog iets kon leeren. Hij opende zijn spel zwak door te verklaren niet te twijfelen aan een „wanbegrip” (d.i. misverstand) bij de invordering van het schouwgeld. **BILDERDIJK** liet in zijn verontwaardiging niet de mogelijkheid open, dat de Leidsche onderschout niets anders gedaan had dan een bestaande bepaling toepassen, welker billijkheid deze niet te beoordeelen had. Hij sneed zich zoodoende een eventueelen terugtocht af en maakte aan de Leidsche autoriteiten terugbetaling van een deel van het geld vrijwel onmogelijk, daar dit op ongelijk erkennen zou lijken.

Waarschijnlijk heeft **BILDERDIJK** door het verhaal van de vrouw het een en ander betreffende het gezin van **ABRAHAM DE ROS** geweten of vermoed. Het zal hem opgevallen zijn, dat niet de vader van het verdronken kind doch de moeder de klacht indiende. De toon van zijn brief pleit voor **BILDERDIJK'S** goedhartigheid. Overgevoelige menschen als hij zijn gauw verontwaardigd en moeten zich uiten. Maar **BILDERDIJK** gaf in dezen brief ook blijk van twee van de eigenschappen, welker gevolgen zijn leven vaak vergald hebben, nl. gebrek aan tact en overschatting van zichzelf.

H. A. HÖWELER

HET OUDE KERKHOF TE KATWI JK-AAN-ZEE

Sedert het midden van de XVIIIde eeuw werd, vooral onder invloed van de opkomende „patriotse” denkbeelden, maar ook gestimuleerd door redevoeringen en verspreiding van pamfletten de tegenzin in het begraven in de kerken groter. En als gevolg hiervan hebben vele „fatsoenlijke lieden” als baanbrekers een begin gemaakt. Zij zijn een enkel graf buiten het kerkgebouw gaan verkiezen, waarna, toen de belangstelling voor het begraven in de open lucht groeide en zich nog meer algemeen verspreidde, gehele kerkhoven zijn aangelegd, die dan veelal zelfs op een tamelijke afstand van het bebouwde centrum van stad of dorp ontstaan zijn.

In mijn boekje over de oude Nederlandse grafsteen heb ik de ontwikkeling van dit verschijnsel nader uiteengezet en aan de hand van een aantal voorbeelden toegelicht. ¹⁾ Zonder hier in herhaling te willen treden, wens ik er hier echter aan te herinneren, dat in de omgeving van Den Haag het kerkhof „Ter Navolging” verscheen, dat er bij Amsterdam twee bijzondere begraafplaatsen aangelegd werden, te weten onder Diemen en Muiderberg (de z.g. „Familie-begraafplaats”) en het is daarom begrijpelijk, dat de belangstelling ten deze in een stad van betekenis als Leiden, stellig niet kon achterblijven ! Voor Leiden zou het Katwijk worden, waar een bijzonder kerkhof moest verrijzen en het is duidelijk, dat hier naar het Haags-Scheveningse voorbeeld, het begraven aan de hooggelegen duinkant gestimuleerd werd, vooral omdat in de in het algemeen op laag niveau gelegen directe omgeving der stad, ook al door een tamelijke intensieve verdeling der gronden, de keuze tussen geschikte plaatsen gering was.

Te Katwijk aan Zee was het de Gereformeerde (later Nederl. Hervormde) Gemeente, waarvan de stichting van het particuliere kerkhof uitgegaan is. Men behoorde daar onder de eersten, want reeds in **1791** kwam de nieuwe begraaf-
-.

¹⁾ „Steenen Charters”, 4de druk, Amsterdam 1948, bl. 10, 11.

plaats tot stand. De afwerking was strikt eenvoudig, ja, bijna simpel te noemen en omheind door een stenen muur, besloeg de nieuwe inrichting een nagenoeg vierkant terrein. De gekozen plaats 'lag in het duin, oorspronkelijk volkomen temidden der z.g. „wildernis”, maar thans kan het bij de stichting beoogde doel : een kerkhof te bezitten buiten de bebouwde kom allerminst meer gezegd worden bereikt te worden. Dit houdt verband met de aanzienlijke uitbreiding, welke het dorp Katwijk aan Zee in de laatste eeuw ondergaan heeft, immers het tegenwoordige kerkhof ligt binnen het vak Schoolstraat. Zuidstraat, Plantsoen, R. v. Limburgstraat en Varkevisserstraat finaal ingebouwd. En het „nieuwe”, eenzaam gelegen kerkhof van 1791 is dan ook juist in verband met dat „volbouwen” van de omgeving, voor ter plaatse bekenden, zelfs nog moeilijk te vinden. . . .

Een eenvoudig kerkhof behoeft nog geenszins een lelijk kerkhof te zijn, maar van de Katwijkse oude begraafplaats kan zeker niet gezegd worden, dat het, zoals b.v. stellig wel geldt van „Ter Navolging” te Scheveningen, enige schoonheid bezit of ook, dat het zijn oude karakter bewaard heeft, behalve dan in enige laatste en schamele restantjes van oud-Vaderlandse tuin-begroeiing in de vorm van heggen van z.g. palmboom en van schelppaadjes. De gewrongen, min of meer rommelige klasse-onderscheiding en de in bakstenen randjes ingemetselde serie-graven van een regelmaat, die aan honingraten (!) doen denken, alles geplaatst in een volmaakt kale omgeving en met uitzicht op achterhuizen en -erven, veroorzaken eerder dat de plaats afstotend werkt.

Naast de entree is in de Noordmuur een sterk uitgesleten *gedenksteen* ingemetseld, die van de stichting van 1791 als volgt mededeling doet :

GEBOUWD 1791
ALS KERKMEESTEREN WAREN
TEUNIS VARKEVISSER JACOB z.
HUIG KRUYT BASTIAANS z.
GERRIT VARKEVISSER REIN z.
LEENDERT VLIELAND WILM z. 1)

1) Ik dank mevrouw M. L. H. Eerdbeek-Claassen te Katwijk-aan-de-Rijn zeer voor de vriendelijke wijze, waarop zij mij bij het lezen van de inscripties behulpzaam was, zomede ook de heer W. J. J. C. Bijleveld te Oegstgeest.

Biedt dus het kerkhof, behalve deze gedenksteen betreffende zijn stichting, uiterlijk weinig aantrekkelijks, zeker is daar belangwekkend de aanwezigheid van een vrij groot aantal oudere *grafzerken*. Hoewel deze stenen meestal van opschriften in goede, zuivere Romeinse letters zijn voorzien, bleven toch alle vrijwel zonder beeldhouwwerk. Ofschoon zij, uit een kunsthistorisch oogpunt bezien, derhalve van ondergeschikte betekenis blijven, zijn sommige toch zeker niet zonder *historisch* belang, want enige bekende figuren uit onze geschiedenis, waaronder een vrij groot aantal Leidse hoogleraren, vonden onder de zerken van dit oude kerkhof hun laatste rustplaats.

Van de oudste zerken, die ik ter plaatse aangetroffen heb, bied ik hierbij een opsomming aan, onder het motto „colligite fragmenta, ne pereant”. Ik verzamelde de gegevens omdat de meeste inscripties nog nimmer gepubliceerd werden en anderdeels omdat dit kerkhof — volkomen ten onrechte — op onze monumentenlijst niet voorkomt en het, aangezien de instelling nog voortdurend in gebruik is, niet ondenkbaar is dat mettertijd menig belangrijk object van die grafstenen plotseling verdwenen blijkt te zijn.

De catalogus moge hier dan volgen, ingericht met dien verstande, dat onder de nummers zoveel mogelijk gegevens naar bestaande literatuur over de betreffende personen vermeld zijn en dat achter de tekst van elke inscriptie, als dit doenlijk was, ook het *grafnummer* is medegedeeld, ontleend aan het register der administratie van het kerkhof. ¹⁾

1. CASPAR DE **FREMERY** — (G. 36)
(Zie Ned. Patriciaat XXXIII, blz. 148 sub VIII d.)

2. GYSBERT VAN **WIERINGEN** / Schreev / Nog in mijn leeven,
/ en dood te minder / Iemand te geeven / eenige hinder ;
/ deed mij verkiezen / voor mij en mijn naaste / Tot niemands
ver / Hier deez Grafplaats / Overleeden / te Rhijnzater-
woude / den 31 van October / en alhier begraven / den 6 van
November 1804 — (36 D.)

3. S. **DEDEL** / Oud Schout Bij Nagt / J800 — (L[ittera]
F N[º] 37). (Vgl. Ned. Adelsboek 1941, blz. 172 sub XIII bis.

¹⁾ Register der Begraafplaats onder beheer der Kerkvoogdij der Ned-Herv. Gemeente te Katwijk aan Zee, aangelegd in het jaar 1793 (geen inventarisnummer) .

Hij was geb. Amsterdam 18 Dec. 1736, † Leiden 15 Oct. 1800.
— Het Register ¹⁾ vermeldt : „eigen Jan Dedel Secret. van
de Militaire Willems Orde.)

4. BREYDEN / BAGJE / 1804

5. KERKHOOVEN—(no. 37 H.)

6. Ms. SAMUEL—(45.)

7. LAVR. / SANTENIO / CIO 13 CCIIC/APX—(..M.)

(De Griekse toevoeging achter het jaartal duidt op zijn
functie van curator Academiae Lugd. Bat. Hij † 9 April 1798 ;
zie blz. 132 C. A. SIEGENBEEK VAN HEUKELOM-LAMME e.a.
„Album Scholasticum”, Leiden 1941.)

8. Mr. JACOB GERLINGS—(n°. 32 G.)

9. C. DE GIJSELAAR—(32 F.)

(De befaamde pensionaris van Dordrecht Mr CORNELIS
DE G., † Leiden 29 Mei 1815; vgl. Ned. Patriciaat XXII,
blz. 181 sub XI.)

10. VAN DAM.

11. Hier Rust/ Vrouwe SARAH WOLF geb: BARKEY /Over-
leden den 7 Mey 1824 / te Leyden. — (Litt. 1. n°. 31.)

12. S. A. FABER / Lt. Colonel. — (tegeltje.)

(Als kapit. der Artillerie, bevelvoerend over een detachement op Fort Rammekens, was hij omzijnverzet door Koning
Lodewijk tot luit. kolonel bevorderd, vgl. J. BOSSCHA's
Neerlands Heldendaden te Land, 111, 1ste stuk, Leeuwarden
1873, blz. 210 noot I.)

13. 1. A. DE MEYER / a°. 1827. — (tegeltje als voren.)

14. Hier Rusten / Mr. ADRIAAN LOUIS / VAN LELYVELD /
Overleden den 19 Juny 1821 / Vrouwe SARA MARIA DOZY /
Geb. VAN LELYVELD / Overleden den 6 Dec^e 1828—(G. 26.)

15. J: H: VAN DER PALM / Overleden / 8 September 1840.
— (n°. 31. H.)

(Het Register vermeldt : „1819 Prof. JOANNES HENRICUS

¹⁾ Register der Begraafplaats onder beheer der Kerkvoogdij der Ned.-
Herv. Gemeente te Katwijk aan Zee, aangelegd in het jaar 1793 (geen inven-
tarisnummer)

VAN DER PALM. 1819 den 18 Nov. zijn Ed. zoon Begr. genaamd **HENDRIK ALBERT VAN DER PALM** oud 17 jaar, 3 d. — 1835 den zo Jan. deszelfs beendere in een kistje gelegd in het graf. — 1835 den 22 Jan. zijn Weleerwaarde vrouw **ALIDA BUSSINGH** in den ouderdom van 69 jaaren — 1840 den 12 Sept. De Weleerwaarde Heer Prof. J. H. **VAN DER PALM.** — Zie voorts „Album Scholasticum” t.a.p. blz. 116.)

16. CATH: CORN: v: ECK / Vrouw-v: D: Heer / JOH: CLARISSE / — (28. K.)

(Zij was de echtgen. van Prof. **JOANNES CLARISSE**, hoogleeraar te Leiden, † 1846, vgl. „Album Scholasticum” t.a.p. blz. 30.)

17. P. S. **CROMMELIN** — (H n°. 28)

18. C. J. **LUZAC** — (n°. 27 lett..)

19. **BRONKHUYZE.** (25)

20. C. J. **BRASCAMP.** — (Lt. K. n°. 36).

21. **SYBRAND HERINGA.** Jz. / Predikant te Leyden / Geboren 23 February 1764 / Gestorven den 22 November 1801. — (36. H.)

22. F.O.S. — (n°. 33. K.)

23. D.E L — (n° 33. 1.)

24. Hier is Begraven / D. Heer **KRIJN / DORREPAEL.**

25. Hier is begraven / **MARLITJE DORREPAEL** / eenige dogter van / **DH. KRIJN** ende Joff. / **AVA BIESSEN** overleden / den 24 Augusti 1811 oud / 9 Jaeren 6 Maenden.

26. D. R. **WYCKERHELD BISDOM** / Obiit 3 April 1814 / en zijne Huisvrouw / **DIGNA WENDILIA MEYERS** / Obiit 10 April 1814.

(Mr. **DIRK RUDOLF W. B.**, hoofdschout en burgemeester v. Leiden ; vgl. Ned. Patriciaat IV, blz. 44 sub VI bis.)

27. **ADRIAAN KLUIT / HENDRIK KLUIT** / van / Rhijnsaterswoude / **HENDRIK PROVO KLUIT** / 1860 / **CATHARINE WENDELINA JACOBA PROVO KLUIT** / Weduwe **SAMUEL TAUDIN CHABOT** / Geb. 8 November 1843. overl. 1 Augustus 1897 — (kleine, moderne zerk.)

(Prof. A. **KLUIT**, een bekend ijveraar tegen het begraven

in de kerken, kwam, hoogleeraar te Leiden zijnde, om bij de Ramp van Leiden op 12 Jan. 1807 ; vgl. „Album Scholasticum”, t.a.p. blz. 88. Zie ook Prof. P. J. **BLOK** en Prof. W. **MARTIN** „De Senaatskamer der Leidsche Universiteit”, 2de dr. Leiden 1932, blz. 76.)

28. D, C, **VAN DER KEESSEL**.

(Prof. **DIONYSIUS GODEFRIDUS v.d. K.**, hoogleeraar te Leiden, † ald. 7 Aug. 1816 ; vgl. „Album Scholasticum” t.a.p. blz. 84. — Het Register vermeldt :

„De Heer prov. **DIONYSIUS GODEFRIDUS VAN DER KEESSEL**, en Mejuv. **SUZANNA MARIA BODEL** te Leiderdorp.

„1811 den 31 Oct. Daarin begraven : Zijne Huisv. „**CATHARINA ADRIANE BODEL**”.

„1815 den 25 Aug. Begraven Mej. : **SUZANNA MARIA BODEL**. „Dit lijk is onder het bovengemelde geplaatst.”

„1816 den 10 Aug. Den WEd. Gel. Heer Prov^s **DIONYSIUS GODEFRIDUS VAN DER KEESSEL** in den ouderdom van „78 jaaren begraven”. — Zie voorts Prof. P. J. **BLOK** en Prof. W. **MARTIN** „De Senaatskamer der Leidsche Universiteit”, Leiden 2de dr. 1932, blz. 72.)

29. **N. SMALLENBURG** — (klein zerkje.)

(Prof. Mr. **NICOLAAS SMALLENBURG**, hoogleeraar te Leiden, † 20 Juli 1836 ; vgl. „Album Scholasticum”, blz. 144 ; „De Senaatskamer”, t.a.p. blz. 127 en Ned. Patriciaat XI, blz. 263 sub V.)

30. **ELISABETH SMITS** / Weduwe / **PAULUS DU RIEU**.

(Hij was curator Acad. Lugd. Bat., † 29 Nov. 1857 ; vgl. Album Scholasticum blz. 126 en Nederl. Patriciaat 1937, blz. 224.)

31. **DILLIE** — (n°. 31. D. ; klein zerkje.)

32. Hier Rust / Vrouwe S. **MACQUELYN** / Wed. de Heer I. **VAN POLANEN** / Geb. den 19 September 1730 / Overleden / Den 13 Maart 1817.

33. Ne-post-mortem-vivis-nocerent / hoc-monumentum-extra-urbem-et-sub-dio / sibi-et-coniugi-optimae / **PAULINAE CORNELIAE MOVNIER** / vivus fecit / **IONA GVILIELMVS TE WATER** / A M D CCCVIII — (34.)

(Prof. J. W. **TE WATER**, hoogleeraar te Leiden, † ald. 19 Oct.

1822 ; vgl. „Album Scholasticum”, t.a.p. blz. 173 en „De Senaatskamer”, t.a.p. blz. 145.)

34. J. VAN VOORST.

(Prof. JOANNES VAN V., hoogleraar, tevens bibliothecaris,
† 29 Juli 1833 ; vgl. „De Senaatskamer” t.a.p. blz. 108 en
„Album Scholasticum”, t.a.p. blz. 166.)

35. Graf van / Prof. N. G. OOSTERDIJK / te Leiden / 1807.

(Prof. NICOLAAS GEORGE O., hoogleraar med. faculteit
em. 1815, † 3 Sept. 1817, vgl. „De Senaatskamer”, blz. 91/2
en „Album Scholasticum”, blz. 113.)

36. AGATHE CLOTILDA KRABBE / Geb. / Baronesse COLLOT
D'ESCURY / Overl. te Leiden d. 12 Jan. 1851 / CHRISTIAAN
KRABBE / Geb: 21 October 1807 / Overl: 21 Augustus 1886.

— (Let. F. n°. 23.)

(Vgl. Ned. Adelsboek 1941, blz. 124 sub X,3.)

37. Wapen; een dwarsbalk, beladen met drie rozen en ver-
gezeld van drie leeuwekoppen, 2 en 1 ; helm ; helmteken een
uitkomende leeuw. — HENDRINA JOHANNA VAN SYSEN /
Wed^w wijle den Wel Edl. / Gest^t Heer Maior / JOSEPH
GERARD. / Overleden den 6 Jan: 1828 / JOHAN WILLEM
LODEWIJK / GERARD VAN SYSEN / Overleden den 17 Jan.
1828. — (n°. 27 D)

38. Familie Graf / van / GERARD VAN SIJSEN — (klein
zerkje.)

39. De Familie / KUYS / En / BRONKHUYZE / 1853. —
(kelder)

40. KNEPPELHOUT — (een hoge kelder.)

(Vgl. Ned. Patriciaat III, blz. 203 evv.)

41. RUDOLF BERNARDUS HIRSCHIG / 19 Aug. 1812 / 1896
Vrouwe VAN DONGEN / Echtgen. van / Dr. RUDOLF
BERNARDUS HIRSCHIG / Geb. 30 Jan. 1823 / Overleden den
16 I. 1898.

42. W. H. E. BARON VAN BALVEREN / Overleden te Leyden
/ 18 Junij 1852 — (n°. 23 let. 1.)

(Vgl. Ned. Adelsboek 1940, blz. 106 sub 7.)

43. G: R: DILSTRA wed. VAN DER VEEN / Geb. 1786 Overl.
1852 / Dood waar is Uw prikkel / . . . 55 / J. C. HENTZEPETER

/ in leven Predikant te Heinenoord / Berkel en Rodenrijs
 Katwijk / aan Zee en laatstelijk te Middelburg geb. 6 Sept.
 1812 / Overl: 29 Oct. 1853 / Want Ik Weet Mijn Verlosser
 / leeft Job 19—2— / W. G. VAN DER VEEN wed. J. C.
 HENTZEPETER / Geb. 18 Oct. 1806 Overl^a 5 Nov^m 1865 /
 En God Zal Alle Tranen Van Ha/re Oogen Afwischen.
 Openb. 21 vs. 4. — (no. 23 lett. H.)

44. Jonkvrouw HENDERIKA WILHELMINA / CANNAARTS /
 Overl. te Leiden 9 April 1850 / HENRINA ANNA VAN SEPPEN-
 WOLDE / Huisvrouw van N. C. DE GIJZELAAR / Overl. te
 Doesburg 18 Maart 1866 / NICOLAAS CORNELIS DE GIJSELAAR.
 / Overl. te Leiden 15 November 1873 — (K. 24.)
 (Vgl. Ned. Patriciaat XXII, blz. 181 sub 3.)

45. Mr. J. DELFOS. — (1 Kl. Let. G n° 21)

(Het Register vermeldt : „Dubbel Graf 33 K.¹ de Heer
 JAN DELFOS te Leyden. — 2. Febr. 1813 ABRAHAM. DELFOS
 „ JANSZ begr. — 11 Sept. 1815 JAN DELFOS oud 68 jaaren,
 „2. — 8 Nov. 1828 HENRICUS DELFOS oud 50 jaaren — 1833—
 „17 Jan. ANNA ALIDA LANDWERTS, 88 jaaren Wed. van
 „ JAN DELFOS — 33 K. dezelve JAN D. — 1869. 22 Junij
 „begraven ANNA MARIA DELFOS, — 1869. 16 December,
 „begraven BERENDINA DELFOS oud 87 jaaren van Leiden“.)

46. De Familie LE POOLE / Joh^s: 11 vers 25.

47. HOFSTEDE — (kleine zerk.)

48. RIETVELT — (als voren.)

(Zie sub 51.)

49. CAREL ANTONIE KRUZEMAN / Overl. te Leiden den
 11 Jan^w. 1851. — (Let. E. 23.)

(Vgl. Ned. Patriciaat VI, blz. 199 sub VI ter.)

50. Vrouwe P. G. DE WITT, / Wed: C. A. DE FLORIMONT
 / Overleden den 29 Dec. 1829. — (B. 26.)

51. 1: G: RIETVELT / Generaal Majoor / Overleden / Den
 14 Juny 1828. — (27 A)

(Het Register vermeldt : „1828 Den Hoog Edele Ge-
 „strengen Heer JACOBUS GISEBERTUS RIETVELT. Begr. 1828
 „Den 19 Aug. Zijn Hooged. Gestr. in den ouderdom van ruim
 „78 jaaren“. Hij vocht als kolonel in Noord-Holland in 1799,
 nam deel aan de slag bij Bergen en bracht de veroverde
 vaandels aan het Uitvoerend Bewind, vgl. J. BOSSCHA

„Neerlands Heldendaden te Land”, III, 1ste stuk, Leeuwarden 1873, blz. 131 en 146 noot 1. Zie sub 48 hiervoor.)

52. HACKSTROH—(27.)

53. **SOPHIA THEODORA** / **BODEL NYENHUIS**, / geb. — **TYDEMAN** / geboren 8 December 1802 / Getrouwd 14 Augustus 1822 / Gestorven 20 July 1825 / Zaad door God gezaaid / om tegen den Dag des Oogstes / te rijpen / Klopstock. (D.28.)

54. **P. LISMAN**

55. **I. M. SALOMON** / geb. **HUYGENS** / Overl. 25 Febr. 1827 — (N°. 30 G.)

56. **BORGER**—(F.30.)

(Het Register vermeldt: „1820 Den Hooggl. Heer **ELIAS** „**ANNES BORGER**. — 1820 den 14 Febr. Deszelfs Huisvrouw „**Vrouwe CORNELIA SCHELTEMA** oud 35 jaar begr. ¹⁾ — 1820 „den 17 Oct. Deszelfs eerste Huisvrouw **Vrouwe ABRAHAMINA** „**VAN DER MEULEN** oud 34 jaar, zijnde sedert den 27 Juny „1815 in de Hooglandsche Kerk te Leyden begraven en nu „in dit graf overgebracht bij de gelegenheid van het be- „graaven van Haar Man den Hooggeleerden Heer **ELIAS** „**ANNES BORGER** in den ouderdom van 36 Jaaren. — 1846 „den 9 Aug. Mejuv. **ANNA MARIA** **VAN DER MEULEN** oud „70 jaar. — 1846 den 1 Sept. zijn de drie bovenste lijken „geschud en de beenderen in een kistje in het graf gelegd. — „1846 den 1 Sept. **GIDOFRIDUS JOANNIS SCHACHT** oud 81 jaar „begr. — 1848 den 3 Jan. Mejufv. ongetrouwd oud 69 jaar „genaamd **CLARA PETRONELLA HENDR. VAN DER MEULEN** „begr. 1882, 4 Aug. Dit graf geschud. — 1882. 5 Aug. be- „graven **PETRUS ABRAHAM BORGER** oud 67 jaren.

Prof. E. A. BORGER, hoogleraar te Leiden, † 12 Oct. 1820, vgl. „Album Scholasticum”, blz. 2 0. Senaatskamer pg. 34/5.)

Mr. J. BELONJE

¹⁾ De heer **W. Haasnoot** te Katwijk aan Zee, die mij de gegevens uit het Register verschaftte maakte mij opmerkzaam op het slot van een brief van prof. E. A. Borger aan diens moeder na het sterven van zijn vrouw in het kraambed:

„Ik heb een graf gekocht in Catwijk, daar rust Kee onder den vrijen „hemel. Het kindje, dat reeds begraven was in de Kerk heb ik latenopgraven „en bij zijn moeder in de kist gelegd! Hier moet ik eindigen of ik val van „mijn stoel. UED zoon Borger” (vgl. zijn bekende ode „Aan den Rhijn”).

DE GEDUCHTE RAMP DER STAD LEIDEN VAN 1807

In mijn bezit is een geschriftje, waarvan de inhoud in deze tijd na de laatste wereldoorlog nauwelijks meer indruk op ons maakt. Het draagt tot titel : De geduchte Ramp der stad Leiden, godsdienstig beschouwd, of : Leerrede over Lucas **13 : 1-5**. Den 25 Januarij **1807** uitgesproken door Ds. **v. VOORST** Leraar bij de Gereformeerde Gemeente te Amsterdam. Te Amsterdam, bij **REINIER VAN LOCHEM**, boekverkoper op den Nieuwendijk. Aan de binnenzijde der titelpagina de mededeling : Kerkelijk goedgekeurd.

Deze wijldopige als Leerrede bedoelde beschouwing bevat enige passages die echter voor de locale geschiedenis nog enig belang hebben.

Ds. **v. VOORST** voelde zich persoonlijk zeer dicht betrokken bij het gebeurde. Uit de tweede afdeling van zijn preek vernemen we, dat hij zich gedurende zes jaar te Leiden op zijn ambt heeft voorbereid en er naderhand op een kwartier uur afstand en wel te Leiderdorp, drie „begeerelijke jaaren” gesleten heeft ; hij heeft er dus vrienden en bekenden, maar ook een enige broeder wonen, die zelfs tevoren een huis bewoond heeft, dat nu boven zijn ongelukkige inzaten, te weten „de braave Professor **KLUIT** en zijne Echtvriendin”, is ingestort. Hij begint zijn Voorbericht aldus :

„Toen het gerucht, Dinsdag den 13 Januarij 1807, tot mij kwam, dat, door het springen van een Schip met kruid, Leiden, en vooral het Rapenburg, voor een groot gedeelte was omgekeerd en tot puin vergruisd, was ik dewijl mijn eenige Broeder op het Rapenburg woont, in weinige oogenblikken op reis, en kwam dienzelfden avond nog tijdig te Leiden aan, alwaar het gezicht van mijne behoudene bloedverwanten voor mijn geschokte ziel balsem was.”

Het is een dag vol beroering ; de avond, kan men zich voorstellen, wordt gesleten in de familiekring met opgewonden

gesprekken, en de volgende morgen na het ontbijt gaat dominee de stad in om het toneel des onheils in ogenschouw te nemen. Daar stapt hij wat rond over het puin, plechtig in zijn zwart domineespak met kuitbroek, het ebbenhouten stokje met ivoeren knop op de rug, gesprekjes aanknopen met iedereen die praten wil, — en wie wil dat niet met zoveel kersverse herinneringen aan het ongeluk —, en zo ontstaat in hem uit tientallen schetsen van menselijk leed een beeld van de ramp, waarvan hij straks van de kansel in Amsterdam herhaaldelijk betuigen zal dat ze onbegrijpelijk, ongelooflijk is.

In brede rhetorische golven schildert dominee zijn hoorders een tafereel van de verschrikkingen, waarmee de instorting gepaard ging. Ik haal uit het vele het volgende aan, om een indruk er van te doen krijgen :

„Begeert gij een flauw, een duister denkbeeld ? — Verbeeldt u dan, eene lange reeks van de aansienlijkste wooningen, aan de beide zijden van een van onze voornaamste grachten, verder uitgestrekt dan van de eene sluis (steenbrug) tot de andere, verbeeldt u nog veel meerdere, voor en achter, en aan beide zijden daarnaast liggende, meerendeels ook van de aansienlijkste en ook minder aansienlijke wooningen, misschien ten getale van honderd en vijftig, of tweehonderd. Verbeeldt u de bewoners, mannen, vrouwen, kinderen, dienstboden, verscheidene scholen met kinderen, den eene aan zijne bezigheden, de andere aan zijne theetafel, twee vriendenkringen aan eene genoegelijke maaltijd — bij niemand eenig vermoeden van een naderende ramp — in een oogenblik een dof uitbarstend geluid -het met een ijselijk gekraak instorten en omkeren van die wooningen en het bedelven van de inwoonders onder de puinhopen en het verbrijselen der goederen. Verbeeldt u dat de aanschouwer in het volgende oogenblik in de plaats van twee rijen van de aansienlijkste huizen uit een oogpunt aan beide zijden van een oogenblikkelijk toegedamde gracht twee puinhopen aanschouwt, waar onder de menschen en schatten bedolven liggen. — Verbeeldt u alle de inwoonders van die omgekeerde huizen, verbijsterd, bedwelmde, eer zij tijd hebben uittegilten : Mijn God ! Wat 's dat ! Genade ! reeds verpletterd, zwemmende in hun bloed, of beklemd tusschen de puinhopen, hunne laatste zuchten slaken. — Verbeeldt u daarenboven,

behalve die ingestorte huizen, eene menigte anderen, welke door de bewoonders zijn moeten verlaten worden, omdat ze onbewoonbaar zijn, gelijk de huizen (om maar eenige te noemen) van Prof. **OOSTERDIJK**, van de predikanten **V. TRICHT** en **SCHOTSMAN**, en den Emeritus Predikant **AITTON**, van **ZWOL**, en van **Ds. MOLTZER**, bij de Pieterskerk (vooral door het gevaar dat van die kerk nog meer zal instorten), van den Heer Oud-Burgemeester **P. V. LELYVELD**, twee van de voornaamste logementen, de Gouden Leeuw en de Zon, op de breedstraat, en een groot deel anderen.

Verbeeldt u, bijna alle de overige woningen van Leiden, geheel of gedeeltelijk in het zelfde oogenblik van ramen, daken, glazen beroofd. Verbeeldt u het stormend wegvliegen van daken, ramen en glazen. Verbeeldt u alle de inwoonders uit de niet-omgekeerde huizen op straat gestoven, en die op straat waren voor den pannen- en glasregen willende wegvluchten : doch voor- noch achterwaarts ontkoming ziende. Verbeeldt u de martelende onzekerheid waarin het grootste gedeelte van Leidens inwoonders een geruimen tijd verbleef door niet te weten wat er geschied was, terwijl die onzekerheid meest allen, of voor hunne huizen of in deselve, tegen een volgend oogenblik deed beven."

De onbekendheid met de oorzaak deed namelijk een herhaling van de schok vrezen. In een noot zegt **Ds. V. VOORST** :

„Het kruid had ook geen zwaren slag gegeven ; maar meer eene sterke vlam, en daarop volgenden geweldigen rook. De slag, die het kruid nog gaf, werd verdoofd, dewijl in hetzelfde oogenblik alles met een vreeselijk gekraak instortte."

Eindelijk verspreidt zich het bericht, hoe een kruitschip, waarop door niemand misschien acht was geslagen, vlam gevat had en ontploft was, „in eenen dood en verwoesting-brakenden vuurberg verkeerd". Onbeschrijfelijk was daarna de ontsteltenis der bewoners, die aanstonds in het puin naar hun nabestaanden begonnen te zoeken.

„De twee dochters van den Kabinetwerker **VERKOUW** hebben met 't hangende hair en in haare borstrokken onder de puinhopen haare moeder helpen zoeken, welke zij ook beknelde onder een balk gevonden hebben, doch zij stierf met haare hand in die van haare oudste dochter."

Elf dagen lang zoekt een vader, de heer **JAN LAGES**, zijn enig kind, een meisje van 19 jaar ; twaalf dagen de dochter

van de grijsaard **JAN VIELE** naar haar vader, namelijk tot 24 Januari toe. „**Een** jongeling naast zijn beminde gezeten, zag dezelve aan zijn zijde verpletteren, terwijl hij gered is geworden.”

Ook was er bij lange na geen voldoende geneeskundige hulp. De geneesheren, die nog in de stad waren, zoals Prof. **OOSTERDIJK** en Dr. **KUYPERS**, hadden genoeg te doen met voor zich en de hunnen te zorgen. De echtgenote van Prof. **OOSTERDIJK** overleed reeds de 26ste Januari aan haar verwondingen, hoewel haar huis op vrij grote afstand aan de Langebrug stond.

Het Naschrift bevat de meeste bijzonderheden, door Ds. **v. VOORST** in de stad en op de puinhopen verzameld; hij beijvert zich van de gelegenheid gebruik te maken om de onwaarheid van sommige in omloop zijnde verhalen te openbaren. Totdat de echte beschrijving komt — waarschijnlijk bedoelt hij de door de stad Leiden beloofde en in bewerking zijnde beschrijving — dienen deze terechtwijzingen om de verdere verspreiding der onwaarheden te stuiten.

Vooreerst is hij van mening, dat alles wat over de oorzaak van het springen van het kruit verteld wordt, onzeker is. Zo er mensen aan boord waren, dan zijn ze vermorzeld, en waren ze er niet, dan ontbreken al vooraf alle getuigen. Men kan slechts raden, dat, aangezien de zorgeloosheid der **kruit**-schippers bij het stoken en roken bekend is, het haardje is doorgebrand, of dat er een kooltje achter het plaatje is geraakt. „**Een** dun **plaatjen** vindt men toch doorgaans maar voor het hout.”

Gelijk er over het ontstaan veel verdicht wordt, zo ook over het onheil zelf, en Ds. **v. VOORST** beschuldigt er vooral de Nieuwspapieren van, onwaarheden voor echt te verspreiden. „Het voorloopig bericht bij **CORNEL** en **v. BAALen** heeft alle die mislagen der Nieuwspapieren, zonder de verbeteringen, die men vooral uit de Leidsche Courant had kunnen zien.” Zo werd daar een juffrouw **VAN STAAVEREN** onder de doden geteld, terwijl de hele stad wist dat ze leefde, schoon gewond, maar dat haar kind dood was.

Een onwaarheid, die niet in de Nieuwspapieren stond maar wel algemeen verteld werd, was dat het verongelukte gezelschap ten huize van de heer **VAN STRUYK** aldaar uit Den Haag met een jacht was aangekomen opdat de dochter, tegen de

zin der ouders gehuwd, zich met deze zou verzoenen. Het is niet waar, „het huwelijk was met volkomen genoegen, de bedoeling was alleenlijk, dat de grootouders de jonggeborene zouden zien”. Het jacht, dat daar lag, werd vernield en de stukken er van werden later op grote afstand teruggevonden. ¹⁾

Ook vertelde men, dat de dienstbode van Prof. **BROES** na vele dagen uit de kelder bevrijd zou zijn, waar ze zich met ongekookte spijs in het leven gehouden had. Maar de arme werd verpletterd onder 'het puin gevonden. Verder zou men nog dagen lang Prof. **KLUIT** hebben horen schellen. Dit is eveneens onwaar, want „de wijze waarop die geleerde Man werd aangetroffen, besliste, dat hij eenen spoedigen dood heeft gehad”.

Het aantal slachtoffers, stelt Ds. **v. VOORST** vast, is overigens veel kleiner dan men in de eerste verbijstering verwacht had. De 25ste Januari waren er 128 doden. Als men het getal der ingestorte huizen nagaat, moet men zich verwonderen dat er niet drie, viermaal meer slachtoffers zijn omgekomen. In het zwaarst geteisterde gedeelte bevonden zich negen scholen. Alleen daarin hadden al veel meer slachtoffers kunnen vallen. Dit bericht ontleent Ds. **v. VOORST** aan de Leidsche Courant van 26 Januari,

„In het Departementaal School waren 61 kinderen : zijn 12 omgekomen dus 49 gered. Van het Joodsche School, achter het Departementaal School, zijn 7 kinderen gered en maar twee schoolkinderen omgekomen (behalve de vrouw en vier kinderen van den schoolhouder). In de Roomsche School van den Schoolhouder **SMULDERS**, waren 60 kinderen. Deze zijn alle behouden. Twee, die vroeger uit de School waren gegaan, zijn op straat gekwetst geworden. In de School van Mej. **KANTEBEE**n is van 20 Jongejuffrouwen, in de School van den Schoolhouder **W. ROBBARD** van 33 kinderen, en van den Schoolhouder **J. v. BEMMELEN** niet een omgekomen. Van de 17 scholieren in de School van den Schoolhouder **VERBURG** zijn maar drie omgekomen.

Om niet meer te noemen, ten huise van den Heere **HUBRECHTS**, is die Heer met Mevrouw **VAN ALPHEN** en haare

¹⁾ Het jacht behoorde aan Rietmulder. De restanten thans in het Sted. Museum „de Lakenhal”. Red.

dochter, met den knecht alleen omgekomen. Het overige gezelschap met de bedienden behouden."

Uit een noot blijkt, dat mevr. **V. ALPHEN** en haar dochter die dag per rijtuig uit Den Haag waren gekomen om bij de heer **HUBRECHTS** te dineren ; door het uitzagen van de zoldering kon een groot gedeelte der aanzittenden bevrijd worden. De knecht, die met het zilver achter de tafel stond, is zo ook gevonden.

Dan meldt Ds. **V. VOORST** nog enige „voorzienige reddingen". De 84-jarige Prof. v. **D. WIJMPERSE**, voormalig leermeester van Ds. **V. VOORST**, bevond zich in een boekenkamer toen de ramp plaats had, en hij werd voor de neerstortende balken gespaard, doordat de boekenkasten die opvingen. Zijn zoon, toevallig in de buurt, was er terstond bij om de oude man met een ladder door een raam te bevrijden.

„Prof. **T. J. DEMAN** en zijne Echtgenooten zouden op dat tijdstip, bij den Heer en Juffrouw **BROES** zijn geweest en daar alle tesamen waarschijnlijk hun graf gevonden hebben, indien de Heere het niet zoo bestierd had, dat het plan veranderd ware geworden en de Heer en Juffrouw **BROES** zich ten huize van Prof. **T. J. DEMAN** bevonden hadden."

Evenzo waren vele anderen toevallig van huis en bleven daardoor gespaard. Ook moest het iemand verbazen, dat niet veel meer lieden op straat gedood waren door vallend puin en glas, en ook dat de schrik niet nog velen ongelukkig gemaakt had. Een „zonderlinge bewaring" noemt **Ds. V. VOORST** wat een dame overkwam en wat hem door de echtgenoot werd meegedeeld : zij werd op straat door het kruis (meer waarschijnlijk door de kruitdamp) verbrand, zodat gedeelten van haar lichaam zwart waren en zij een pijnlijk gevoel kreeg ; edoch kwam het opbruisende water van de gracht haar door en door nat maken, in welke staat zij het huis van haar „verlegene huisgenooten" bereikte, welk huis intussen onbruikbaar geworden was.

Een meisje sprong, zoals haar vader aan Ds. **V. VOORST** overbracht, in de eerste schrik uit een vrij hoog venster naar beneden, evenwel zonder letsel te krijgen. Een tragisch voorbeeld geeft Ds. **V. VOORST** in het lot van een domineesdochter uit Grave, een juffrouw **CREMERS**, die sedert enige tijd bij mevrouw **POMPEYRA** logeerde ; haar vertrek was al meer-

malen uitgesteld, totdat het op deze wijze voorgoed onmogelijk werd, daar zij de dood vond onder het puin. Prof. LUZAC, die even tevoren zijn huis verlaten had, werd in het water geworpen, waar hij veel later gevonden werd. Een dame, uitgegaan voor een korte wandeling, mevr. CUNAEUS, bevond zich eveneens juist op de noodlottige plek.

Zijne Majesteit de Koning bevond zich dezelfde avond reeds te Leiden en hielp persoonlijk mee om de ongelukkigen te bevrijden ; eerst de volgende morgen 'om zes uur vertrok hij weer naar Den Haag. De 15de Januari was hij er 's morgens om negen uur weer en liet afkondigen, dat voor iedere geredde tien ducaten werden uitgelooft, zoals hij ook reeds in de eerste nacht beloningen had toegezegd. Ook stelde hij een som beschikbaar voor de regering, teneinde in de grootste nood te voorzien. Daarnaast liet Z.M. door het gehele koninkrijk een collecte uitschrijven.

Ds. v. VOORST eindigt : „God de Almachtige trooste alle de bedrukten en doe de beweldadigden bestendig Hem dankbaar dienen.”

Bennekom, Januari 1944.

N. TONCKENS

HET AMBACHTSHUIS VAN VOORSCHOTEN

De rustieke schoonheid van Voorschoten's dorpstraat wordt niet zozeer bepaald door de gebouwen in die straat, als wel door de fraaie beplanting. Met beminnelijke toegeeflijkheid belemmeren de prachtige oude linden het uitzicht op de onbenullige gevels. Voor één gevel in de Voorstraat is deze groene camouflage overbodig : die van het huis nummer 14, het oude rechthuis van de heerlijkheid van Voorschoten. Stijlloze reparaties en verwaarlozing hebben de aristocratische trekken van het gebouw niet kunnen uitwissen en nu de raad der gemeente Voorschoten in zijn zitting van 22 December 1947 een crediet van f 1000.— heeft toegestaan voor het ontwerpen van' een restauratieplan, is er alle aanleiding de geschiedenis van dit huis eens aan een nader onderzoek te onderwerpen.

Van oudsher werden rechtszittingen en andere openbare bijeenkomsten te Voorschoten gehouden in de herberg van de schout, nu „het Wapen van Voorschoten” geheten. Het drankgebruik bij die gelegenheden gaf niet zelden aanleiding tot vechtpartijen en daarom verlangde men in de 17de eeuw te Voorschoten een afzonderlijk rechthuis te bouwen.

De bouw geschiedde door de twee ambachtsbewaarders **CORNELIS PIETERSZ. HAM** en **CORNELIS GISBERTSZ. VAN ADENGEEST** onder toezicht van de baljuw **JACOB VAN TETHRODE**. Als architect wordt genoemd **JAN FLORISZ. VAN WESTHOORN**. Het financieel beheer werd gevoerd door de bode der heerlijkheid **CORNELIS ADRIAENSZ. VAN RIETBROUC**.

De gelden voor de bouw werden verkregen door tussen 1635 en 1638 zeven leningen tegen $6\frac{1}{4}\%$ o.a. bij de kerk van Voorschoten te sluiten, tot een totaal bedrag van f 4266.—. Voor de rentebetaling en aflossing verleenden de Staten van Holland octrooi voor tien jaar tot het heffen van een dorpsaccijns van 12 stuivers op elke ton bier en 2 stuivers op elke stoop wijn. De verpachting van de accijns bracht met het rantsoengeld op in 1635 : 344 £ in 1637 en 1638 samen 965 £.

Foto Eggink

AMBACHTSHUIS TE VOORSCHOTEN, voorgevel.

Foto Eggink

AMBACHTSHUIS TE VOORSCHOTEN, achtergevel.

De energieke protesten van de herbergiers binnen het ambacht maakten aan deze accijns spoedig een einde. Op 28 October 1647 kreeg **AREND VAN WASSENAAR-DUIVENVOORDE** als heer van Voorschoten van de Staten van Holland octrooi om de 4780 gulden, die nog restten te betalen op de kosten van het ambachtshuis, in tien jaren over de ingezetenen van Voorschoten te mogen omslaan. Dit octrooi werd nog enige keren voor tien jaar verlengd en was de eerste personele **dorpsbe-**lasting van Voorschoten.

Het terrein, waarop het gebouw opgetrokken werd, was een grafelijkheidsleen van Holland, naast de oude **dorpsher-**berg aan de Voorstraat.

In 1635 werd met de bouw begonnen ; in 1636 werd het gebouw voltooid en door **JOHAN VAN WASSENAAR-DUIVENVOORDE** in eigen persoon opgenomen, bij welke gelegenheid door het gehele gezelschap van dorpsautoriteiten en ambachtslui voor 47 £ 4 stuivers opgedronken werd. Op 6 December 1638 deed **CORNELIS ADRIAENSZ. VAN RIETBROUC** verantwoording van zijn financieel beheer over de bouw en over de „exploitatie” van de eerste twee jaren. Uit deze rekening blijkt weinig aangaande de inrichting van het gebouw. Uiterlijk was het versierd met „drye coopere cnoopen met een coopere vaen”, die voor 11 £ verguld waren en binnen was het gebouw voorzien van schoorstenen en **bedsteden**. Het werd dus bewoond. Het doel van het huis wordt het best gekend uit de benamingen waaronder het in bovengenoemde rekening voorkomt : „**rechthuys**” en „**raethuys**”. In de 17de en 18de eeuw werden er de zittingen gehouden van baljuw en welgeboren mannen en van schout en schepenen. De zeldzame „**raadsvergaderingen**”, bijeenkomsten van alle **dorps-**functionarissen, hadden er plaats, evenals het sluiten van de **ambachts-** en dorpsrekeningen.

Voor zover de vage gegevens het toelaten, kan de 18de-eeuwse toestand als volgt gereconstrueerd worden : In het **sous-**terrain was voorin een waag, achterin waren de boevenkotten en verder was er een bergplaats voor de gereedschappen voor de paardenmarkt en niet te vergeten een secreet. De grote zaal, die men oudtijds bereikte door de deur, nu voorzien van het huisnummer 12a, langs een houten trap, bestond waarschijnlijk uit twee vertrekken : voor de recht- of raadkamer, achter de secretarie. Boven was een woning, waarschijnlijk

voor de bode van het ambacht. Voor het rechthuis stond, als symbool van de wrekende gerechtigheid, een zware eiken geselpaal.

Betrekkelijk kort nadat het ambachtshuis gereed gekomen was, moet door de baljuw **CHRISPIJN VAN NIEROP** het huis aan de rechterzijde gebouwd zijn in een wel wat al te nauwe verbinding met het ambachtshuis. Nadat hij afgetreden was, werd hem op 23 Maart 1663 het gebruik van kelder en secreet onder het rechthuisverboden. Gedurende de 17de en 18de eeuw bleef dit aangebouwde huis de woning van de baljuwsfamilies **POINTZ** en **BOERS**. In 1667 was door de ambachtsheer aan de baljuw **FRANÇOIS POINTZ** toegestaan een straat voor zijn huis en het rechthuis te doen leggen. Het stukje grond, dat nu het hoog ommuurde binnenplaatsje achter het huis vormt, werd aangekocht in 1798 ten einde de toegang tot de gevangenis, die dus beslist aan de achterzijde gelegen moet hebben, aan onbevoegden te beletten. Bij een vertimmering in 1809 werd de ingewikkelde verhouding tussen rechthuis en baljuws-woning enigszins geregeld bij een onderhands contract van de 1ste van Bloemaand 1809 tussen Mej. S. J. **BOERS** en de baljuw-schout Mr. **HENDRIK MALECOTIUS**. Daarbij werd o.a. bepaald, dat er in het rechthuis nimmer meer een gevanghuis of gijzelkamer mocht worden gehouden. Deze laatste bepaling wijst reeds op de verandering in het gebruik van het rechthuis, dat de omwenteling van 1795 gebracht had. Het nieuwe municipaliteitsbestuur vergaderde in herbergen, waar meer gelegenheid was om het patriottisch vuur te voeden ; de rechtspraak werd beschouwd als een particuliere affaire van de baljuw-schout en als consequentie daarvan werd op 13 Maart 1808 tussen ambachtsbewaarders met gecommiteerden van het grootste gedeelte van de ingelanden en de fungerende baljuw-schout overeengekomen het rechthuis aan laatstgenoemde te verkopen. Het transport van het „huis en erf gebouwd geweest tot een rechthuis of vierschaar” aan de baljuw **MALECOTIUS** had plaats op 25 Februari 1811. De opbrengst voor het ambacht was 900 gulden. Op 15 Februari 1831 verkocht **MALECOTIUS**, toen advocaat bij het Hooggerechtshof te 's-Gravenhage het huis ondershands aan **DIRK LAMMERS**, koopman op het Spuy te 's-Gravenhage. Ten overstaan van Notaris **TROMER** te Voorschoten verkocht **LAMMERS** het op 13 September 1860 voor 1800 gulden aan **HERMANNUS**

JOHANNES REYERS, genees-, heel- en verloskundige te Voorschoten, die het op 16 Juni 1870 ten overstaan van dezelfde notaris voor 1850 gulden overdroeg aan Jhr. Mr. **HENDRIK ADOLPH STEENGRACHT**, advocaat bij de Hoge Raad der Nederlanden, voor wie als gemachtigde optrad **JACOBUS PETRUS TREUB**, burgemeester van Voorschoten. Gedurende zestig jaar was het ambachtshuis gebruikt als woning en in deze jaren hebben zeker de verbouwingen plaats gehad, waardoor het inwendig zo grondig verknoeid is. De nieuwe eigenaar evenwel stelde het gebouw regelmatig beschikbaar voor algemeen nuttige doeleinden, in 1879 ook voor het houden van de raadsvergaderingen, totdat de Gemeente in 1894 het huis Treubstraat nummer g voor raadhuis aankocht.

Na het overlijden van Jhr. H. A. **STEENGRACHT VAN DUIVEN-VOORDE** in 1912 bleek het ambachtshuis met een kapitaal van 5000,— gulden aan de Gemeente gelegateerd te zijn, onder voorwaarde „dat de Gemeente het steeds ten nutte der ingezetenen, zoveel maar enigszins mogelijk is, beschikbaar stelle, zonder onderscheid van richting”. Op 7 Augustus 1914 transporteerde de executeur-testamentair het ambachtshuis aan het Gemeente-bestuur. Sindsdien werd het gebouw voor allerlei doeleinden gebruikt : de avondtekenschool was er in gevestigd, het was bergplaats voor distributiegoederen en diende als algemeen verenigingsgebouw, totdat de stichting van moderne verenigingsgebouwen ook die laatste functie deed vervallen. Het gebouw staat thans practisch ongebruikt en verkeert in een vervallen toestand.

Aan het Gemeente-bestuur van Voorschoten is de eervolle taak om het gebouw, in overeenstemming met de intentie van de schenker, een passende bestemming te geven en door een deskundig geleide restauratie in zijn oude waardigheid te herstellen.

J. L. VAN DER Gouw

Voorschoten, Januari 1948

Als bronnen voor dit artikel zijn gebruikt stukken uit het Gemeente-archief van Voorschoten, waarvan de ordening nog niet voltooid is en uit het rechterlijk archief van Voorschoten, berustende op het Algemeen Rijksarchief. De 19de-eeuwse eigendomsbewijzen werden mij welwillend ter inzage verstrekt door Baron **SCHIMMELPENNINGK VAN DER OYE** te Voorschoten.

HERINNERINGEN VAN EEN go- JARIG OUD-RIJNLANDER ¹⁾

(LEIDERDORP EN [LANGS DE HOGE RIJNDIJK])

In oude plaatsbeschrijvingen werd Leiderdorp vroeger (vooral in de 18de eeuw) niet zuinig opgehemeld. Zo vertelde „de Nederlandsche stad- en dorpbeschrijver” :

„Mag eenig dorp in Rhijnland, roem dragen op een aange-naame Legging, zo ten opzichte van haare goede gelegenheid „nabij het Water, als ten opzichte van haare aangenaame „Wegen en Paden, zo is het ongetwijffeld, het Dorp dat wij „thans beschrijven.

„Hetzelve ontvangt om deze redenen ook zeer veel bezoek „niet alleen uit de nabijliggende Stad Leyden, maar ook van „andere plaatsen onzer Republiek, welkers inwoonders zich „dikwijls derwaarts begeeven, ten einde aldaar het aange-naame van het Somer Saisoen te smaaken.”

Dan volgt een opsomming van al het schoons, hetwelk de wandelaar te zien wordt gegeven tussen Leiden en Leiderdorp. Hij zegt dan ook : „De Leijenaars hebben geen ongelijk, „dat zij dit Dorp tot hunne uitspanning neemen, want het „is zeer vermaakelijk. Nogal tamelijk groot, zo ik gisse aan „de tweehonderd Huizen, men vind er fraaije Bleekerijen „(sic) en Pannebakkerijen, en twee Moolens. Verder heerlijke „Wei-, Bouw-, Teel- en Warmoeslanden, en overheerlijke „Buitenplaatsen, Thuinen en Boerewoningen en wat dies „meer zij.”

Een 18de eeuws dichter was door al dit schoons zo opgetogen, dat hij niet nalaten kon zijn gevoelens in de navolgende dichtregelen te uiten :

¹⁾ verg. Leidsch Jaarboekje 1940, blz. 133—143 : Herinneringen van een Lage Rijndijker.

BIJ HET BINNENKOMEN VAN LEIDERDORP VAN DE KANT
VAN DE SPANJAARDSBRUG. (Potloodtekening J. E. Kikkert).

Foto Goedeljee

HOGHE RIJNDIJK,
linkerzijde, als men van Leiden komt, gezien ongeveer ter hoogte, waar
thans de P. J. Rlokstraat op de Rijndijk uitkomt, ca. 1890.

Foto Goedeljee

HOGHE RIJNDIJK. HERBERG „IK LEER NOG”, toestand ca. 1890.

Foto Goedeljee

**DE RIJN BIJ LEIDERDORP MET DE SCHOUWBRUG,
toestand ca. 1890.**

„Dit heerlijk plaatsje door Natuur zo mild bedeeld
 Kan Land- en Steêlien 't grootste vergenoegen geeven,
 Daar 't schoonste Aardgewas den één op 't hoogste
 [streeld,
 Kan 't **Landlijk** schoon den ander in wellust steeds doen
 [leeven.
 Geen loffelijker Streek bragt eenig Land ooit voort,
 Dan 't geen ons oog hier ziet, dan 't Leijderdorpsche
 [Oord.”

Al zal men nu van het 18de eeuwse lofgedicht wel enige percenten mogen afdoen, kan toch gezegd worden dat Leiderdorp in mijn jeugd (zo tussen 1860 en 1880) nog een aardig landelijk dorp was met drie, meer bebouwde kommen : Zijlwijk, Kerkwijk en Doeswijk. De lelijke lintbebouwing van latere tijd had toen het dorp nog niet ontsierd.

Verliet men Leiden door de Zijlpoort, dan zag men eerst links een paar blekerijen en rechts (over de Rijn) een rommelige timmerwerf. Verder links de toen reeds zeer vervallen buitenplaats en plantentuin Nippon (stichting van de heer VON SIEBOLD), en iets verder rechts de oliemolen van de dames MOENS (*later*, nadat de molen door brand vernield was, de fabriek van de heer HELLING). Vóór de Spanjaardsbrug links een boerderij, waar vanouds de jaagpaarden gestald werden, die tot taak hadden de schepen langs de Rijn voort te trekken, welke taak dan aan de Spanjaardsbrug begon of eindigde. Even over de Spanjaardsbrug het Zijlhek ¹⁾ doorgaande zag men de steenplaats (steenbakkerij) van de firma Hoos (vader en zoon), een paar herenhuizen en voorts langs de „Zwarte weg” een aantal moestuinen. Rechts over de Rijn, lag „de Waard”, ingesloten door de beide armen van de Rijn. Deze landtong had toen een wat onsmakelijk voorkomen, wijl zij bedekt was met bagger- en vuilnisstalen. Verder oostwaarts gaande zag men links de steenfabriek van de heer VAN ZANTEN en vervolgens de oliefabriek van de heer SILLEVIS. Overigens een drietal boerderijen, waarvan één de plaats aanwees waar vroeger het „Huis ter Meij” had bestaan en een ander de overblijfselen van de vroegere buitenplaats „Voordorp” nog vertoonde. Voorts

¹⁾ Zie afb. Leidsch Jaarboekje 1940 tegenover blz. 136.

het dorp (Kerkwijk) doorgaande zag men links de ingang van de Munniken bogerd (kortweg „de Munnik” genoemd), een herinnering aan het vroegere monnikenklooster „Engelendaal”. Op de oostelijke hoek van de Munnik en langs de Ommedijk, die naar Engelendaal liep, lagen enige flinke boerderijen. Iets voorbij de ingang van de Munnik, tussen Rijn en Lage Rijndijk, lag het oude Weeshuis van de Hervormde gemeente. Verder voortgaande kwam men voorbij de pannembakkerij van Gebrs KONING en vervolgens langs de kalkovens, waarvan één versierd was met een gevelsteen, waarop de afbeelding van een lopend varken, zijnde het wapen van een vroegere eigenaar, met name **LELTJVELD**. (Deze steen thans tijdelijk in de Lakenhal.) Daarnaast lag het „bosch van Kokshoorn”, met er tegenover (buitendijks) een leegstaand herenhuis. De ruimte tussen Rijn en dijk werd overigens voornamelijk ingenomen door een paar timmermanswerkplaatsen, een smederij, een school, enkele winkelhuizen, broodbakkerijen en kleine landbouwbedrijven, doch telkens afgewisseld met tuinen, door heggen gescheiden van de openbare weg. Van de brug over de Rijn af was er ook een jaagpad, waarlangs de afgemartelde jaagpaarden met hun ontvelde en deerlijk verwonde voorborsten de zware vrachtschepen voortzeulden, om aan hun rauwe eigenaars of huurders een karig stuk brood en de nodige jenever te verschaffen. ¹⁾ Aan dit jaagpad woonde in mijn jeugd nog een oude man, met name VAN TOL, die in 1812 onder NAPOLEON de rampvolle tocht naar Rusland had meegemaakt en op die tocht drie vingers had verloren, welke hem afgevroren waren.

Vlak vóór de **Doesbrug** lag binnensdijks het oude Regthuis, toen niet meer in gebruik en daarachter een scheepstimmerwerf en de lijmkokerij van de heer PARMENTIER, beide langs de **Doeslaan** te bereiken. Op deze hoogte was ook het pontveer over de Rijn, vanouds de Oijevaar. Voorbij de **Doesbrug** stonden nog de overblijfselen van een vroegere grutterij en, behalve een aantal aaneengebouwde huizen, een stuk **muurwerk** langs het jaagpad, versterkt met zware steunberen, waarvan ik de oorspronkelijke bestemming nooit heb kunnen ontdekken.

¹⁾ Zie afb. Leidsch Jaarboekje 1940 tegenover blz. 137.

Bij een boerderij, aan de oostelijke oever van de Does gelegen, was nog een groot stuk **muurwerk** te zien als overblijfsel van het vroegere kasteel „ter Does”.

De Pottersbrug over de Kleine Does vormde de grens tussen Doeswijk en de wijk Achthoven. Deze laatste was eigenlijk het mooiste en meest landelijke deel van Leiderdorp. Daarbinnen lagen een **15-tal** boerderijen, alle getuigende van welvaart en sommige fraai gebouwd en schilderachtig gelegen. Binnen Achthoven lag ook nog de steenbakkerij van Gebrs **KONING** en de minder fraaie „Blauwe buurt”, gevormd door de armoedige huisjes van de „steenplaatsers”.

Uit alles blijkt wel, dat naast land- en tuinbouw, veeteelt en zuivelbereiding, ook de industrie ruim vertegenwoordigd was, hetgeen trouwens de Rijnstreek tussen Leiden en **Zwammerdam** over het geheel kenmerkte. Vooral steen-, **pannen-** en pottenbakkerijen die hun materiaal, de klei, haalden uit de vette polders langs de Rijn, en verder kalkbranderijen, een azijnfabriek, scheepstimmerwerven enz. brachten de nodige afwisseling in het landschap.

Op Koudekerk waren nog te zien, behalve het overblijfsel van het kasteel Poelgeest, de zware hekkepalen met het opschrift „den Toll” en versierd met de stenen leeuwen als houders van het schild met het wapen van Toll. Aan mooie buitenplaatsen en sierlijke herenhuizen ontbrak het in de Rijnstreek ook niet; vooral Oudshoom muntte uit door de vele, van grote welvaart getuigende herenhuizen.

Verliet men Leiden door de Hogewoerdspoort, die in mijn jeugd nog bestond, dan zag men eerst rechts nog een **kleren-** blekerij, het *enige* gebouw, dat binnensdijks gelegen was, tot aan het tolhuis tegenover de Leiderdorpse brug. **Buitens-** dijks stond eerst het huis van notaris **RIJSHOUWER**, waarachter het Broederpad met de pottenbakkerij van de heer **VISSE**, en voorts was de ruimte tussen Rijn en Hoge **Rijndijk** een aaneenschakeling van grotere en kleinere buitenplaatsen en luthoven. Dit ging zo door tot en met de buitenplaatsen van de Graaf **VAN BYLANDT** aan de Meerburger wetering. Voor het fraaie herenhuis, schilderachtig aan de Rijn gelegen, lagen een paar grote, witte, stenen beelden, die nog afkomstig heetten te zijn van het vroegere kasteel „Zwieten”. Verder gaande passeerde men rechts het R.K. gesticht „de goede Herder”, de plaats beslaande van het vroegere Huis „Meer-

burg." Vervolgens kwam men in een zeer landelijke omgeving met boerderijen en tegenover de **Doesbrug** de korenmolen van de Gebrs **BORNWATER**. Aan de rechterhand lag een fraaie boerderij, op de plaats waar vroeger het huis „Rijnegom" had gestaan. Voorts passeerde men aan de ingang van de **Weipoort** de grote boerderij „Zwieten", herinnerend aan het vroegere kasteel van die naam. En daar voorbijgaand kwam men door een grote vlakte met ruime uitzichten over het groene land en de daarin verspreid liggende boerenwoningen en watermolens. Hier bevonden zich ook, sierlijk aan de Rijn gelegen, het herenhuis en de pottenbakkerij van de heer **VAN COEVORDEN** en de pottenbakkerij van de heer **GIJSBEEK MOLENAAR**.

Inderdaad was de Hoge **Rijndijk** met de bredere straatweg altijd vrijwat voornameer en sierlijker dan de Lage **Rijndijk** met de smalle grindweg. Op de straatweg stonden tollers, op de grindweg niet. Over de straatweg reed de postkar in snelle draf en op die weg zag ik voor het eerst een auto, een waar schrikbeeld voor mensen en paarden, en wegens de lucht, die zij verspreidde, al spoedig de „stinkende gauwe" genoemd.

De Zaterdagse marktdag te Leiden werd steeds door de bewoners der omliggende dorpen druk bezocht. De boeren gingen per rijtuig, de andere dorpelingen te voet of met de trekschuit. De mannen bedienden zich voor hun inkopen van een zwart fluwelen reiszak, van anderen voorzien op elk der hoeken van meestal rode kwastjes en van boven bezet met koperen ringetjes, waardoor een koord liep om de zak dicht te snoeren. De vrouwen droegen hun boodschappen in de „karrebies" (een van stro gevlochten platte zak met 2 oren) of de klapmand met hengel en 2 kleppen. Later kwamen de spoormandjes deze ouderwetse handbagage vervangen. In de oostelijke provinciën van ons land bleef de klapmand veel langer in gebruik dan in Rijnland.

Velen van de te voet gaande marktgangers, die wat van verre kwamen, hoopten op een „rijlukkje". Dit was de oervorm van het tegenwoordige lift. Welnu, de boeren hadden meestal wel plaats over in hun rijtuigen om vermoeide voetgangers naar de stad, of van de stad naar huis, te laten meerijden. **Vóórdat** de Rijnlandse boeren kennis gemaakt hadden met de Engelse tilbury, het Rijnlandse *karretje* (voor

2 personen), het Utrechtse wagentje, de tentwagen en de kaasbrik, maakten zij, naast de karren en wagens voor de landbouw, voor meer feestelijke gelegenheid gebruik van z.g. speelwagens. Zulk een speelwagen op 4 wielen kwam in uiterlijke gedaante overeen met de gewone hooiwagen of disselwagen, maar was inplaats van de kromme dissel voorzien van lange bomen (het lemoen). Voorts was de speelwagen mooi geverfd en met enig lofwerk versierd. Vooral de achter-schamel prijkte met mooi lofwerk, terwijl in het midden van dit onderdeel een medaillon werd uitgesneden, waarin een of andere figuur, b.v. een ruiter te paard, een melkmeisje, een bloemenmand of iets dergelijks. Dit alles met sprekende kleuren geverfd en verguld. Verder kwamen op dit gedeelte ook rijmpjes voor. In de provinciën Utrecht en Gelderland hebben deze speelwagens veel langer stand gehouden dan in Rijnland. Jammer, dat bij de sloping dezer wagens ook de zo kunstvaardig bewerkte achter-schamels mede werden stukgehaakt. Enkele zijn echter behouden gebleven.

Wat waren de toestanden toen geheel anders dan nu. Gas en electriciteit voor verlichting waren nog onbekend en petroleum kwam pas langzaam aan in gebruik. Behalve van vetkaarsen werd gebruik gemaakt van een staande lamp, een z.g. pomplamp waarin een kous, gedrenkt in patentolie (raapolie). Zo'n lamp moest eerst opgepompt worden tot men een pruttelend geluid hoorde, alvorens men haar kon aansteken. Voor dat aansteken had men een kooltje vuur in een komfoor bij de hand, waarop men een zwavelstok aanstak en met dit vlammetje de lamp. En hoe beschouwden wij ons als zeer vooruitstrevend, toen wij voor het eerst een petroleumlamp, en nog wel een hanglamp, in huis kregen. Op school maakten wij om de schrijfkunst te leren, behalve van lei en griffel, ook nog gebruik van veren pennen, die de meester telkens moest „vermaken” met zijn pennemes. Als kinderen speelden wij met knikkers, tolleren en hoepels, of met pinkel en pinkelplank, of lieten vliegers op, en voor al die spelen was een bepaalde tijd van het jaar bestemd. Andere spelen waren nog : krijgertje ; verstoppertje ; hoedjebal ; haasje over; bok, bok, sta vast en dergl. Van autopedes, fietsen, voetbal, korfbal enz. was nog geen sprake.

Het was ook nog de tijd van de lange kalken pijpen, die werden aangestoken op het kooltje vuur en waarvan een

hele verzameling bewaard werd in het staande pijpenrek, of de liggende pijpenla, voorzien van de namen der gewone bezoekers. Wilde men buiten zijn pijp opsteken, dan maakte men gebruik van de tonderdoos, staal en vuursteen. Met het staal, gelijkende op een kleine boksbeugel, sloeg men vonken uit de vuursteen, die op de **tonder** oversloegen en dit in brand staken. De boerinnen en haar dochters droegen nog het gouden oorijzer met de „boeken” en „naalden” en daar overheen de flatteuze geplooiden kanten kap. In de kerk ging het flaconnetje met eau de cologne of het zilveren pepermuntdoosje nog van hand tot hand. In meer afgelegen streken maakte men nog gebruik van het „lodderijndoosje”, waarin een sponsje, gedrenkt in l'eau de Rhin, waaraan ieder op haar beurt even mocht ruiken. Ook de snuifdoos was hier en daar nog in gebruik.

Zo gaan honderden beelden uit het verleden aan mijn geestesoog voorbij. Er is sedertdien heel wat veranderd. Ook verbeterd? In sommige opzichten zeer zeker, maar het zal zeker vele ouderen gaan als schrijver dezes, die het verleden liefhebben met al de kracht ener eerste jeugdliefde.

A. v. L.

BLADVULLING

HISTORISCH

De ouderen onder ons hebben hem zeer goed gekend, die pittige kleine postbode **VAN LEEUWEN** uit Leiden.

Elke dag 's morgens om half vijf stond hij met goed gevulde tas, soms met een handwagentje, voor de deur van het postkantoortje te Rijpwetering en zo ging dat door naar Roelofarendsveen tot Oudewetering. En dan weer terug, alles te voet en dat traject liep hij tweemaal per dag, behalve Zondags, dan kwam hij eenmaal.

Op een keer voelde **VAN LEEUWEN** zich niet al te goed en ging naar een dokter. De dokter onderzocht hem en schreef voor dat hij wat beweging moest nemen, b.v. dagelijks minstens twee uur wandelen. „Maar dokter,” zei **VAN LEEUWEN**, „mag ik u even vragen, moet ik dat doen vóór ik naar Oudewetering loop of als ik er tweemaal geweest ben?” „O,” zei de dokter — om zich te redden — „dat laat ik maar aan jou over.”

G. M. ZOETEMELK

HERINNERINGEN VAN EEN HERENSTRATER AAN HET BEGIN VAN DE 20ste EEUW

Het is mijn bedoeling — zelf ben ik nl. aan de Herenstraat onder Zoeterwoude geboren — een schets te geven van de wijze waarop buiten de Koepoort, tot aan de spoorlijn Leiden-Woerden, omstreeks 1890—1900 het leven daar reilde en zeilde.

Zoals gezegd, behoorde toen dit gedeelte onder de Gemeente Zoeterwoude. Dit hield dus in dat alle aangiften van geboorten, trouwen of overlijden aan het Raadhuis te Zoeterwoude moesten geschieden, hetzij per rijtuig voor de beter gesitueerden, hetzij per pedes apostolorum. Dit laatste leverde, vooral in het slechte jaargetijde, nog al bezwaren op. Wanneer men bedenkt, dat de Vrouweweg toen nagenoeg geheel onbebouwd was, dan is het te begrijpen dat bij veel wind, regen of felle koude het niet bepaald een pretje was een dergelijke tocht te ondernemen.

Het politietoezicht in het „Leidse gedeelte” van Zoeterwoude werd toen uitgeoefend door een Gemeente-veldwachter, **WILLEMSE**, die op de Herenstraat tegenover de openbare school woonde en, gewapend met sabel en zijn onafscheidelijke stok, trouw daar de orde bewaarde. Soms moest een dronken man weer op het rechte pad worden gebracht, assistentie worden verleend bij loting, verkiezingen en . . . op de kermis. Ja, ja, op de kermis, want in de eerste Septemberdagen werd in het „stadse” deel van Zoeterwoude kermis gehouden. Het Glanspunt was des avonds de **koekkraam** van „**JAPIE RIKKETIK**”, die steevast naast de stal van **JAN KOOT** op de Herenstraat stond opgesteld. ¹⁾ Zijn geurige waar vond steeds veel aftrek. Er waren nl. prijzen en premies, gewone **snijkoe-**

¹⁾ „**Rikketik**” zal wel niet de officiële naam van de **koekbaas** zijn geweest. Vermoedelijk is het een weergave van het geluid, dat het draaibord **maakt**, wanneer het, na vele malen snel te hebben rondgedraaid, langzaam aan met enkele tikken stilstaat.

ken en dito van groot formaat, met sierlijke wit-suikeren opschriften op rode ondergrond, door-„spekt” met stukken sucade. En het was wat fijn, wanneer men zo'n grote koek won ! Verder was er meestal nog een grote koekkraam van **VAN BUUREN**, palingkraampjes e.d. . . . Het was daar dan 's avonds bepaald gezellig druk en veel Leidenaars kwamen er ook een kijkje nemen. Bij gelegenheid van deze kermis was er politie-assistentie in de vorm van een collega van **WILLEMSE**; deze assistent noemde men de dikke diender, overigens een heel wat militanter figuur dan onze brave **WILLEMSE**. Na de annexatie (in 1896) was de vreugde natuurlijk voorbij.

In die dagen waren er nog petroleumlantaarns en trouw kwam 's avonds **ZONDEROP**, de molenaar van de Boschhuizer-molen, de lampen aansteken en 's morgens, voorzien van een grote petroleumkan, de lampen weer bijvullen, telkenmale gewapend met zijn laddertje. Bij maanlicht werd er echter niet geillumineerd; dat achtte men niet nodig. Bovendien bestond het verkeer alleen uit voetgangers en rijtuigen. Deze laatste hadden trouwens hun lichten op.

De gemeentelijke vuilnisdienst van Zoeterwoude droeg zorg voor het ophalen van vuilnis en het schoonhouden van de straten. Twee maal per week kwam de vuilnisman, terwijl er bovendien een grote openbare vuilnisbak stond aan het begin van de Rode Laan, waarin o.a. elke Vrijdag de slachtafval van slager **FONTIJN** werd gedeponneerd, een zeer bloederig geval, maar dit was meestal vóór de Zondag wel opgeruimd. Toen waren alle slachtingen bij de slaggers thuis; Leiden bezat destijds nog geen abattoir. De riolering liet vaak te wensen over ; in de lanen en zijstraten was de zorg daarvoor in particuliere handen. Er stond verder in de Bloemistenlaan (uitzonderlijk wel eens Blauwe laan genoemd) een brandspuit gestationneerd. Dit materiaal werd telken jare op de Herenstraat beproefd, waarbij natuurlijk de jeugd volledig present was. Diender **WILLEMSE** handhaafde de orde en de jeugd haalde menig nat pak, meestal door vrijwillig door de straat te gaan lopen. Dagelijks kwamen 's morgens twee postboden voorbij, **Koor** voor Zoeterwoude en een ander voor Stompwijk, 's avonds nog eens. Die twee wisten nog eens wat wandelen was, kom daar nú eens om !

Onderwijs werd gegeven in de openbare school, Herenstraat, hoek Rode laan, thans Pioenstraat. Hoofd daarvan was de

Heer DE VAN. Toen was het gebouw betrekkelijk nieuw, voor die tijd een fraai en doelmatig gebouw, en dat wisten de Zoeterwoudse autoriteiten, want ze vonden het zelfs nuttig het wapen hunner Gemeente in de gevel te plaatsen, als mede de namen van hen, onder wier bestuur de bouw tot stand kwam. U kunt een en ander nog aan de muur zien prijken.

De bevolking buiten de **Koepoort** bestond toen uit arbeiders, die in de verschillende bedrijven in de stad hun brood verdienen, winkeliers-middenstanders, kleine bazen, onderwijzers en ambtenaren, renteniers enz.

Op Vrijdag en Zaterdag, d.w.z. in de voormiddag, kon het bepaald druk zijn op de Herenstraat. Alle vee werd toen langs de weg gedreven; het vee was bestemd voor de zuidelijk gelegen plaatsen: Zoeterwoude, langs de Vliet, Weipoort, Zuidbuurt, Stompwijk enz. Koppels koeien, kalveren, schapen, deze laatste soms in groten getale, vooral in de lammerentijd, kwamen dan langs, begeleid door het schreeuwen en slaan van vaak onbarmhartige drijvers. En o wee, als er dan bij ongeluk een voordeur aan de Herenstraat openstond. . . . Speciaal schapen liepen dan vaak naar binnen, en dan, het ene schaap volgde het andere en allicht was er dan een hulpvaardige (?) kwajongen die, als het gangetje vol schapen was, de deur toetrok. Voordat dan echter de deur weer open ging en alle beesten uit de gang waren verlost, verliep meestal geruime tijd. Ook behoeft men niet te vragen hoe de gang er na zulk een bezoek wel uitzag. De jeugd trachtte dan gewoonlijk ijverig mee te helpen om het vee langs de weg te drijven. Er moest immers op worden gelet, dat de dieren zich niet op zijpaden begaven, in casu op de lanen, want dat gaf weer nieuwe ellende. Er was bovendien op zulke marktdagen een druk verkeer van boerenwagens, tilbury's, tentwagens, brikken enz., waarmee de boeren zich toen uitsluitend naar vee- of kaasmarkten in de stad begaven. Immers, fietsen werden er toen nagenoeg niet gebruikt en zeker niet door de buitenlui.

Een geliefkoosde gelegenheid om al die paarden en wagens te bergen gedurende de tijd, dat de eigenaars de markten bezochten, waren aan de voormalige stadspoorten de zogenaamde uitspanningen, waaraan de herbergen annex waren. Aan de Zijlpoort en de Hogewoerdspoort waren die van de Firma's **PAARDEKOOPE**r en **WARMERDAM**, in de stad was er

„De Burcht” met een zeer ruime „parkeer”-plaats; de Firma **DIEBEN** huisde in de St.-Aagtenstraat evenals aan de Marepoort de Firma **HOOGVEEN** en ten slotte bij de Koepoort **JAN KOOT**, hierboven reeds vermeld. De wagens werden dan aan weerszijden van de Herenstraat opgesteld, ongeveer tot nr. 8, de toegangen naar de stallen bleven echter vrij, omdat vandaar later de paarden voor de wagens gespannen moesten worden. De trouwe hulp van **JAN KOOT** was **HEIN SWINKELS**. Op de Doezastraat was ook nog een soortgelijke uitspanning, nl. die van **KOOLLOOS**, die ook heel wat klanten trok. Natuurlijk kwamen op beide dagen (Vrijdag en Zaterdag) ook de dames mede naar de stad. Ze waren bijna zonder uitzondering getooid met de Rijnlandse kap met een hoed daar boven op. Voor het naar huis gaan werd door het manvolk een borrel gedronken, terwijl de vrouwen koffie of een zoet drankje namen. Dan was het alsof de paarden de stal roken, want er was dikwijls veel beleid nodig om die ongeduldige, trappelende, soms zelfs steigerende paarden behoorlijk in toom te houden. Nu, dat was **JAN KOOT** en zijn helper best toevertrouwd ! Zo tegen 1 of 2 uur 's middags was dan de rust op de Herenstraat teruggekeerd.

Het café van genoemde **KOOT** was een keurig etablissement, gelegen op de hoek Witte Singel en Herenstraat. Het mocht zeer terecht de naam „Ruimzicht” dragen. Aan de Witte Singel-zijde was een ruime veranda aangebracht, waar 's Zondagsmiddags de kleine burgerij gaarne verpoosde onder het genot van een glas bier of van een borrel, een rust-pauze in de Zondagse wandeling, die toen nog traditie was. In het café werd vaak gebiljart of gekaart door mensen uit de buurt. Naast het café was het woonhuis en daarnaast twee zeer ruime stallingen voor paarden en daarachter nog een koestal. **KOOT** hield nl. op een weiland nabij de spoorlijn Leiden-Woerden (waar thans ongeveer de Tulpenstraat is) koeien, die dan des winters onderdak vonden in de ruime stal aan de Herenstraat. Het was dan een aardig moment, wanneer de koeien weer naar de wei werden gebracht. De beesten waren als het ware buiten. zichzelf van dartelheid. Met logge sprongen, hard dravend werd de weg afgelegd, tot ze ten slotte veilig op haar zomerse bestemming waren beland. De weg terug in de late herfst verliep veel rustiger.

Het aspect van de Herenstraat was toen toch wel heel

anders dan nu. Vanaf de Singels tot aan de Bloemistenlaan stonden fraaie dikke hoge iepen, aan beide kanten van de straat, terwijl alleen het middengedeelte, d.w.z. tussen de bomen, en dan nog ten dele, was bestraat. Wel lag er soms een smal stenen pad of een stoep voor de huizen.

Op de hoek Herenstraat-Zoeterwoudse singel stond toentertijd een witte koepel met rieten dak en daarnaast een woonhuis, genaamd „Nooit Gedacht”, toen bewoond door de heer **VAN DAM**. Op de schoorsteen op het dak stond, naar verluidt, de oude windwijzer van de voormalige Koepoort. Naast de tuinmuur van genoemd perceel woonde bakker **BOGAARTS**. De zaak bestaat nog : een der kleinzoons heeft daar een bloeiend bedrijf.

Daarna kwam het statige huis „Oosterhof” van prof. F. **PIJPER**, die het lange tijd bewoonde (zie beschrijving L. Jaarb. 1937, pag. 59). Verder waren tot de Bloemistenlaan burgerwoonhuizen. O.a. woonde daar de heer P. M. **VAN VELZEN**, een bekend muziekmeester, tevens organist van de St. Petruskerk, in 1944 op hoge leeftijd overleden. Om de hoek van de Prinses Wilhelminastraat woonde de heer **ZEGVELD**, de architect, en daarboven de heer **VAN DER JAGT**, een bekend onderwijzer aan een der openbare Leidse scholen.

Voorbij de Bloemistenlaan lagen (van de stad af, linkerzijde) tuintjes voor de huizen, aan welke tuintjes meestal veel zorg werd besteed. Speciaal dat voor een huis met een priëelachtig entree, bewoond destijds door de heer **VAN TONGEREN**, was wel een der fraaiste. Om den wille van het steeds toenemend verkeer werden deze tuintjes later opgeruimd. Van af de Witte Laan, thans veel verbreed en gesaand, nu genaamd Leliestraat, tot aan de Rode Laan stond (en staat nog) een rij uniforme huizen, daarnaast de reeds hierboven vermelde school met onderwijzerswoning.

Van de stad komend rechts, bevond zich naast de stal van **KOOT** een sierlijk aangelegde tuin met woonhuis van de fa. **BOEKEE**. Tot aan de overzijde van de Witte Laan had men daar o.a. de melkwinkel van **KLAAS OVERDEVEST** en de scheerwinkel van **GODDIJN**, een groente-zaak van **KUYVENHOVEN**, een slagerij van **FONTIJN**, terwijl **VAN WIJK** er een kruideniersaffaire had. Ook woonde daar de bekende onderwijzer S. P. **PERDIJK**, terwijl de rij sloot met de slijterij-met-vergunning van **VAN DER MEY**. In diens étalages stonden

toen vaak al die zoete heerlijkheden met die degelijke ouderwetse namen uitgestald : Bruidstranen, Juffertjes in 't groen, Parfait d'amour, Persico en verdere drankgeneugten.

Naast **VAN DER MEY** begon een muur met inrijhek van de buitenplaats van de heer **JUTA**, genaamd „Buitenrust”. De villa was fraai gelegen aan de Vliet, tegenover Wouterenbrug, doch was niet van de Herenstraat te zien. Men zag hier alleen bos, met hoog opgaand geboomte met een brede, zich kronkelende oprijlaan, een mooi buitengoed, met ere zijn naam dragend en het is eeuwig jammer dat al dit schoons maar plaats had te maken voor straten en huizen, één van de meest trieste complexen van de gehele stad !

Naast genoemde buitenplaats woonde de heer **BOEKKE** te midden van een fraaie tuin, daarnaast was een herbergje, waar de Zoeterwoudse lotelingen met het getrokken nummer vóór op hun pet nog wel eens rumoerden. Ook heeft dit etablissement indertijd bezoek gehad van de beroemde **SEQUAH** ¹⁾. Hij kwam daar met fraaie wagens, rijke costuums, veel verguldsel en nog meer rumoer van zware muziek. Uiteraard trok dit merkwaardig bezoek toen veel bekijks. Naast het café huisde de diender **WILLEMSE** en dan woonde daar de Zoeterwoudse Gemeentesecretaris **BOONEKAMP** en was er ook de timmerfabriek van de heer **LAMBRECHTSE**.

Thans zijn we gekomen tot recht voor de Rode Laan, thans veel verbreed en genaamd Pioenstraat. In de richting van de spoorbaan Leiden-Woerden begon aan de linkerkant van de weg een rij zware iepenbomen. De situatie was echter toen wel enigszins anders dan nu. Links was nl. achter de rij iepenbomen een bermsloot waarachter een rij eenvoudige woonhuizen ; naast het laatste huis liep toen een sloot landwaarts, zodat dus het straatje langs die huizen doodliep. Verder was daar, als laatste woonhuis vóór de spoorbaan, de kapitale boerderij bewoond door boer **MOERKERK** en eigendom van de heer **STALLINGA**, wonende Vestwal hoek Doezastraat. Iedere dag kon men de eigenaar de Herenstraat zien afwandelen, om zich naar zijn domein te begeben.

Aan de rechterzijde is de toestand nagenoeg onveranderd gebleven. Daar woonden o.a. de melkhandelaar **ZWETSLOOT**, schoenmaker **TIEROLF**, behanger **SCHILD**, de kweker en

¹⁾ Befaamd „genezer” door middel van suggestie.

bloemenhandelaar **VAN DER POLL**, de heer **KLINKENBERG**. Dan kreeg men een bruggetje en verder tot aan de spoorbaan niets dan weiland.

In de 90er jaren is daar een rij keurige woningen gezet. Dit buurtje heette „Staalwijk”, alias „Lombok”. De laatste naam was ontleend aan de heer **VERSTRAATEN**, een oud-gediende van het K.N.I.L., getooid met diverse eretekenen, behaald in de strijd o.a. op Lombok ; helaas kon hij zich slechts op krukken voortbewegen. In het eerste huis van Staalwijk was een brooddepôt annex kruidenierswaren gevestigd. De bewoner heette **SMIT**. Zijn vrouw verzorgde destijds de waarschijnlijk zeer primitieve *cantine* van de roemruchte voetbalclub „Ajax”. Deze had toen haar speelterrein ongeveer tegenover de houtzagerij „De Haan” destijds van de fa. **VAN MANNEKUS** aan de Zoeterwoudseweg. Bij de spoorweg-overgang woonden in de blokhuizen de families **VAN MANEN** en **VAN BEEK**. De spoorweg werd toen, bij de nadering van treinen, nogal primitief afgesloten, nl. door een paar schuifbalken. Deze waren in houten kokers geborgen, als de baan vrij was. Het was dan voor drijvers van klein en groter vee zaak er op te letten dat ze bij het „halt”-bord stil hielden en speciaal op hun dieren te letten, daar deze zich zeer gemakkelijk onder die afsluitbalken konden begeven.

Op die spoorwegovergang staande had men een weergaloos uitzicht. Bij helder weer zag men in het Z.O. de torens van Boskoop en Hazerswoude. En als dan in het voorjaar de wolkenvelden statig in de westenwind langs de hemel zeilden, dan kon men zien dat Rijnland molenland was. Als alles dan met volle zeilen aan het malen was, polder- zowel als industrie-molens, dan telde men daar, naar alle richtingen tezamen 28 molens. Daarvan zijn er nu nog 11 over, die in gebruik zijn. Gezien de algehele afbraak, is deze streek er nogal genadig afgekomen.

Zo dan ongeveer was de toestand van de buurtschap rond de Herenstraat bij het begin van de 20ste eeuw, bijna een halve eeuw geleden. In navolging van de herinneringen van een Lage Rijndijker (Leidsch Jaarboekje 1940) is mij deze bijdrage uit de pen gevloeid. Mogen ook de overige toenmalige buurtschappen buiten de Leidse stadspoorten nog eens in ons Jaarboekje hun beschrijving vinden,

H. v. V.

GEBEURTENISSEN IN DE LAKENHAL IN 1948

Het jaar 1948 werd gekenmerkt door een vernieuwde, zij het dan nog slechts bescheiden, mogelijkheid tot het verwezenlijken van enkele desiderata ten aanzien van het gebouw, overigens van meer belang voor directie en personeel dan voor het publiek.

Toch mogen, naast de verplaatsing van de directievertrekken naar een voor de bezoekers gemakkelijker toegankelijk niveau, zeker ook genoemd worden de nieuwe Bakker Korff-kamer, welke thans met de aangrenzende galerij verbonden is, en de verbouwing van de weverskamer, die een voorloper genoemd mag worden van een wellicht nog ergens aan de Oranjestraat of omgeving verscholen luchtkasteel van vele leden van Oud-Leiden in de vorm van een echt wevershuis.

Naast grote en kleinere schenkingen, welke gelijk immer getuigen van een brede belangstelling in onze stedelijke verzameling, verdient een aantal aankopen vermelding, waaronder vooral van belang enige specimina van oude en moderne kunstnijverheid, alsmede een prachtige aquarel van Menso Kamerlingh Onnes.

Met het, misschien niet aan alle verwachtingen voldoende, bruikleen van de Stichting Het Nederlandsch Kunstbezit kwam o.m. een der vroegste, zij het geenszins aantrekkelijkste, werken van de jonge Rembrandt in ons museum.

De nodige lezingen en ieder jaar talrijker concerten deden het culturele belang van de Lakenhal wederom stijgen. De lezingen van Oud-Leiden droegen hiertoe in niet geringe mate bij.

E. P.

LIJST VAN WERKEN

**BETREKKING HEBBENDE OP LEIDEN EN OMGEVING,
VERKREGEN IN 1948 DOOR HETGEMEENTE-ARCHIEF.
JAARVERSLAGEN, CATALOGI, DAG-EN WEEKBLADEN,
PERIODIEKEN, PROGRAMMA'S EN COURANTENARTIKE-
LEN ZIJN O.H.A. NIET OPGENOMEN.**

Catalogus van de tentoonstelling van werken van **LUCAS VERKOREN** in het Stedelijk Museum „De Lakenhal”, Mei 1948.

DR. C. CATHARINA VAN DE GRAFT, Papieren knip- en snijkunst, vroeger en nu. In : *Historia*, 13de jaarg. nr 7, Juli 1948.

M. A. C. M. VAN HATTUM, Van een oud boekblad. Overdr. uit „Het Boek”, Gedenkboek van het 150-jarig bestaan van de Koninklijke Bibliotheek, pg. 87 e.v., z.j. (1948). (Betreft de klokkengieters **GOBEL**).

MR. J. VAN KUYK en **DRS. ENNO VAN GELDER**, De penningen en het geld van de Tachtigjarige Oorlog, 's-Gravenhage, 1948.

A. BICKER CAARTEN, Iets over de indeling van de oude eenvoudige woonhuizen te Leiden. (Kloksteeg 2, aangekocht door de Vereniging „Oud-Leiden”). Overdr. uit *De Gids*, Jan. 1949.

E. PELINCK, Mr. Roelof Willemsz., portretschilder te Utrecht (portretgroep Van der Does). Uit: *Oud-Holland*, 1948.

E. PELINCK, Petrus en Paulus van Lucas van Leyden. In : *Apollo*, jaarg. 111, nr 5, Mei 1948, pg. 172.

CATHERINE CATE COBLENTZ, *The Bells of Leyden* sing, Londen, z.j. (1948).

Leidsche Biologenclub 5de Lustrum, 28 Nov. 1923—1948. Uitgave van *Kameleon*, orgaan der Leidsche Biologen Club, z.j. (1948).

Van Schaap tot Deken. Uitgave van de Textielfabrieken van de Gebrs. **VAN WIJK & Co. N.V.**, z.j.

Gedenkschrift van de Firma **Wed. P. de WILDE en ZONEN** te Leiden, 10 Jan. 1809—1949. Leiden, z.j.

MR. B. C. VAN KRIEKEN, Geschiedenis van „Duinzicht”, thans „Bos van Wijkerslooth”, 1948.

MR. B. C. VAN KRIEKEN, Korte geschiedenis van het Kasteel „Oud-Poelgeest” te Oegstgeest, z.j.

J. L. VAN DER GOUW, Voorschoten's herbergen en hoe het er toeging, z.j. (1948).

J. L. VAN DER GOUW, Voorschoten tijdens het twaalfjarig bestand, z.j. (rg48).

W. B. OORT, Geslachtsboom Familie Oort. (Leidsche tak), Doorn, 1947.

LEO TASSERON, De geschiedenis van het geslacht Tasseron, oorspronkelijk geheten Tacheron en lopende over een tijdvak van 600 jaar, 2de uitg. met 30 tekeningen en 10 foto's. 's-Gavenhage, 1948—'49.

DRS. JAN TAAL, Jacob Lasson, leermeester van Hugo Grotius. In : Afl. 10, 1942—1947 van de Vereniging voor de uitgave van Grotius : Grotiana, 's-Gravenhage, 1947.

F. A. LE POOLE, Inventaris van het archief van de classis van Leiden en Neder Rijnland, 1575-1816, 1948.

F. A. LE POOLE, Inventaris van het archief van het classicaal bestuur van Leiden, 1948.

F. A. LE POOLE, Inventaris van de classis van Woerden en Over-Rijnland, 1594—1816, 1948.

E. DE SITTER—SUERMONDT, Willem de Sitter, Haarlem, 1948.

INHOUD

	Blz.
Een woord vooraf	5
Vereniging Oud-Leiden	6
Corresponderende leden in Rijnland.	8
Musea, monumenten enz. te Leiden	9
Statuten Vereniging „Oud Leiden”, gevestigd te Leiden	12
Bepalingen met betrekking tot het Fonds en de commissie „Het Leidsche Woonhuis”	16
Jaarverslag 1948, door J. VAN LEUR-DE Loos . .	19
Rekening en verantwoording over 1948 van de Vereniging , „Oud Leiden”	26
Verslag van de Commissie „Het Leidsche Woonhuis” over het jaar 1948, door A. BICKER CAARTEN . .	28
Financieel Overzicht	30
Korte Kroniek van Leiden e.o. van 1948	31
In Memoriam P. C. G. A. Wijkmans	51
In Memoriam D. A. van Eck, door H. VAN WOUDEN-BERG	52
In Memoriam A. M. de Blauw, door IR. D. BOOGERD	53
In Memoriam Prof. Mr. P. J. M. Aalberse, door TH. B. J. WILMER	57
In Memoriam Is. M. Leman, door P. VAN DER LELIE	58
In Memoriam H. G. Jonker, door A. VAN HAARLEM .	60
In Memoriam P. J. Dee, door J. P. STAM . . . ,	61
In Memoriam J. W. E. Ebbinge, door DR. E. F. JACOBI	63
In Memoriam P. A. Wernink, door JHR. C. C. RÖELL	67
Almanak van het Buitenleven, door A. BICKER CAARTEN	67
Warmond, door MR. S. J. FOCKEMA ANDREAE . . .	69
Het vroegere gebruik van de bakkersshoren in Leiden en Rijnland, door A. BICKER CAARTEN	85

	Blz.
Bladvulling	91
Lief en leed in vroeger tijden, door MR. R. v. ROIJEN.	92
Het huis van het timmermans- en metselaarsgilde, door E. PELINCK	97
Bladvulling	100
Kerkvisitatie, door F. A. LE POOLE	101
Een ervaring van Bilderdijk als advocaat, door H. A. HÖWELER	102
Het oude kerkhof te Katwijk a/Zee, door MR. J. BELONJE	106
De geduchte ramp der stad Leiden van 1807, door N. TONCKENS	115
Het Ambachtshuis van Voorschoten, door J. L. VAN DER GOUW	122
Herinneringen van een go-jarig Oud-Rijnlander, door DR. W. S. G.A. VAN LEEUWEN	126
Bladvulling, door G. M. ZOETEMELK	132
Herinneringen van een Herenstrater aan het begin van de 20ste eeuw, door H. B. VAN VELZEN	133
Gebeurtenissen in de Lakenhal in 1948, door E. PELINCK	140
Lijst van werken, betrekking hebbende op Leiden e.o.	141